

SBK 1180/1
✓

INŠTITUT ZA KRIMINOLOGIJO PRI PRAVNI FAKULTETI V LJUBLJANI

SOCIALNO-PATOLOŠKI POJAVI V NAŠI DRUŽBI
IN NJIHOVO PREPREČEVANJE

Ljubljana 1966

Financirali:

Sklad Borisa Kidriča v Ljubljani

Javno tožilstvo SRS

Republiški sekretariat za zdravstvo
in socialno varstvo SRS

Republiški sekretariat za notranje
zadeve SRS

Republiški sekretariat za prevosodno
in občo upravo SRS

Inv. št. 1180 a 000002796

V S E B I N A

Stran

I.	<u>OPREDELITEV RAZISKAVE IN NJENI NAMENI</u> (prof.dr.Ljubo Bavcon)	1
II.	<u>TEORETIČNA IN TEORETIČNO METODOLOŠKA</u> <u>IZHODIŠČA</u> (prof.dr.Ljubo Bavcon)	14
	U V O D	16
	1. NARAVA SOCIALNOPATOLOŠKIH POJAVOV	19
	A. Pojem socialnopatoloških pojava- vov	19
	B. Družba in posameznik	30
	C. Družbeni status	42
	D. Proces človekove socializacije	52
	E. Družbena dezorganizacija	63
	F. Dezorganizacija globalne družbe	71
	G. Dezorganizacija družbenih sku- pin	83
	2. DRUŽBENO REAGIRANJE ZOPER SOCIALNO- PATOLOŠKE POJAVE	92
	A. Pojem družbenega reagiranja	92
	B. Odnos družbe do socialnopatološ- kih pojavov	96
	C. Kriminološka spoznanja in družbe- na praksa	99
	D. Konceptcija ustrežnejšega družbe- nega reagiranja	103
III.	<u>POSAMEZNI SOCIALNOPATOLOŠKI POJAVI</u>	109
	1. ALKOHOLIZEM (dr.Miloš Kobal, dr.Lju- bo Bavcon)	110
	2. BREZDELJE, POTEPUŠTVO, BERAČENJE (dr.Katja Vodopivec, dr.Miloš Kobal, dr.Alenka Šelih)	167
	3. MLADOLETNIŠKI NEMIR (dr.Miloš Kobal, Boris Uderman, Vinko Skalar)	220

	Stran
4. SEKSUALNE DEVIACIJE	271
Uvod	272
A. Homoseksualnost (dr. Miloš Kobal, dr. Ljubo Bavcon, Boris Uderman)	275
B. Ekshibicionizem (dr. Miloš Kobal, Boris Uderman)	303
C. Posilstvo in incest (dr. Miloš Kobal, Boris Uderman)	313
D. Promiskuiteta (dr. Miloš Kobal, dr. Danilo Križnik, Boris Uderman, dr. Ljubo Bavcon, Vinko Skalar)	318
E. Prostitucija (dr. Miloš Kobal, dr. Ljubo Bavcon, Boris Uderman)	356
5. SAMOMOR IN SAMOMORILNI POSKUS (dr. Lev Milčinski, Boris Uderman)	408
6. DRUŽBENI ASPEKTI DUŠEVNIH ABNORMNOSTI (dr. Lev Milčinski, Boris Uderman)	465

I.

OPREDELITEV RAZISKAVE IN NJENI NAMENI

(prof.dr.Ljubo Bavcon)

1. Splošna problematika socialne patologije
2. Opredelitev raziskave in njeni nameni
3. Metodologija
4. Uporabljeno gradivo
5. Sodelavci

1. Splošna problematika socialne patologije

Ob svojih, sedaj že številnih raziskovanjih, je Inštitut za kriminologijo neizbežno naletel tudi na širši krog problemov izven ožjega pojma kriminalitete. Pokazalo se je, da se kriminaliteta v ožjem pomenu besede zelo pogosto povezuje s pojavi brezdelništva in potepuštva, alkoholizma, seksualnih devijacij sploh in prostitucije posebej, s pojavi, ki jim pravimo "Mladoletniški nemir" ali tudi huliganstvo, s samomori in njih poskusi in z nekaterimi duševnimi motnjami, ki jih pogosto najdemo pri ljudeh, ki se vdajajo kriminalnosti ali drugim devijantnim vedenjem.

S tem seveda nismo povedali ničesar novega. Odkar je začela v evropskem prostoru vplivati na miselne tokove antropološko pozitivistična smer in odkar je zlasti po drugi svetovni vojni opazen večji vpliv ameriške kriminologije na evropsko znanstveno misel, je vedno bolj očitno, da je treba vse kriminalne in parakriminalne pojave v družbi šteti za celoto, ki ji pravimo socialna patologija.⁺ Pri tem ne gre le za fenomenološko celoto, ki se izraža v paralelnosti posameznih pojavov ali v njihovi sukcesivno-

⁺ Za označbo tega pojava uporabljamo tudi druge izraze, kot n.pr.: negativni družbeni pojavi, devijantni pojavi itd. Morebiti izraz socialnopatološki pojavi še najbolj ustreza; vsekakor pa je izbira izraza stvar konvencije.

sti. Gre predvsem za to, da so ti pojavi kvalitativno sociološko opredeljivi kot rezultanta takšnih vedenj in ravnanj posameznikov, ki so v hasprotju z veljavnimi družbenimi normami.

Prej naštetih pojavi so za vsako družbo neprijetni in moteči. Takšni so tudi in še zlasti tudi za našo družbo, čeprav smo jim doslej posvečali prav malo pozornosti. Prav zaradi tega ker so ti pojavi tako zelo neprijetni in moteči je naša družba pred njimi in njih resničnim obstojem zapirala oči in se pogosto tolažila, češ da jih bo odpravil družbeni razvoj sam. Zaradi takšnega, nekoliko "sramežljivega" odnosa do teh pojavov, so ostali po večini v ilegalnosti, prepuščeni logiki spontanega družbenega gibanja, organom javne varnosti in razmeroma majhnemu številu strokovnih delavcev. Ti so kljub veliko dobre volje in velikim vloženim naporom konec koncev morali ostati praznih rok, brez potrebnih sredstev materialne, pravne in moralne narave, ki bi edinole mogli privedi do večjih uspehov. O resničnosti pravkar povedanega priča med drugim tudi ta študija priložena domača izbrana bibliografija, ki je razen na področju alkoholizma in deloma mladoletniškega nemire skrajno skromna.

Družbena gibanja so v naših razmerah v zadnjih desetih letih kot svoj stranski produkt pomnožila in spravila na beli dan tudi najrazličnejše socialnopatološke po-

jave. Zdaj si ni mogoče več zapirati oči pred njimi, saj postaja spričo njihove kvantitativne rasti in kvalitativnih značilnosti vedno bolj očitna potreba po družbeni intervenciji širšeg ne le policijske narave. Obstoj socialnopatoloških pojavov in njihovo gibanje je izraz določenih motenj v temeljnih družbenih odnosih in v njihovi organizaciji. Obenem pa je tudi izraz motenj v osebnostnih podobah njihovih nosilcev, ki je v pretežni meri posledica prej omenjenih motenj v družbenih odnosih in v socialnih razmerah, v katere so ti posamezniki postavljeni. Teza, ki jo tu postavljamo izhaja iz marksističnega pojmovanja družbe, njenih gibanj in posameznika in je bila pozneje dokazana tudi z nešteti raziskovanji. Zato je očitno, da je globlje proučevanje socialnopatoloških pojavov v naši družbi nujno potrebno tako s stališča njihovega spoznavanja in obvladovanja kot tudi zato, ker takšno proučevanje lahko nemalo pripomore tudi k spoznavanju zakonitosti, ki gibljejo našo družbo sploh.

2. Opredelitev raziskave in njeni nameni

Večina pojavov, ki sestavljajo pojem socialne patologije je pri nas še malo preučena, vsaj s korektnimi metodami in v večjem obsegu. Zaradi tega se nam je kot prva nakazala naloga zbrati kar se le da popoln pregled vseh

domačih podatkov, spoznanj in stališč o socialni patologiji sploh in o njenih posameznih sestavnih delih. Po naši sodbi bi bilo namreč narobe, če bi zanemarili vse kar so posamezniki in institucije na tem področju že opravili in se lotili teh pojavov popolnoma znova.

Socialnopatološki pojavi imajo sicer res po vsem svetu nekaj skupnih značilnosti, vendar pa so tudi tako tesno povezani s konkretnimi razmerami, odnošaji in vrednotenji posameznih globalnih družb in družbenih skupin, da se nam prikazujejo v številnih specifičnih podobah. V zadnjih dvajsetih letih se je izoblikovala tako stvarna, objektivna podoba teh pojavov v naši družbi, kot tudi odnos družbe sploh in vodilnih družbenih sil do njih. S tem pa se je do neke mere izoblikovala tudi določena zavestna politika do teh pojavov. Vseh teh dejstev, pa naj že bodo pravilna ali zmotna nikakor ne gre zanemariti, saj pojav, ki ga preučujemo obstaja sicer res sam po sebi, za družbo, njeno spoznanje in za družbeno politiko pa obstaja le skozi njegovo družbeno vrednotenje.

Spričo tega smo se odločili in predlagali Skladu Borisa Kidriča in sofinancerjem, da naj študija v svoji prvi fazi obseže predvsem naslednje:

1. Izdelavo teoretičnih in teoretično metodoloških izhodišč za proučevanje socialnopatoloških pojavov, kot

delovne hipoteze za bodoča raziskovanja;

2. Obdelavo nekaterih posameznih socialnopatoloških pojavov na osnovi že znanih, vendar sistematično zbranih in ovrednotenih podatkov. V tem okviru smo želeli obdelati zlasti naslednje probleme:

a. definicijo in razmejitev posameznega pojava, glede na to, da gre po večini za vedenja ljudi, ki so v eksces podaljšano sicer normalno vedenje,

b. obseg, pojavne oblike in tendence v gibanju posamičnega pojava v naši družbi,

c. oceno družbene nevarnosti posameznega pojava in potrebo po družbeni intervenciji,

d. etiologijo posamičnega pojava, kakor izhaja iz tujih in domačih raziskovanj, zlasti pa seveda iz domače klinične, policijske, penitenciarne in socialne prakse,

e. opis in oceno sredstev družbenega reagiranja, kakor so znani po svetu in v naših domačih razmerah.

3. Izdelati minimalne predloge za tekočo prakso in zakonodajo;

4. Izdelati vsaj v splošnem oblikovane idejne projekte za prihodnja podrobnejša raziskovanja;

5. Izdelati izbran, toda kar se le da popoln bibliografski pregled domače literature o socialnopatoloških pojavih.

Razumljivo je, da tako zamišljena študija ni mogla prodreti dovolj globoko v nobenega izmed omenjenih problemov. Prepričani pa smo, da daje za zdaj najpopolnejšo in predvsem celovito podobo o obsegu, gibanju, pojavnih oblikah in družbenem pomenu naše socialne patologije. Prav tako daje tudi sistematičen pregled domačih in tujih etioloških spoznanj in se poskuša glede nekaterih vprašanj, ki so vsaj malo bolj proučena, tudi opredeliti. Podobno velja tudi glede vsebine in oblik družbenega reagiranja zoper socialnopatološke pojave. Tu smo mogli vsaj v nekaterih primerih oblikovati že tudi minimalni program za učinkovitejšo in bolj smotrno dejavnost. Zaradi tega bo študija po vsej verjetnosti in v mejah materialnih možnosti uporabljiva za prakso organov javne varnosti, organov kazenskega pravosodja in socialne ter zdravstvene službe. V širšem pogledu so ugotovitve in stališča v tej študiji lahko koristna tudi za oblikovanje širše družbene politike glede socialnopatoloških pojavov.

Končno sodimo, da bo ta študija lahko zelo pomemben pripomoček za šolanje strokovnih kadrov. Pri tem imamo pred očmi študente pravne fakultete, zlasti v pravosodni usmeritvi in na tretji stopnji, študente sociologije, študente Višje šole za socialne delavce in specializante na področju socialne psihiatrije. Koristila bo tudi za dopolnilno izobraževanje delavcev v kriminalistični službi in za penitenciarne delavce.

3. Metodologija

Kot izhaja že iz opredelitve naloge se opira ta študija na gradivo, ki že obstaja v obliki objavljenih in neobjavljenih raziskovalnih del, znanstvenih in strokovnih razprav v strokovni literaturi in v obliki elaboratov in poročil, ki so jih izdelovali posamezni sodelavci prizadetih upravnih organov in strokovnih služb. Spričo tega je bilo potrebno celokupno gradivo najprej zbrati in ga preučiti, da bi bilo mogoče na tej podlagi izdelati uvodno teoretično in teoretično metodološko poglavje. V tem poglavju je podano izhodišče vseh naših vrednotenj in stališč do posamičnih socialnopatoloških pojavov, ki jih pozneje obdelujemo. Ob tem smo mogli postaviti tudi shemo za obdelavo posamičnih pojavov. Ta shema v bistvu razodeva splošno metodologijo, s katero smo se poskušali približati socialni patologiji na sploh. Morebiti smemo strniti značilnosti uporabljene splošne metodologije v naslednje:

a. Izhodišče za kakršnokoli opredeljevanje, naj-sibo teoretično ali praktično, so nam dejstva in podatki o pojavu, ki ga želimo obdelovati. Potemtakem nas torej zanima v prvi vrsti družbeni pojav kot takšen in šele potem človeški pojmi o njem, ki se izražajo v takšnih ali drugačnih definicijah oziroma v takšnih ali drugačnih pravnih pojmi. Splošno veljavni družbeni pojmi o resničnosti in posamičnih delih te resničnosti so pogosto zgrajeni na podedovanih pred-

sodkih, na vtisih, površnih in nepopolnih podatkih in intuiciji. Razumljivo je, da smo morali tudi mi, spričo pomankljivih podatkov, pogosto posegati po tuji literaturi in se zatekati k logičnemu sklepanju. To je v znanosti dopustno če je obenem povedano, da gre za hipoteze, ki jih bo treba z raziskovanji še preveriti. Zaradi tega je ta študija tudi v resnici pripravljalo delo, inventar našega znanja in neznanja, ki šele omogoča smotrna raziskovanja v prihodnje.

b. Vsi družbeni pojavi se nam, na podlagi naših dokaj številnih raziskovanj, kažejo kot mnogostranski, v katerih se prepletajo številne družbene in individualne komponente. Spričo tega smo tudi v tej študiji, kot že v večini prejšnjih uporabili multidisciplinarno metodo dela. Vidiki, ki se v naši študiji prepletajo so obče sociološki, kriminalno-sociološki in socialnopatološki, statistični, psihološki, psihiatrični, pravni in kriminalnopolitični (če to besedo uporabimo v širokem pomenu kot politiko družbe do socialne patologije sploh in njenih posameznih pojavov posebej).

c. Pravkar je bilo že povedano, da nas vse naša doseđanja raziskovanja utrjujejo v prepričanju, da sta za nastajanje tako splošnih družbenih gibanj in pojavov kot tudi za nastajanja socialnopatoloških pojavov enako odločilna in pomembna oba dejavnika - družbe, njeni odnošaji in razmere in posameznik ter njegove bio-psiho-socialne

komponente. Zaradi tega smo poskušali v tej študiji prikazati vse nam do zdaj znane ali vsaj hipotetično zamišljene dejavnike v njihovem medsebojnem učinkovanju in prepletanju. Pri tem so seveda posamezni pojavi pri katerih za zdaj kaže, da je udeležen veliko bolj individualni patološki element kot družbeni (n.pr. homoseksualnost). Prav tako so na drugi strani pojavi pri katerih se zdi, da je obče družbeni in ožji socialni element močnejši kot individualni (n.pr. mladoletniški nemir in deloma tudi prostitucija). Marsikaj se utegne seveda z nadaljnjimi raziskovanji pokazati kot utvara, a ne glede na to lahko rečemo, da so spoznanja in hipoteze te študije povečini zgrajene na tem kar danes znano pozitivno ve, v nasprotju z družbeno prakso, ki je povečini zgrajena na tradicionalnih in podedovanih predsodkih, pogosto tudi emocionalno pogojena in agresivna.

d. Končno naj poudarimo, da nas je metodološko vodila tudi misel, po kateri znanstveno raziskovanje na področju družbenih ved ni in ne more biti samo sebi namen. Takšno raziskovanje približuje družbi določene pojave, jih napravi dostopne in razumljive (ne opravičljive) in s tem prispeva k spoznavanju resnice. Toda spoznavanje resnice ima pomen in smisel, če družbi in njenemu posameznemu članu omogoča obvladovati pojave, ki so obenem družbeni in individualni. Obvladovanje socialnopatoloških pojavov je seveda odvisno od mnogih činiteljev predvsem pa od tega ali je

neko spoznanje postalo splošna last. Pogosto se prodirenju nekega spoznanja v družbeno zavest postavljajo ovire, zlasti materialne narave. Zaradi tega spoznanje samo po sebi pogosto še ne pomeni tudi možnosti za obvladovanje pojava. Že Marx je povedal, da bi ljudje ovrgli celo geometrične aksiome, če bi bili v nesprotju z njihovimi interesi. Tu pa tiči tudi razlog zaradi katerega smo naša splošna spoznanja oblikovali v t.i. minimalnem programu, ki ne terja bistveno večjih materialnih sredstev. Edino kar terja je sprememba v odnosu vodilnih družbenih sil do socialnopatoloških pojavov, kar bi omogočilo potrebne spremembe v zavestni politiki in tiste ukrepe, ki so učinkovitejši in bolj smotrni za preprečevanje in zatiranje teh pojavov, s tem pa tudi veliko bolj humani.

4. Uporebljeno gradivo

Gradivo, ki smo ga uporabili za to študijo je po večini objavljeno in je razvidno iz opomb pod črto ali pa iz priložene bibliografije. Izven tega smo uporabljali več dokumentov, ki sta nam jih posredovala zvezni in republiški sekretariat za notranje zadeve. To so poročila in elaborati o kršitvah javnega reda in miru v Ljubljani, na Hrvaškem, v zveznem merilu, o huliganstvu, o prostituciji in podobno. Čeprav so ti dokumenti nepodpisani, menimo, da moramo dati njihovim sestavljalcem vse priznanje. S skromnimi sredstvi

pa obenem z velikim poznavanjem pojavov pri nas in s primerno razgledenostjo po tuji literaturi so izdelali prav dobre elaborate.

Bibliografija, ki je priložena na koncu vsakega poglavja, obsega čas od leta 1950 do 1965, vendar to zadnje leto v glavnem le do jeseni, ker še niso bila na razpolago vsa bibliografska pomagala. Upoštevani so samo domači, jugoslovanski avtorji z objavami v naši državi. Literatura je zajeta predvsem iz strokovnih časopisov, zbornikov in samostojnih knjig, medtem ko je iz časnikov (dnevni, tedenski tisk) upoštevane zelo malo.

Kriterij pri izboru je bil vsebinski in formalen. Vsebinski kriterij je slonel na skladnosti sestavka z vsebino naše študije. Zaradi tega smo izpustili posamične kazuistične primere, pa tudi opise posamičnih čisto strokovnih n.pr. medicinskih terapijskih metod. Formalni kriterij je slonel na obsežnosti sestavka (kratke člančiče in vesti smo spustili) in na pomembnosti avtorja.

Iz tega torej izhaja, da ta bibliografija ni popolna ampak izbrana. Kot takšna bo po naši sodbi bolj koristila vsem tistim, ki se ali se še bodo ukvarjali s problemi socialne patologije, saj ni preobremenjena tudi z nepomembnimi, včasih tudi čisto propagandno-agitacijskimi spisi.

5. Sodelavci

Pri izdelavi te študije so sodelovali sodelavci Inštituta za kriminologijo, ki so navedeni v vsebinskem kazalu, kot avtorji ali soavtorji posameznih sestavkov. Že iz tega je razvidno, da je bilo sodelovanje tesno in da gre tudi pri tej študiji za skupinsko delo, pri katerem pa je vendarle praviloma natančno razviden delež vsakega sodelavca.

Za sodelovanje se moramo tu še posebej zahvaliti docentu dr. Levu Milčinskemu in dr. Danilu Križniku, šefu kožnoveneričnega dispanzerja poliklinike.

Prav tako se moramo zahvaliti prof. Jožetu Mundi, ki je sestavil bibliografijo za to študijo.

Zahvala gre končno tudi zveznemu in republiškem sekretariatu za notranje zadeve, ki sta nam posredovala določeno gradivo in zlasti interne elaborate in poročila.

II.

TEORETIČNA IN TEORETIČNO METODOLOŠKA IZHODIŠČA

(prof.dr.Ljubo Bavcon)

Uvod

1. Narava socialnopatoloških pojavov

A. Pojem socialnopatoloških pojavov

1. Devijantno vedenje kot normam nasprotno vedenje
2. Socialna patologija kot poseben družbeni pojav
3. Specifičnosti socialne patologije kot posebnega družbenega pojava
4. Devijantna populacija kot posebna socialna kategorija

B. Družba in posameznik

1. Družbeni odnosi
2. Odtujenost kot temeljna značilnost človekovega družbenega položaja
3. Družbene norme in institucije

C. Družbeni status

1. Pojem družbenega statusa
2. Značilnosti družbenega statusa devijantne populacije
3. Družbeno vrednotenje družbenega statusa
4. Vpliv družbenega statusa na oblikovanje človekove osebnosti
5. Kriminaliteta blaginje

D. Proces človekove socializacije

1. Pojem socializacije
2. Socializacija kot proces človekovega osveščanja

in sestavni del njegovega osvobajanja

3. Socializacija kot družben problem

E. Družbena dezorganizacija

1. Uvod
2. Pojem družbene dezorganizacije v zahodni sociologiji
3. Naša definicija pojma družbene dezorganizacije

F. Dezorganizacija globalne družbe

1. Nasprotje med družbeno priznanimi smotri in možnostmi za njih doseganje
2. Družbena diferencijacija
3. Dezorientacija vrednot
4. Množična komunikacijska sredstva

G. Dezorganizacija družbenih skupin

1. Pojem družbenih skupin in njih dezorganizacija
2. Družina
3. Soseska
4. Komuna (občina)
5. Šola
6. Delovna organizacija

2. Družbeno reagiranje zoper socialnopatološke pojave

A. Pojem družbenega reagiranja

B. Odnos družbe do socialnopatoloških pojavov

C. Kriminološka spoznanja in družbena praksa

D. Koncepcija ustrežnejšega družbenega reagiranja

Uporabljena tuja literatura

U V O D

V sodobni kriminologiji so številne teorije in stališča o tem, kakšna je narava socialnopatoloških pojavov kot so kriminaliteta, alkoholizem, brezdelništvo, poptepuštvu, beračenje, prostitucija, hazarderstvo in podobno. Tako obstaja tudi več teorij in stališč o poglavitnih in najglobljih vzrokih teh pojavov, kakor tudi o sredstvih za njihovo preprečevanje in zatiranje.⁺

Precej poenostavljena podoba teh teorij nam pove, da imamo opraviti v bistvu z dvema skupinama nazorov.

Prva skupina si vzame za izhodišče posameznika. Ta verjame v njegovo zlobnost in izprijenost, oni v njegovo zlobno svobodno voljo in tretji v biološke ali v psihične vzroke njegove devijantnosti. Tako ta skupina teorij že vnaprej določa tudi usmerjenost družbenih prizadevanj za preprečevanje in zatiranje socialnopatoloških pojavov. Ta naj se usmerijo predvsem v posameznika, v njegovo moralno poboljševanje ali pa v njegovo takšno ali drugačno terapijo.

Druga skupina teorij vzame za izhodišče devijantne pojave kot množične in tako torej kot družbene pojave. Zaradi tega išče njihove vzroke v družbi, v površinskih družbenih odnosih, ali pa tudi v globinah njene strukture, njenih gibanj in procesov. Usmerjenost družbenih prizade-

⁺ V naši literaturi o tem obširneje razpravljajo: Lučovnik dr. Hinko, Pojem in naloge kriminologije, Kriminologija v kazenskem pravosodju, Zbornik, Ljubljana 1957; Milutinović dr. Milan, Uvod u kriminologiju, Beograd 1963; Vodopivec in sodelavci, Kriminologija, I. dio, Narodne novine, Zagreb 1966.

vanj za zatiranje in preprečevanje teh pojavov je tako tudi tu opredeljena in se razteza od naglašene potrebe po izboljšavah neposrednega človekovega življenjskega okolja tja do zahteve po najglobljih spremembah družbenih produkcijskih odnosov.

Ta shematična razdelitev obstoječih teorij zahteva vsaj eno pomembno korekturo. Nobena izmed danes obstoječih teorij se namreč ne pojavlja več v čisti obliki, saj bi bilo nevzdržno negirati vpliv družbenih razmer, kakor tudi pomen osebnosti v genezi posameznikove devijantnosti in socialne patologije kot pojava. To, kar opravičuje prej omenjeno shemo, je večji poudarek, ki ga posamezne teorije pripisujejo eni ali drugi strani, oziroma to, da je za prvo skupino vse, kar je družbenega, bolj ali manj statična danost, medtem ko je za drugo skupino posameznik bolj ali manj popredmetena in nespremenljiva konstanta. Naša dosedanja raziskovanja nas vedno bolj utrjujejo v prepričanju, da sta oba odločilna činitelja - družba in posameznik - enako pomembna, še več, sploh neločljivo povezana, tako v nastajanju pozitivnih, kot tudi v nastajanju negativnih, patoloških družbenih pojavov.⁺

⁺ Glej o tem tudi:

Bavcon dr. Ljubo, Kriminalna politika in njene tendence v socialistični družbi, CZ, Ljubljana 1958.
Problemi naše kriminalne politike. Pregled, Sarajevo, št. 9, 1960

Že uvodoma pa moramo seveda opozoriti na to, da obstajajo nekatere vrste devijantnih vedenj, ki so skorajda izključno vezane na bio in psihopatološke vzroke. V teh primerih se družbeno okolje pojavlja samo kot sprožitveni in provokativni faktor ali pa celo nima prav nobene odločilne vloge. Takšni primeri se v razvoju človeške vrste pojavljajo s prav isto zakonitostjo, kot se tudi zakonito v določeni družbi vsako leto rodi določeno število mrtvorojenih ali invalidnih otrok.

V tej študiji, ki je sicer v prvi vrsti sociološko orientirana, torej ne pozabljamo tudi na takšne primere. Ko pozneje posplošujemo nekatera spoznanja, tega posebej ne omenjamo, računajoč na to, da zadostuje pričujoče opozorilo. Brez tega opozorila bi bili naši sklepi in posplošitve preveč sociologistični in dani družbi krivični, saj bi ji pripisovali odgovornost tudi za pojave, ki so, kolikor lahko danes presodimo, pretežno če ne celo izključno biopsihično pogojeni.

Kako se nam na podlagi našega doslej doseženega spoznanja prikazujejo zapleteni mehanizmi nastajanja in obstajanja socialnopatoloških pojavov, bomo poskušali povedati v uvodnem delu te študije in tako razložiti naša teoretična in teoretično metodološka izhodišča za nadaljnja raziskovanja teh pojavov.

1. Narava socialnopatoloških pojavov

A. Pojem socialnopatoloških pojavov

1) Devijantno vedenje kot normam nasprotno vedenje

Družba, kakor jo vidimo v njenih vsakdanjih in konkretnih manifestacijah, njeno delovanje in gibanje, je rezultanta neskončnega števila posamičnih človeških ravnanj, dejanj in vedenj. Ta človeška dejanja in vedenja ožje in širše družbeno okolje sproti tudi vrednoti in ocenjuje kot pozitivna, kot negativna in te ocene stopnjuje. Lahko torej rečemo, da dobiva ravnanje in vedenje posameznega človeka svoj pozitivni ali negativni predznak, ta pa večjo ali manjšo intenzivnost, v družbenem okolju.

Tako torej lahko štejemo za devijantna, negativna ali socialnopatološka tista ravnanja in dejanja posameznikov, ki imajo v konkretnem družbenem okolju negativni predznak. Takšen predznak nosijo nekatera dejanja in vedenja očitno zaradi tega, ker nasprotujejo normam in vrednotam te konkretne globalne družbe ali posamezne družbene skupine.

Norme in vrednote določene globalne družbe ali posamezne družbene skupine pomenijo skupnost zapovedi in prepovedi, ki jih ta družba oziroma skupina goji, ki jih posamezni njeni člani sprejemajo ali ki se posameznikom vsiljujejo.

Norme in prepovedi

Ko torej govorimo o socialnopatoloških pojavih, imamo pred očmi vsa tista dejanja in ravnanja ljudi, katerih skupni imenovalec je nasprotnost veljavnim, družbeno priznanim in varovanim normam in vrednotam.⁺ To se pravi, da gre za dejanja in ravnanja, ki jih določeno okolje šteje za nemoralna, asocialna ali antisocialna. Tako torej sodijo v isto kategorijo s sociološkega stališča vsa, s stališča pojavnih oblik ali s stališča pravne kategorizacije sicer zelo različna človeška dejanja in ravnanja z negativnim predznakom.

Omenjeni sociološki kriterij - nasprotnost veljavnim normam - in s tem v zvezi označba takšnih dejanj kot devijantnih, patoloških, nenormalnih, negativnih itd. - nikakor ni absoluten. Posameznikova dejanja, ravnanja in vedenja namreč niso nujno sama po sebi devijantna ali patološka, niso n.pr. nujno v nasprotju s človekovo biološko, pogosto pa niso v nasprotju niti z njegovo socialno naravo. Nekatera dejanja so lahko n.pr. s stališča posameznika, s stališča njegove bio-psihične osebnosti, docela normalna ali pa celo pozitivna. Tu mislimo na takšna socialno negativno ovrednotena posameznikova dejanja, ki zanj pomenijo sprostitev ali celo osvoboditev nekega pritiska, napetosti itd. Prav tako je tudi krvno maščevanje

⁺ Goričar dr. Jože, Teorija družbenih struktur, VŠPV, 1964, str. 121

za Šiptarja in za njegovo neposredno socialno okolje ne le pozitivno dejanje, temveč stvar njegovega ugleda in časti, še več, stvar njegove nadaljnje eksistence v ožjem okolju, medtem ko takšno dejanje širše okolje negativno vrednoti. Navsezadnje bi lahko z določeno rezervo sprejeli mnenje, da so zakoni in norme zato, da bi prečevali ljudem delati to, kar bi radi delali, oziroma, da bi jih prisilili k takšnemu ravnanju, ki ga sicer prostovoljno ne bi opravljali.⁺

Pravkar omenjena rezerva pa je v zvezi z dejstvom, da socialno vrednotenje človeških ravnanj vendarle ni vedno ali pretežno posamezniku od zunaj vsiljeno. ^{namučeno} V relativno homogenih globalnih družbah in družbenih skupinah so socialna vrednotenja, norme in priznane vrednote neločljiv sestavni del posameznika. Ta se namreč od prvega dne življenja oblikuje v družbenem okolju in nanj se prenaša t.i. kulturna dediščina - ^{nasledstvo} se pravi kompleks družbenih odnosov, vrednotenj, stališč in norm. Toda temu je treba dodati še ugotovitev, da se tudi človek, kot vrsta, razvija v družbi in družbenih odnošajih, odkar se je izvil iz živalskega sveta. Človek ni samo filogenetična faza, temveč tudi družbeni produkt.⁺⁺

⁺ Spratt W.H., Society and Criminology, The Howard Journal, Vol. X. št. 4, London 1961, str. 254-266.

⁺⁺ Kanoni dr. Janez, Dialektika v psihopatologiji in psihiatrični vidiki v kriminologiji, Kriminologija v kazenskem pravosodju, Ljubljana 1957, str. 201.

Dejanja in ravnanja posameznikov, ki odstopajo od družbeno priznanih norm smemo torej šteti za nenormalna ali devijantna vsaj v relativnem, že prej naznačenem pomenu besede, ne da bi se za zdaj spuščali v razglabljanja o t.i. znosnih in neznosnih, ali o družbeno progresivnih in neprogresivnih devijantih itd.⁺

2. Socialna patologija kot poseben družbeni pojav

Vse to nas sili, da si zastavimo vprašanje, ali smemo šteti devijantna, družbenim normam nasprotna dejanja in ravnanja za poseben družbeni pojav, oziroma njihove nosilce za posebno družbeno kategorijo.

S posebnim družbenim pojavom imamo opraviti brž ko se nam neko posebno vedenje večjega števila ljudi pokaže kot nekaj več, kot samo preprosta, mehanična vsota posameznih dejanj. Če je tak pojav obenem še kvantitativno, statistično opredeljiv in se da kvalitativno, sociološko opredeliti in razločevati od drugih pojavov, potem ni več dvoma, da gre za poseben družbeni pojav.⁺⁺

Socialnopatološki pojavi, ki so predmet te študije (alkoholizem, brezdelnštvo, potepuštvo, mladoletniški nemir, promiskuiteta, prostitucija, seksualne aberacije, samomori in nekatere množične duševne motnje), po vsej

⁺ Glej o tem, Goričar, cit. delo, str. 120 - 122

⁺⁺ Glej o tem, Goričar, cit. delo, str. 15 in nasl.

verjetnosti izpolnjuje prednje pogoje. Ni dvoma, da pomenijo vsek zase in vsi skupaj v družbi in za družbo več, kot le preprosto, mehanično vsoto takšnih posameznikovih dejanj in vedenj. Najbrže ne bo dvoma o tem, da prej naštetih pojavi niso ekscesi posameznikov, temveč dovolj množični pojavi, velike vitalnosti in žilavosti, s tendencami razširjanja, z veliko prilagodljivostjo vsakovrstnim družbenim razmeram. Tudi o kvantitativni-statistični določljivosti teh pojavov ni dvoma, čeprav so seveda t.i. črne številke na teh področjih dovolj velike.

Vendar, obravnavani pojavi pomenijo poseben družbeni pojav zlasti zaradi tega, ker je kvalitativno sociološko opredeljiv. Elementi, ki ta pojav sociološko opredeljujejo in ga razločujejo od drugih družbenih pojavov, so zlasti naslednji:

a. Posameznik, ki se vede v nasprotju z družbeno priznanimi normami, se znajde v nekem specifičnem družbenem odnosu, če družbeni odnos opredelimo, kot način, v katerem ljudje delujejo drug proti drugemu, oziroma drug z ozirom na drugega. Konkretno človekovo dejanje, ki je v nasprotju z normami, lahko seveda spravi posameznika v najrazličnejše družbene odnose, kot n.pr. v odnos do drugega posameznika, do posamezne ožje družbene skupine, do širše skupine ali celo v odnos do globalne družbe.

V tej raznolikosti pa se vendarle dajo razbrati splošni karakter in splošne poteze, ki so vsebovane v konkretnem in s tem se nam razkriva tudi bistvena vsebina družbenega odnosa, ki je nastal s kršitvijo norme. Splošna in bistvena karakteristika tega odnosa in njegova vsebina je konfliktnost, Konfliktni družbeni odnos se lahko ali se celo ponavadi spreobrne v odnos prisiljevanja, ki se pojavlja kot reakcija okolja ali reakcija družbe na kršitev norme in kot oblika za razreševanje konfliktnega družbenega odnosa.

b. Pojav socialne patologije je kvalitativno sociološko opredeljiv tudi zaradi tega, ker je notranje strukturiran. Ta strukturiranost se izraža v prvi vrsti v heterogenosti pojavnih oblik, ki sestavljajo socialno patologijo in v njihovih medsebojnih razmerjih. Ta razmerja kažejo določene pravilnosti oziroma zakonitosti, ki jih je odkril v osnovi že A. Quetelet. V svojem delu "Essai de physique sociale" je namreč dokazal, da se število kaznivih dejanj in drugih prekrimalnih pojavov iz leta v leto redno ponavlja, celo v posameznostih, v načinih njihove storitve. S tem je dokazal tudi, da se kriminaliteta giblje po svojih notranjih zakonitostih (to pa velja prav tako tudi za vse druge pojave, ki štejejo v okvir socialne patologije), da je torej zakonit družben pojav, ki lahko postane predmet eksaktnih znanstvenih razisko-

vanj.⁺

Pred dobrimi sedemdesetimi leti je to dokazoval tudi E. Durkheim. Ti pojavi so, pravi Durkheim, nekaj več kot posamezno in nekaj več kot preprosta vsota posameznih dejanj in vedenj ljudi. To so družbeni pojavi v pravem pomenu besede, posebna kvaliteta v odnosu do posameznega. Takšno stališče šele omogoča, da proučujemo socialnopatološke pojave kot stvari in da se proti njim borimo kot proti družbenim pojavom, ne pa le kot proti posameznim ekscesom.⁺⁺

c. Socialnopatološke pojave opredeljuje kot pojave posebne kvalitete končno tudi to, da vodijo do njihovega nastanka, obstajanja in notranje strukturiranosti družbeni procesi in gibanja. Že preprosto empirično izkustvo in opazovanje, še bolj pa znanstvena raziskovanja dokazujejo, da so socialnopatološki pojavi sestavni del družbenih dogajanj, povezani z vsemi družbenimi materialnimi in duhovnimi gibanji. Ni družbenega procesa, ki se ne bi odrazil tudi na gibanju in strukturi kriminalitete in njej podobnih pojavov. Ti se občutljivo in elastično prilagajajo spontanim in zavestno sproženim družbenim procesom.

⁺ Glej o tem, Bavcon, Pregled razvitka kriminološke nauke, Kriminologija, Narodne novine, Zagreb 1966, str. 5-6

⁺⁺ Pinatel J., La pensée criminologique d'Emil Durkheim et sa controverse avec G. Tarde, Revue de science criminelle et de droit pénal comparé, 1959, št. 2, str. 435.

3. Specifičnosti socialne patologije kot posebnega družbenega pojava

Kot poseben družbeni pojav pa kaže socialna patologija tudi svoje specifičnosti, ki jo, mimo zanjo značilnega konfliktnega družbenega odnosa in odnosa prisiljevanja, še posebej ločijo od drugih družbenih pojavov.

Med takšne posebnosti štejemo:

a. Socialnopatološki pojavi, ki jih obravnavamo, se nikoli ne pojavljajo kot docela samostojni in ostro ločeni od tega, kar se šteje v časovno in prostorno določeni družbi za normalno. Vsa ravnanja in vedenja ljudi, ki jih štejemo za devijantna, so pravzaprav podaljšek v eksces nekega sicer normalnega človeškega dejanja ali vedenja. Skoraj vsak človek uživa alkoholne pijače. Alkoholizem je ekscesivno opijanje. Vsakdo si prizadeva, da bi pridobil kar se le da velik del pri porazdelitvi družbenega bogastva - tatvina, poneverba itd. so ekscesi, družbeno nedovoljena sredstva za dosego istega cilja. Seksualno življenje v družbeno dovoljenih oblikah je normalno - promiskuiteta in prostitucija sta v eksces podaljšani obliki sicer normalnega človeškega ravnanja.

b. Človeku posamezniku torej družba nalaga neke omejitve pri zadovoljevanju njegovih najrazličnejših potreb, želja in aspiracij. Te omejitve so vsebovane v normah, ki

se spreminjajo v času (glede na zgodovinska gibanja istih globalnih družb) in v prostoru (glede na razlike med obstoječimi globalnimi družbami). Družbeni procesi in gibanja vzpostavljajo nove družbene odnose in s tem rušijo stare in vzpostavljajo nove družbene norme. Zaradi tega družbeno patološki pojavi, spremljajo vsa družbena gibanja in procese, kot njihov stranski produkt. Družbena gibanja, kot so n.pr. revolucija, industrializacija, urbanizacija, migracije, dvig standarda, motorizacija itd. spremljajo socialnopatološki pojavi specifičnih oblik in strukture, kot njihov stranski produkt.

c. Specifičnost pojava, ki ga obravnavamo, je tudi v njegovi dvojnosti. Po eni strani obstajajo socialna patologija in njene posamezne pojavne oblike kot taki, kot objektivna dejstva. Dejstvo je, da nekateri posamezniki in skupine ljudi ekscesivno uživajo alkoholne pijače, da se vdajajo brezdelništvu in potepuštvu, prostituciji, da izvrše samomor. Po drugi strani obstaja družbeno vrednotenje in družbeno reagiranje na te pojave. Specifičnost obravnavanega pojava je v tem, da obeh njegovih strani ni mogoče ločiti, zakaj pojav obstaja ali ne kot devijanten, kot socialnopatološki predvsem v odvisnosti od družbenega vrednotenja. Kakor hitro torej neko človeško vedenje sicer objektivno obstaja, pa ga družba ne vrednoti negativno, potem se to ne šteje za devijantno vedenje in ne za socialnopatološki pojav.

K proučevanju socialnopatoloških pojavov kot objektivno obstoječih pridemo torej le posredno, preko njihovega družbenega negativnega vrednotenja, preko subjektivnega. Proučevani pojav spada torej obenem v sfero objektivnega, od zavesti in volje neodvisnega in obenem v sfero subjektivnega, vrednostnega, zavestnega. Zaradi tega je proučevanje pojava zapleteno, saj se ne more ukvarjati samo z njim kot takšnim, temveč v enaki meri in hkrati tudi z vso kompleksnostjo družbenih vrednotenj, medsebojnih spopadov teh vrednotenj, učinkovanjem vrednotenj na pojav sam in obratno in vse to še v okviru dane razredne in drugačne družbene stratificiranosti.

4. Devijantna populacija kot posebna socialna kategorija

Končno se zastavlja še vprašanje, ali smemo šteti nosilce družbeno patoloških pojavov za posebno družbeno kategorijo. Na prvi pogled je videti, da so posamične oblike socialnopatoloških pojavov, zlasti pa njihovi nosilci, skrajno heterogena množica, ki se rekrutira iz vseh vrst ljudi, vseh družbenih slojev in razredov, vseh poklicev in provenijenc. V zahodni sociologiji štejejo za družbeno kategorijo množico takšnih posameznikov, ki jih karakterizirajo kakršnekoli enake ali podobne, toda družbeno relevantne značilnosti. Da bi lahko govorili o družbeni kategoriji, ni potrebno kakršnokoli medsebojno komunicira-

nje med posameznimi pripadniki družbene kategorije.⁺

S tega stališča smemo seveda šteti nosilce socialnopatoloških pojavov za družbeno kategorijo. Družbeno relevantna značilnost vseh je predvsem v tem, da so vsi v istem družbenem odnosu, ki je odnos nasprotovanja družbenim normam. Spričo tega se lahko znajdejo tudi v konfliktnem in v neformalnem in formalnem odnosu prisiljevanja. Že ta značilnost bi zadostovala za označbo nosilcev socialne patologije, kot posebne družbene kategorije. Toda tej značilnosti se pridruži vsaj še ena, ki morda ni značilna za prav vsakega pripadnika te družbene kategorije, pač pa za veliko večino. Gre za specifični družbeni položaj pripadnikov te družbene kategorije, ki ga označuje v globini odtujenost, konkretno v družbenih dogajanjih pa družbena marginalnost v smislu odstopanja od normalnega navzdol ali pa navzgor.

Nosilci socialnopatoloških pojavov se nam torej objektivno pojavljajo kot posebna družbena kategorija. To pa seveda ne pomeni, da gre tu za kategorijo ali sloj "za sebe", torej v politološkem pomenu besede. Po drugi strani pa s tem ni rečeno, da se posamezne skupine pripadnikov te kategorije sporedično ne pojavljajo tudi kot sekundarne ali pa celo primarne družbene skupine. Za takšne skupine gre, kadar te razvijajo svojo posebno mora-

⁺ Goričar, cit. delo, str. 169 in nasl.

lo in norme, kadar medsebojno komunicirajo in celo svoja stališča širijo (gangsterske skupine, mladoletniške skupine, t.i. podzemlje prostitutk, brezdelnežev, hazarderjev itd.).

B. Družba in posameznik

1. Družbeni odnosi

Družbeno življenje je v prvi vrsti produkcija in reprodukcija pogojev za človekov obstanek in reprodukcija človeka kot vrste. To pomeni, da mora človek po eni strani proizvajati življenjska sredstva, kot so živež, obleka, stanovanje itd. in za to proizvodnjo potrebna orodja. Po drugi strani to pomeni, da mora človek proizvajati ljudi same - razplojevati človeško vrsto.

Oboje izvira iz nujnosti, ki se kaže kot nagon po samoohranitvi in pomeni zadovoljevanje temeljnih človekovih potreb. Te potrebe silijo ljudi k delovanju in še več, te potrebe je mogoče zadovoljevati samo s skupinsko, družbeno dejavnostjo. Zaradi tega stopajo ljudje pri delovanju za zadovoljevanje svojih potreb nujno v medsebojne družbene odnose. Kakor hitro pa se ustvarijo kakršnikoli medsebojni družbeni odnosi, je s tem rečeno tudi, da so nastala določena pravila, po katerih dva ali več

ljudi uravnavajo medsebojne odnose.⁺

Zgodovinsko so nastali najprej odnosi v biološki in v produkcijski sferi - torej biološko-družbeni odnosi in s tem tudi pravila, ki te odnose urejajo. Običaji in tabuji so prvobitne norme v človeški družbi, ki omejujejo posameznika zaradi ohranitve skupine in vrste. Na podlagi dosti redkih zgodovinskih spomenikov in poznavanja nekaterih danes obstoječih plemen na nizki razvojni stopnji, si prvobitno človeško skupnost zamišljamo kot skupnost, v kateri je bil, spričo odsotnosti viška proizvodov, posameznik identičen s skupino. Posameznikovi interesi so mogli biti torej le izjemoma različni od interesov skupine. Če je ob takšni izjemni različnosti interesov posameznik kršil družbeno normo, je bil to le posamičen eksces, ki je doživel reakcijo skupine, kot družbeno reakcijo v pravem pomenu besede.

Ta položaj se bistveno spremeni, brž ko postane človek sposoben proizvajati več, kot neposredno potrebuje. Višek proizvodnje se spremeni v privatno lastnino nekaterih posameznikov in s tem se prej interesno enotna družba raz-

⁺ Tu bi bilo potrebno razpravljati o oblikah, v katerih se ta pravila uresničujejo in sicer o "vlogah", ki jih imajo posamezniki in o družbenih institucijah, v katerih se te "vloge" institucionalizirajo in dobivajo svojo vsebino. Obširnejšim izvajanjem o tem smo se tu ognili zaradi tega, da ta uvodni del ne bi preveč narasel in tudi zaradi tega, ker so ta vprašanja v sociologiji v splošnem dovolj znana in obdelana tudi v literaturi, ki je navedena na koncu študije.

deli na posedujoče in neposedujoče. S tem preneha enakost, istovetnost interesov in identifikacija posameznika s skupino. Na tej "zelo nizki družbeni razvojni stopnji postane nujno urediti s skupnim pravilom dejanja produkcije, porazdelitve in menjave, ki se pojavljajo vsak dan in poskrbeti za to, da se bo posameznik podredil splošnim pogojem produkcije in menjave. To pravilo, ki je spčetka običaj, postane kmalu zakon. Z zakonom se nujno rodijo tudi organi za njegovo izvrševanje - javna oblast - država."⁺ Kršitev družbenega pravila (zdaj zakona) izgubi s tem naravo posamičnega ekscesa, temveč postane zakonit, množičen pojav.⁺⁺

Tu najdemo izhodišče za obravnavanje dveh temeljnih problemov, ki sta sicer tudi splošno sociološka, še zlasti pa v zvezi z razumevanjem socialne patologije. To sta vprašanja o človekovem položaju v razcepljeni družbi in vprašanje o družbenih odnosih in na njih zraslih normah, ki "podrejajo posameznika splošnim pogojem produkcije in menjave".

2. Odtujenost kot temeljna značilnost človekovega družbenega položaja

Človekovo delo, ki je v prvobitni družbi omogo-

⁺ Engels, O stanovanjskem vprašanju, Marx-Engels, Izbr. dela, I. del, str. 815, CZ, 1950

⁺⁺ Glej o tem obširneje, Bavcon, Kriminalna politika in njene tendence v socialistični družbi, CZ 1958, str.13 in nesl.

čalo ohranitev skupine in s tem posameznika ter ohranitev vrste, ki je temeljni element preobrazbe živali v človeka, spremeni svojo naravo z razcepom družbe na razrede.⁺ Delo zdaj ni več skupno delovanje ljudi z istovetnimi interesi in skupno razvijanje sposobnosti za obvladovanje narave, temveč se spremeni v delo za drugega. Človek v takšnih razmerah z delom ne afirmira več samega sebe, temveč se negira, ker delo ne pripada njemu, njegovi človeški (generični) vsebini⁺⁺, temveč je odtujeno, zunanje, neprijetna nuja za preživljanje. Proizvod dela, predmet, dobi naravo blaga, v katerega je vnesel proizvajalec svoje znanje, mišice, svoje življenje, a proizvod ne pripada njemu.⁺⁺⁺ Proizvodno delo, ki je človeka naredilo, ki ga je obogatilo in razvijalo, postane torej v privatnolastniških produkcijskih odnosih praviloma samo še sredstvo za zadovoljitev potrebe po eksistenci. Zaradi tega lahko človek svojo človeško vsebino izraža samo še preko živalskih funkcij - prehrane, pijače, seksualnega nagona in porajanja otrok. Odtod dejstvo, da se ljudje drug drugemu zoperstavljajo, čeprav so v resnici drug

⁺ Marx-Engels, Rani radovi, Kultura, Zagreb 1953, str. 293 - 298.

⁺⁺ O pojmu človekove generične vsebine glej cit. delo, Marx-Engels, Rani radovi, Kultura, Zagreb 1953

⁺⁺⁺ Glej cit. delo pod št. 14, str. 198 - 200

drugemu pogoj za existenco.⁺

Teorija alienacije, ki jo je Marx načel v svojih zgodnjih delih, prežema dejansko vse njegovo delo. Toda Marx tega vprašanja ni omejil na problem eksploatacije, na problem prisvajanja presežnega dela. Opisani proizvodni odnosi imajo za Marxa mnogo globji pomen, saj oblikujejo določeno zavest, psiho in mentaliteto, skratka oblikujejo človeka, ki pojmuje svet in družbo okoli sebe na popačen način. "Privatna lastnina nas je napravila tako neumne in enostranske, da je nek predmet naš šele takrat, kadar ga imamo, če obstoji za nas kot kapital ali če ga neposredno jemo, pijemo, nosimo. Zaradi tega je na mesto vseh fizičnih in duhovnih čutil stopilo eno samo - čutilo lastnine - posedovanja - ki je odtujitev vseh drugih čutil."⁺⁺

Prav tako velja citirati v tej zvezi nek drug odstavek iz Marxovih zgodnjih del, kjer pravi:

"Kolikor manj ješ, piješ, kupuješ knjige, kolikor manj greš v gledališče, na ples, v kavarno, kolikor manj misliš, ljubiš, teoretiziraš, poješ, slikaš, čustvuješ, toliko bolj štediš, toliko večje je tvoje bogastvo.

⁺ Glej cit. delo, str. 200 - 204

⁺⁺ Ibid., str. 231

Kolikor manjši si, kolikor manj se človeško izražáš, toliko več imaš, toda tudi toliko bolj je odtujeno tvoje življenje, toliko več kopičiš, toda na račun svoje odtujene človeške biti."⁺

Navezujoč na Marxovo teorijo alienacije odkrivajo danes nekateri marksistično in nemarksistično usmerjeni pisci položaj sodobnega človeka v družbi in tiste njegove lastnosti, ki so posledica takšnega položaja. Tu velja omeniti n.pr. znamenitega francoskega industrijskega sociologa Friedmanna, ki opisuje vedenje delavca, potem ko je opravil svoje delo in ki ugotavlja, da je delavčevo vedenje ob koncu delovnega dne pravi barometer, ki razkriva njegov intimni odnos do dela. Duhovno siromaštvo, nadaljuje, na katerega obsojajo človeka njegove resnične življenjske razmere, ustvarjajo ravnodušnost in apatijo. Človek ob teh, za duhovnost neugodnih razmerah, postaja resnično duhovno oglušel, prazen, toda poln nizkosti. Življenjski cilji so mu: dobro se nahraniti in seksualni odnosi. V medosebnih odnosih doživlja in sam razdaja poniževanje in sovraštvo.⁺⁺

Marx teorije o alienaciji ni vezal samo na kapitalistične produkcijske odnose, temveč na vsako obliko

⁺ Ibid., str. 241

⁺⁺ Friedmann G., Kuda ide ljudski rad, Beograd, Rad 1959, str. 85 in 275-276. Tako tudi: Fromm Erich, Zdravo društvo, Beograd, Rad, 1963.

produkcijskih odnosov, ki proizvod človekovega dela spreminjajo v blago in s tem delo v odtujeno delo.

Vse to pomeni, da tudi različnih oblik devijantnega, socialnopatološkega vedenja ni mogoče razumeti, če ne izhajamo iz tistih produkcijskih odnosov in torej življenjskih razmer, ki oblikujejo človekovo zavest, njegovo pojmovanje samega sebe in vsega kar ga obdaja, ki ga torej oblikujejo takšnega, kakršen je.

Iz tega izhaja hipoteza, po kateri je treba šteti človekov položaj v družbi, katerega najgloblja značilnost je njegova odtujenost, za bistveni in splošni vzrok, ki neprestano poraja možnosti za devijantna ravnanja in reakcije ljudi in s tem za nastajanje in obstajanje socialnopatoloških pojavov.⁺

Človekova odtujenost je splošna karakteristika njegovega položaja v družbi. Zaradi tega zajema prav vse družbene razrede in sloje. Prej citirane Marxove besede o tem, da je človek toliko bogatejši, kolikor je človeško manjši in siromašnejši, veljajo v sodobni družbi nedvomno ali celo še bolj tudi za materialno privilegirane družbene skupine. Zaradi tega kriminal, alkoholizem, narkomanija, prostitucija, samomorji itd. niso "privilegium odiosum" samo tistih družbenih razredov in slojev, ki so družbeno

⁺ Glej o tem tudi: Milutinović dr. Milan, Uvod u kriminologiju, II. deo, Beograd 1965

diskriminirani.

Seveda pa se ta obča karakteristika človekovega družbenega položaja v konkretnih družbenih dogajanjih manifestira skrajno raznovrstno, zapleteno in prepleteno. Izraža se n.pr. v obliki nezadovoljenosti temeljnih človekovih materialnih in duhovnih potreb. To človeka sili, da si izbira tudi takšna sredstva za njihovo zadovoljevanje, ki niso dovoljena celo v družbi, kjer je človek človeku volk, ko se bori za svoj kos kruha, za svoj prostor na soncu, za možnost družbenega uveljavljanja in izražanja svoje osebnosti. Izraža se nadalje kot upor, kot zavist, kot obup in kot občutek, da se človeku dogaja krivica. Izraža se kot grobo in primitivno uveljavljanje pravice močnejšega, kot pokvarjenost in kot demoralizacija in še v drugih najrazličnejših oblikah.

3. Družbene norme in institucije

Produksijski odnosi in drugi na njih osnovi zrasli družbeni (ekonomski, politični, pravni, družinski itd.) odnosi, se izražajo v vsakdanjem življenju kot pravila za sožitje med ljudmi, kot vloge, ki jih ljudje "igrajo", kot družbene norme in vrednote ter kot družbene institucije, ki te norme varujejo in gojijo. Njihova pglavitna naloga je "podrejati posameznika splošnim pogojem proizvodnje in menjave", v razcepljeni družbi, kjer so intere-

si posameznikov lahko popolnoma protislovni. Če naj družba obstaja in se razvija, je potrebno v prvi vrsti zagotoviti nemoten potek proizvodnje, v takšnih proizvodnih odnosih, ki so na določeni razvojni stopnji edino mogoči. To pa je mogoče doseči edinole tako, da se posameznik tako ali drugače prisili k produktivnemu delu in k spoštovanju tistih družbenih odnosov in norm, ki takšen način proizvodnje in porazdelitve omogočajo.

Družbeni odnosi, tako temeljni produkcijski, kot tudi vsi drugi, ki so na njih nastali, torej niso izmišljotina ljudi, temveč skozi glave ljudi predelana in spoznana nujnost, ki se kaže v obliki običajev, določene morale, norm in vrednot ter seveda tudi v obliki pravno-politične vrhnje stavbe. Človeka namreč ni mogoče prisiliti k produktivnemu delu in spoštovanju družbenih pravil samo ali celo predvsem samo s fizično prisilo. Zaradi tega vladajoči razred, kot nosilec določene oblike produkcijskih odnosov, zavestno vnaša svoja spoznanja o nujnosti in zakonitosti tudi v razred, ki za takšen način proizvodnje in družbenih odnosov ni zainteresiran. Vnaša jih preko družbenih institucij in norm, ki jih te institucije varujejo in gojijo. Vnaša jih tudi tako, da izkorišča/ in ^{empirično} v zadnjih desetletjih tudi vedno bolj znanstveno utemeljena spoznanja o mehanizmih indoktrinacije, s sprožanjem in stinktov, čustvenih in iracionalnih človeških reakcij v obliki navdušenja, sovraštva, strahu, fanatizma itd.

Ekonomске, politične, družinske, vzgojne, kulturne ter moralne in etične institucije in njihove norme torej nikakor niso rezultat večinske privolitve (konsensus), kot to trde nekateri ameriški sociologi.⁺ Njih izhodišče so temeljni odnosi, v katere ljudje stopajo v procesu produkcije neodvisno od njihove volje in zavesti. Njihov zunanji izraz pa je zavestna (kot spoznana nujnost) politična, idejna, religiozna, kulturna, vzgojna itd. aktivnost vladajočega razreda. Tako torej vidimo, da so v družbi obstoječe norme in vrednote, vsaj na dvigajočem se delu razvojne krivulje vsakokratne družbeno ekonomske formacije, odraz družbene nujnosti. S svojo aktivnostjo vladajoči razred, čigar subjektivne koristi soglašajo z objektivno nujnostjo družbenega gibanja, utrjuje in razvija ne le temeljne produkcijske odnose, temveč tudi ves sistem družbenih norm, ki so pogoj za določen način proizvodnje in seveda obenem vladajočemu razredu tudi subjektivno koristni.

Družbene institucije in norme opravljajo torej funkcijo družbenega prisiljevanja in kontrole nad posameznikom. Preko institucij se izraža pričakovanje okolja o tem, kako se bo posameznik vedel in vsakdo že v naprej ve, kaj se od njega pričakuje.

Obenem so družbene institucije in njihove norme

⁺ Elliot-Merrill, Social disorganization, IV. edit., New York 1961, str. 14 in nasl.

tudi merilo tega, kar je v družbi dovoljeno in prepovedano, kaj je normalno in kaj devijantno. Zato se vsako ravnanje, ki napada družbene institucije in norme šteje za družbi nevarno, ker rusi tisto minimalno harmonijo družbenih odnosov, ki je pogoj za nemoten potek proizvodnje.

Družbene institucije in norme pa so seveda tudi tiste, na katerih se najpoprej manifestira zaostritev protislovja med produktivnimi silami in produkcijskimi odnosi. "Dokler se neki način proizvodnje giblje po dvigajočem se delu svoje razvojne krivulje, tako dolgo ga z ukanjem pozdravljajo celo tisti, ki so pri ustrežajočem mu načinu porazdelitve na škodi ... Šele, ko je ta način proizvodnje prehodil že dober kos poti po padajočem delu svoje razvojne krivulje ... šele tedaj se zazdi ljudem porazdelitev, ki postaja vedno bolj neenaka, krivična, šele tedaj začno ljudje od preživelih se dejstev apelirati na takoimenovano večno pravičnost."⁺

Tako se pokažejo posamezniku norme, ki jih je še pred kratkim sprejemal in celo sam soustvarjal, kot njemu tuje. Kot takšne in kot ovira napredku, se pokažejo tudi družbene institucije, ki norme varujejo. Ko smo si tako ogledali pojav in izvor ter funkcijo družbenih norm in družbenih institucij, lahko že tu na splošno ugotovimo, da je sam njihov obstoj v interesno razcepljeni

⁺ Engels, Anti-Dühring, CZ 1948, str. 170

družbi pogoj za nastajanje in obstoj devijantnih ravnanj in dejanj ljudi in s tem za obstoj socialnopatoloških, kot družbenih pojavov. Še tem bolj je to očitno v sodobnih dinamičnih, kompleksnih in heterogenih družbah, ko se včeraj veljavne norme in institucije čez noč pokažejo kot preživele, ko se spopadajo norme starega in novega sveta itd.

Vprašanje o razmerju med družbo in posameznikom je bilo torej očitno potrebno obravnavati v okviru te uvodne teoretično-metodološke študije. Družba in njeni gibalni mehanizmi, njena struktura delujeta na posameznika v dvojnem smislu. Po eni strani se v družbi oblikuje najsplošnejša človekova podoba, ki smo jo označili kot odtujeno, alienirano. Po drugi strani se ta splošna podoba konkretizira in manifestira v določeni konkretni, dinamični družbi, ki ustvarja in obdaja posameznika z normami in institucijami in mu tako ustvarja zapovedi in prepovedi, ovire in spodbude, teren torej, na katerem naj se tak, kakršen je, znajde, bori in zmaga ali propade.

Tako se zdi, da so človekova reagiranja, ravnanja in dejanja odvisna v sociološkem smislu predvsem od treh faktorjev:

1. od njegovega konkretnega družbenega statusa,
2. od uspešnosti ali neuspešnosti procesa človekove socializacije in

3. od večje ali manjše uspešnosti družbene kontrole ali z drugimi besedami od večje ali manjše stopnje družbene organiziranosti oziroma dezorganiziranosti.

C. Družbeni status

1. Pojem družbenega statusa

Zdaj že torej vidimo, da imamo opraviti z dvema pojmom in sicer:

a. s človekovim občim družbenim položajem, za katerega je značilna odtujenost, kot splošna karakteristika, ne glede na njegovo razredno pripadnost in

b. s konkretnim položajem človeka v družbenih razmerah, v katerih se splošno manifestira v specifičnih pojavnih oblikah.

Vgrajenost posameznika v dano družbo, njegovo mesto v tej družbi, označuje zahodna sociologija z izrazom človekov družbeni status. Potem ko smo spoznali najgloblje karakteristike človekovega položaja in našli njegove vzroke v odtujenosti dela, lahko sprejmemo kategorijo družbenega statusa, kot zunanjo, konkretno pojavno obliko, ki ji posveča meščanska sociologija veliko pozornost in o kateri je zbrala veliko podatkov.⁺ Kategorija družbenega sta-

⁺ Tu ne navajamo posebej avtorjev, ki uporabljajo ta pojem, ker so navedeni v zadaj priloženi bibliografiji.

tusa obsega ne le posameznikov položaj v konkretni družbi, kot objektivno dejstvo, temveč tudi v zvezi z družbenim vrednotenjem tega položaja. Tako se pokaže ta kategorija tudi kot socialno vrednostna. Takšno pojmovanje te kategorije se zdi pravilno, saj se ravno preko družbenega vrednotenja za posameznika njegov položaj objektivizira in izrazi kot njegov materialno-ekonomski položaj, njegova veljava in prestiž, kot možnost uveljaviti se v okolju itd.

2. Značilnosti družbenega statusa devijantne populacije

Raziskovanja o družbenem statusu delinkventne populacije in populacije, ki je nosilec drugih socialnopatoloških pojavov, so zelo številna. Enotna so si v ugotovitvi, da so individualni nosilci socialnopatoloških pojavov v prvi vrsti pripadniki tistih družbenih slojev, in skupin, ki so vsestransko materialno, duhovno in moralno diskriminirani, se pravi na najnižji stopnici družbene lestvice.

Do istih ugotovitev smo prišli tudi z našimi raziskovanji. Pravo jedro družbene kategorije nosilcev socialnopatoloških pojavov je značilno po tem, da gre za ljudi, ki imajo najnižjo izobrazbo ali so sploh brez izobrazbe, ki so nekvalificirani ali priučeni delavci, brez zaposlitve ali samo začasno zaposleni in sicer pri naj-

preprostejših, manuelnih delih. Ta skupina ljudi ima zaradi tega najnižje dohodke, najslabše stanuje in živi sploh v relativno najbolj primitivnih razmerah. Končno, v tej skupini ljudi najdemo tudi največ primitivnosti in grobosti v medosebnih odnosih, najnižje moralne standarde, nekulturnost, čustveno nerazvitost in osebno neurejenost.⁺

3. Družbeno vrednotenje družbenega statusa

Ob teh ugotovitvah pa so potrebne nekatere opombe. Predvsem se seveda vsa raziskovanja nanašajo na tiste nosilce socialnopatoloških pojavov, ki so jih pristojni organi odkrili in obravnavali. Če upoštevamo, da je že splošna ocena posameznikovega ravnanja odvisna od socialnih vrednotenj in norm, še tem bolj pa tista ocena, katere rezultat je organizirana in institucionalizirana družbena reakcija, potem se upravičeno zastavlja vprašanje ali je podoba devijantne populacije, kakršna je bila zgoraj opisana, v resnici točna. Ta dvom se še utrdi, brž ko pomislimo, da n.pr. spolni razvrat, promiskuiteta, narkomanija, masovna nevrotizacija, brezdelnštvo play-bojev, finančne in gospodarske transakcije, kot to imenujemo, kadar gre za pripadnike t.i. višjih družbe-

⁺ Opozarjamo zlasti na: Bavcon, Socialna struktura delinkventne populacije, Teorija in praksa, III/1966, št. 2, str. 238-245 in na tem citirane raziskave Inštituta za kriminologijo.

nih slojev, kvalitativno niso prav nič drugačni pojavi kot prostitucija, posilstva, prodajanje in tihotapljenje mamil, brezdelništvo in potepuštvu, tatvine itd., kot to imenujemo, kadar gre za pripadnike nižjih družbenih slojev. To kaže na določen apriorni odnos, ki v družbi obstaja do marginalnih družbenih slojev. Ta se izraža v tem, da je ves sloj apriori sumljiv in tako tudi vsak njegov posamezni pripadnik. Kadarkoli se v družbi kaj zgodi, išče policija storilca ponavadi v teh slojih. Tudi vsi drugi družbeni organizirani in neorganizirani pritiski in posegi, so usmerjeni v marginalne družbene sloje, ki so pogosto tudi teritorialno opredeljivi (predmestje, barake sezonskih delavcev itd.).⁺

V zvezi s tem smemo morda trditi, da se objektivno slabši družbeni položaj teh slojev, potencira še z, v nekem smislu subjektivnim odnosom drugega dela družbe in s pritiski, ki iz tega izvirajo. To seveda potiska njihove pripadnike še bolj na družbeni rob in hkrati v najrazličnejše oblike socialnopatoloških reagiranja.

Na podlagi tega morebiti lahko rečemo, da je populacija, ki jo obravnavamo v naših in tujih raziskavah do neke mere vnaprej selekcionirana in sicer:

⁺ Glej o tem tudi: Foote-Whyte W., Street corner society, The university of Chicago Press, 1961.

a. zaradi različnega socialnega vrednotenja v bistvu istih ali podobnih dejanj in ravnanj, glede na to, kateri socialni skupini, sloju ali razredu njihov nosilec pripada,

b. zaradi tega, ker organi pregona odkrijejo v glavnem tiste, ki so dovolj nespretni, da se pustijo ujeti (razen, kadar gre za najhujše delikte zoper življenje in seksualne delikte),

c. zaradi tega, ker suspektnost pripadnikov marginalnih družbenih slojev zmanjšuje na minimum možnost, da storilec ne bi bil razkrit, medtem ko so črne številke v okviru t.i. gospodarskega kriminala izredno velike, saj se veliko stvari sploh prikrije, nekatere pa odkrijejo šele po več letih. Tako je seveda tudi s pocestno in z boljšo prostitucijo itd.

d. zaradi tega, ker so tudi tožilstva in sodišča ter sodniki za prekrške sestavni del dane družbe in zaradi tega niso osvobojeni teh odnosov in vrednotenj in drugače obravnavajo pripadnike različnih družbenih skupin in slojev.

Vsa ta dejstva so sama po sebi manifestacije človekove odtujenosti in na sedanji razvojni stopnji, kot objektivni in nujen pojav, niso odpravljiva. Narekujejo pa določeno previdnost pri raziskovanjih, pri oblikovanjih znanstvenih hipotez in seveda tudi pri oblikovanju krimi-

nalne politike in deliktnega prava.

Po drugi strani izvira iz prednjih ugotovitev še naslednje vprašanje oziroma hipoteza. Ali namreč nima določenega, morda celo velikega vpliva na devijantno vedenje posameznika, ne le objektivni družbeni status, ki je celo izmerljiv, temveč tudi vrednotenje tega statusa v družbi in iz tega vrednotenja izvirajoči družbeni odnos ter vsebina in oblike družbenega pritiska in reagiranja, ki so težje izmerljive kvalitete. Ta družbeni odnos ter vsebina in oblike družbenega pritiska in reagiranja se izražajo skozi množico drobnih in večjih diskriminacij, krivic, sodb, pritiskov, ocenjevanj in podobnega. Izraža pa se seveda tudi skozi večjo ali manjšo silovitost organiziranega družbenega reagiranja, n.pr. pri odmeri kazni za prekršek ali za kaznivo dejanje, glede na to ali gre za pripadnika tega ali drugega družbenega sloja. Morebiti imajo ti družbeni pojavi večji vpliv, kot si mislimo in imajo verjetno z naraščanjem človekove materialne preskrbljenosti vedno večji pomen pri genezi devijantnih vedenj in dejanj.

4. Vpliv družbenega statusa na oblikovanje človekove osebnosti

Druga opomba k prej opisani podobi prave devijantne populacije, oziroma njenega družbenega statusa pa

se tiče oblikovanja človekove osebnosti. Če pojmujeemo kategorijo družbeni status tako kompleksno, kot smo to poskušali spredaj storiti (torej kot enotnost objektivnega in vrednostnega, ker se oboje kaže posamezniku, kot njegov objektivni položaj v družbi), potem moramo priznati, da utegne imeti ta konkretni družbeni status izreden pomen pri oblikovanju posameznikove osebnosti. Družbeni položaj marginalnih družbenih slojev namreč nujno še poglobi in zaostri že primarno človekovo alieniranost in omejuje posameznikove možnosti človeškega izražanja na najbolj ozke sfere golega preživljanja in razplojevanja. Te socialne skupine in sloji so potisnjeni na skrajni rob družbe in dogajanj v njej. Teh skupin se ne dotikajo in nanje ne vplivajo kulturni, duhovni, moralni in politični družbeni tokovi, ki človeka lahko plemenitijo, osveščajo in osvobajajo njemu tujih biopsihičnih in družbenih sil, ki se mu prikazujejo, kot da so nad njim in izven njega. Neke raziskave so pokazale, da se n.pr. okrog 50 % jeseniških delavcev ne udeležuje družbenega življenja v tako-rekoč nobeni obliki, saj ne berejo časopisov, ne poslušajo radia, ne hodijo na kulturne prireditve, niso vključeni v družbeno političnih organizacijah in ne sodelujejo v organih samoupravljanja.⁺ Skoraj bi si upali trditi, da takšen družbeni položaj omenjenih skupin nujno poraja več

⁺ Glej o tem gradivo s simpozija o družbeni diferenciaciji na Slovenskem, zlasti pa prispevek Casermana. Gradivo je bilo razmnoženo, v izvlečkih in odlomkih pa objavljeno v "Teoriji in praksi" in v "Naših razgledih".

vsakovrstnih devijantnih reakcij in vedenj kot v drugih skupinah, pa naj se že izrazi na zunaj tako ali drugače in naj se izrazi subjektivno kot upor, kot zavist ali kot spoznanje o nepravilnosti družbe ali pa kot otopelost, pokvarjenost in demoralizacija. Psihologija in psihiatrija poskušata pojasniti, zakaj se ista temeljna vzroka - človekova alieniranost in konkreten človekov položaj v družbi - izražata pri enem človeku tako in pri drugem drugače in zakaj se te, skozi glave in čustva ljudi predelane življenjske razmere na zunaj izražajo v obliki kriminala, alkoholizma, prostitucije, brezdelništva, narkomanije, samomorov, nevrotizacije in podobnega.

Spričo obeh opomb zdaj lahko sklenemo, da konkretne življenjske razmere ali družbeni status lahko še poglobljajo in zaostrujejo vsesplošno človekovo alieniranost. S tem se ustvarja videz, celo prepričanje, da so revščina in pomanjkanje ter njuni spremljajoči pojavi, osnovni vzroki devijantnega vedenja. Iz te zamenjave vzrokov in posledic izvira tudi znano in s prakso demantirano stališče, da bo odprava kapitalističnih proizvodnih odnosov sama po sebi odpravila tudi "socialne korenine" socialnopatoloških pojavov.

5. Kriminaliteta blaginje

Danes nov pojav, ki mu pravimo "kriminaliteta blaginje" zgovorno dokazuje ne le to, da takšni pojavi

niso sami po sebi "privilegium odiosum" potlačenih razredov, temveč tudi, da se je treba pri spoznavanju in razlagi človekovih devijantnih ravnanj, spustiti globlje, prav do narave družbenih proizvodnih odnosov, ki človeka na sedanji razvojni stopnji nujno postavljajo v položaj samoodtujenosti in s tem oblikujejo njegovo osebnost.

Pojav, ki mu pravimo kriminaliteta blaginje je nov seveda samo relativno in to zaradi tega, ker je kot takšen šele pred kratkim prodrl do našega spoznanja. Dokler je namreč družba vsakovrstne samovoljnosti, ekshibicije, razvrat in podobne ekscese višjih družbenih razredov štela za normalne, pač niso mogli postati predmet socialnopatoloških proučevanj. Danes poznamo in priznavamo t.i. kriminal belih ovratnikov, ki zajema najrazličnejše gospodarske in finančne goljufije, korupcijo, podkupovanje in podobna dejanja, ki zajemajo najvišje vrhove gospodarstva, politike, državne uprave, pravosodje itd. Sem sodi tudi pojav, ki mu pravimo razvrat sodobne "zlate mladine", ki se izraža zlasti v vsakovrstnih seksualnih devijacijah, alkoholizmu in narkomaniji, pa tudi v samomorih in nevrotizaciji. Končno štejemo sem tudi to, kar imenujemo "mladoletniški nemir" in ki zajema nesmiselen vandalizem, huliganska divjanja, pa tudi posnemanje seksualne razpuščenosti, alkoholizma in narkomanije, ki je sicer značilno bolj za "play-boye" v višjih družbenih slojih.

Pravkar omenjene pojave razlagajo kriminologi in psihologi na zelo različne načine. Opozarjajo na sodobne življenjske razmere in tempo, na človekovo neadaptiranost takšnemu življenju, na razbite družine, na materializirane in komercializirane družbene idole, na napačno vzgojo, prenasičenost in prepotentnost, duševno lenobo, spopad vrednot in kultur, na vzglede itd.⁺

Vsi ti odgovori na vprašanje, kje so vzroki prej omenjenih pojavov, so seveda v posameznih primerih ali v skupinah primerov točni. Vendar jih lahko vzamemo le kot posamezne delce resnice, kot pojavne oblike globjih vzrokov. Tu se kaže ponovno sklicevati na Marxa in tiste sodobne pisce, ki izhajajoč iz teorije o alienaciji, opozarjajo na duhovno siromaštvo, na katerega obsoja človeka njegov resnični položaj v družbi. Človek zahodne hemisfere, ki nima več, vsaj ne v večini primerov, problemov z osnovno eksistenco, se peha in trudi za dvig svojega standarda, za materialne dobrine, ki so več kot živež, obleka in stanovanje. Toda ko te dobrine doseže, se marsikateri prej ali slej zave, da zaradi vsega tega bleščečega standarda ni postal ne bolj srečen, ne boljši, da življenje zaradi tega vsebinsko ni postalo bogatejše, manj dolgočasno, ste-

⁺ Falke A., Wohlstandskriminalität, Kriminalistik, Hamburg 1964, št. 4, str. 169 - 173;

Grassberger R., Die Kriminalität des Wohlstandes, Kriminalistik, Hamburg 1963, št. 5, str. 193 - 197.

reotipno in sivo. Še tem prej se to lahko zgodi prenasičenim, prepotentnim mladeničem, ki so si vse, kar življenje lahko nudi zunanjih simbolov sreče, privoščili v prepolni meri. Postavljeni pred vprašanje, kaj zdaj, kaj bi življenje še lahko nudilo in čemu posvetiti nadaljnje življenje, se zatekajo tudi v ekscese in vsakovrstne vznemirljive, s skrivnostjo obdane devijacije.

Ta, nekoliko poenostavljen in površinski opis ene izmed možnih poti, ki vodijo do socialnopatoloških pojavov, je bil tu naveden le kot še ena ilustracija trditve, da je človekova odtujenost splošen pojav, ki nič manj ne prizadeva site in presite in lačne ljudi. Razlike, ki jih zapežemo v vsakdanjem življenju so le rezultat diskriminantnih družbenih vrednotenj in seveda manjše potrebe po devijantnem vedenju, ki izvira pri posameznikih iz t.i. višjih družbenih krogov, iz njihovega konkretnega družbenega statusa in iz previloma večje socializiranosti, ki jo takšen status omogoča.

D. Proces človekove socializacije

1. Pojem socializacije

Tako smo zdaj prišli do vprašanja o večji ali manjši uspešnosti oziroma neuspešnosti procesa človekove socializacije, ki smo ga označili prej, kot enega izmed treh faktorjev, ki vplivajo na to, kako se bo temeljna

človekova odtujenost manifestirala na zunaj. Pojmu socializacije je dala zahodna, zlasti ameriška sociologija in kriminologija svojstveno vsebino. Pomeni namreč zapleten proces, v katerem se spoznanja, izkušnje, norme in vrednote ali t.i. kulturna dediščina, prenašajo na nove generacije.⁺ V tem okviru naj bi socializacija pomenila, po Sprattu, tudi posameznikovo spoznanje, da je življenje v soglasju z družbenimi normami ugodnejše in prijetnejše, ali vsaj manj neprijetno, kot njihova kršitev.⁺⁺

Te definicije pojma in problema socializacije pa se zdijo formalne in nepopolne. Prva definicija, sicer zelo razširjena v zahodni sociologiji, je formalna, ker ničesar ne pove o njeni vsebini. Druga je nepopolna, ker ne zajema vseh drugih vidikov socializacije. Je pa tudi napačna, saj bi iz nje lahko izhajalo, da je pokornost družbenim normam ali konformizem v bistvu najvišja stopnja človekove socializiranosti in torej ideal, h kateremu je treba težiti.

2. Socializacija kot proces človekovega osveščanja in sestavni del njegovega osvobajanja

Vsebino socializacije, če seveda ta pojem sprejmemo, kljub nesprejemljivim definicijam v zahodni sociolo-

⁺ Glej Goričar, Teorija družbenih struktur, VŠPV, Ljubljana 1964

⁺⁺ Spratt W.H., Society and Criminology, The Howard Journal, Vol. X., št. 4, London 1961, str. 254 - 266.

giji, želimo definirati na drugačen način.

Socializiranost v svoji enostavnejši obliki pomeni morda človekovo sposobnost za aдекватne, za večino sprejemljive odnose posameznika z drugimi ljudmi in njegovo bolj ali manj aдекватno reagiranje na delovanje njegovega ožjega in širšega okolja. Pri tem izhajamo iz ugotovitve, da se človekova elementarna zavest o svetu in samem sebi sicer vztrajno bogati v procesu človekovega dozorevanja, tako telesnega kot duševnega, vendar, da v povprečju dosega ravni, ki so še daleč proč od širših možnosti socializacije kakršne dovoljujeta prostor in čas za sodobno človeštvo.

Proces človekove socializacije bi torej morda lahko pomenil razvijanje posameznikovih in obče človeških sposobnosti za spoznavanje in obvladovanje sveta, ki ga obdaja ter njegovih zakonitosti in samega sebe v skladu s svojimi odkritimi in prikritimi življenjskimi možnostmi ter notranjimi in zunanjimi omejitvami. Pri spoznavanju in obvladovanju samega sebe se človek sicer ne more osvoboditi vzročne determiniranosti svojega eksistiranja in delovanja, vendar mu pridobljena spoznanja omogočijo, najprej objektivno hkrati pa z vključevanjem subjektivnega (kot posebne oblike objektivnega), tudi zavestno integriranje z družbeno resničnostjo.

Socializacija je objektivni proces. Strokovnjaki s psihološko in psihiatrično izobrazbo jo poskušajo

razložiti na različne načine, v skladu s svojimi nazori in prepričanji. Klasična psiho-analiza vidi determiniranost socializacije v fazah, ki se zakonito izmenjujejo tako v psiho-socialnem kot tudi psiho-seksualnem dozorevanju človeka. Predstavniki "teorij učenja" spoznavajo proces socializacije v pridobivanju pozitivnih in negativnih izkušenj, ki kontinuirano zajema človekov organizem od njegovega rojstva naprej. Pri tem ne vidijo samo ravne, k napredku usmerjene življenjske črte posameznika, marveč priznavajo tudi fiksacije in povratke na bolj elementarne, že prehojene oblike vedenja. Predstavniki izrazitih fizioloških razmišljanj o socializaciji človeka upirajo svoje poglede v zorenje možganskih celic in celotne zgradbe centralnega živčevja, pri čemer je socializacija rezultat koordinirane igre refleksov s pozitivnim ali negativnim predznakom. Navidezno so si pravkar omenjene teorije o človekovi socializaciji močno navzkriž. Toda vse je mogoče povezati v skupno misel: Socializacija je produkt določene stopnje biološke dozorelosti možganov, ki se kaže v integriranem vedenju osebnosti, v obogateni zavesti z elementi, ki so človeku adekvatni tudi kot subjektu. Osebnost sprejema za svoj odnos do realitete tiste elemente, ki ji omogočajo najustreznejše preživetje in delovanje. Sicer pomembni deli organizma in osebnosti, ki navadno odsevajo filogenetske in zgodnje ontogenetske elemente, so zaradi socializacije iz igre neposredno iz-

ključeni. Uspešna socializacija jih bo tudi v manj ugodnih obdobjih človekovega eksistiranja in delovanja zadržala izven dosega človekovega konkretnega reagiranja.

Seveda moramo upoštevati tudi nepopolno ali manj popolno socializacijo določenega števila ljudi, pri katerih se v strukturi osebnosti, ki vzpostavlja kontakt z realnostjo, uveljavljajo prav tisti deli osebnosti, ki smo jih našteali nazadnje. V takšnih primerih teče marsikatera zveza z realnostjo preko mehanizmov, ki so obdržali svoj filogenetski ali zgodnje razvojni značaj.

Socializacije si torej ni mogoče predstavljati drugače kot dozorevanje tistega najpomembnejšega fiziološkega substrata človekove osebnosti, ki omogoča sploh kontakt s svetom in samim seboj, namreč možganov, v določenem ožjem in širšem družbenem okolju. Pri novorojenčku obstoja elementarno stanje zavesti, ki izraža aktivnost nekaterih razvojno zelo starih možganskih struktur. Možganska skorja v procesu svoje mielinizacije postaja aktiven analizator dražljajev, ki pritekajo od zunaj ali izvirajo iz organizma samega. Dražljaje sprejme ali jih odkloni. Iz takšnih podatkov se rojevajo stimulacije za ponovno človekovo delovanje v istem smislu in za delovanje, ki je izvedeno iz pridobljenih spoznanj. Odklonjeni dražljaji pa prav tako zapuščajo v vrhovnem analizatorju svoje sledi in se tesneje povezujejo v meha-

nizem zaviranja in kontrole tistih dražljajev, ki niso sprejemljivi za organizem v njegovem odnosu do okolja. Del tega procesa so psiho-analitikiki posrečeno imenovali z ustvarjanjem objektivne kontrolne instance v človekovi osebnosti - super ega. Čeprav je oblikovanje super-ega mogoče pojmovati tudi bolj biološko, oziroma kot rezultat določenih izkušenj v učenju, je obstoj takšnih mehanizmov zanesljivo ena najpomembnejših pridobitev v procesu socializacije. Večji del teh kontrolnih mehanizmov ostaja za človeka za vselej objektivno, nespoznan, izven zavesten. Tako je tudi z obsežnim delom njegovega osebnostnega funkcioniranja, ki je ohranil svoje razvojne karakteristike in ki ga z določenim pridržkom lahko označujemo kot podzavestno (ono - id). Za socializacijo verjetno ni nujno prav obsežno osveščanje o tistem, kar je v osebnostnem funkcioniranju objektivno, izven zavesti. Vendar se socializaciji odpirajo široke možnosti, če postajajo del osveščenega tudi tisti mehanizmi v osebnosti, ki so sicer objektivni in izven zavesti. To je očitno mogoče, ne le v terapiji, ki takšne možnosti uspešno izkorišča, marveč tudi v vsakdanjih razmerah družbenega življenja. Človekovo spoznanje o samem sebi in o družbi, ki ga obdaja, se vendar bogati in postaja sestavni del življenja širokega kroga ljudi. V tem pogledu zaznamuje človeštvo nedvomen napredek kljub neprestanim poizkusom uniformiranja

spoznanj in dejanskim pojavom regresa, vsaj v nekaterih oblikah človekove socializacije.

Zdi se, da za našo definicijo pojma socializacije govorijo zlasti tile argumenti:

a. Definicija temelji na resnično obstoječem, fiziološko in psihološko določljivem substratu funkcioniranja osebnosti, se pravi na strukturi in funkcioniranju možganov.

b. Proces socializacije je torej razvijanje materialnega substrata človečnosti pri posamezniku in pri celi človeški vrsti, če pod pojmom človečnost razumemo človekovo bogatenje spoznavnih sposobnosti in s tem sposobnosti (v mejah vzročnega determinizma) obvladovati samega sebe in okolje.

c. Takšno pojmovanje socializacije, sicer relativno glede na realne možnosti, v katerih se znajdeti v sedanjem času posameznik in družba, je tudi v skladu s siceršnjim družbenim idealom o človekovem osvobajanju v procesu osvobajanja dela. V našem pristopu k socializaciji vidimo celo dopolnitev k tej teoriji. Kajti tudi osvoboditev dela sama po sebi še ne pomeni počlovečenja človeka, čeprav je v procesu povezovanja organizma z okoljem njegov osnovni predpogoj.

d. Tako pojmovana socializacija ne pomeni dresure, niti pasivnega prilagajanja, niti izključnega spre-

jemanja neke indoktrinacije, nitiⁿⁱ rezultat zastraševanja kot izključne oblike družbene kontrole. Proces socializacije pomeni ali naj bi pomenil družbeno racionalna organizirana prizadevanja za razvoj človekove sposobnosti, da v okviru vzrokov in posledic spreminja družbo ter samega sebe. Tako se lahko vključi človek kot aktivno in ustvarjalno bitje v življenjsko dogajanje. Takšen aktiven in ustvarjalen človek je v absolutno determinističnih pojmovanjih povsem zanemarjen, v ideterminističnih pa povzdignjen v abstrakcijo in absolutum.

3. Socializacija kot družben problem

Tako definiran proces socializacije torej še zdaleč ni samo individualen, temveč družben problem. Socializacija tudi ni terapija niti ne moralizirajoče dušebrižništvo, temveč bi morala biti normalen proces prenašanja "kulturne dediščine" in usposabljanja novih generacij za to, da bi to dediščino bogatile. Defekten proces socializacije, ki neznanje, neosveščenost, neobvladanost reproducira iz rodu v rod, mnogo doprinaša k temu, da ljudje ob provocirajočem stiku z nenormalnostjo in dezorganiziranostjo okolja reagirajo na družbeno devijanten način. Stopnja posameznikove socializiranosti ali osveščenosti, je torej očitno za družbo velikega pomena, saj so devijantne reakcije na nenormalnosti v

okolju znak posameznikove večje odtujenosti, večje nesvobodnosti. Posameznik takšnih ravnanj in dejanj je očitno objekt in ne subjekt, ker je predmet nespoznanih in neobvladanih sil.

Obenem se zdi, da dobimo v pravkar navedenih pojmih tudi relativno dober kriterij za razločevanje tistih odstopanj od t.i. normalnega in konformnega človeškega vedenja, ki jih ni mogoče označiti za socialnopatološke. V vsaki družbi je velika večina ljudi, ki živi bolj ali manj v skladu z družbenimi normami, ki se jim prilagodi. Od tega povprečja navzdol in navzgor odstopajo devijanti, ki oboji norme kršijo. Toda kršitev norm pri t.i. pozitivnih devijantih je inspirirana s subjektivnim spoznanjem o nevezdržnosti obstoječih norm in s prepričanjem o potrebi njihove spremembe. Te "deviacije" so torej osveščene in pomenijo, da so njihovi nosilci dosegli večjo stopnjo svobodnosti, čeprav to seveda ne pomeni niti, da jih družba zlahka prenaša pa niti tega, da je njihovo spoznanje in delovanje nujno družbeno pozitivno in progresivno.⁺

Prednje smo tu omenili bolj zaradi tega, ker imamo v neosveščenosti in v nesvobodnosti, t.j. v večji stopnji alieniranosti, dokaj zanesljiv kriterij za raz-

⁺ Tu se naša izvajanja močno stikajo tudi s pogledi Plehanova na vlogo osebnosti v družbi.

ločevanje socialnopatoloških devijacij od onih, ki so lahko družbenopolitičen problem.

Obe obliki devijantnih odstopov pa se lahko medsebojno tudi tesno prepletata. Kolikor več je v družbi nereda in dezorganizacije, toliko več je upora zoper veljavne družbene institucije in norme in toliko več je možnosti, da se bo ta upor izrazil tudi v socialnopatoloških oblikah.

Upor mlajših generacij zoper družbeno resničnost in njene norme, s katerimi so se starejše generacije že bolj ali manj konformirale, je naravna značilnost in zakonitost družbenega razvoja. Ta sam po sebi pozitiven pojav pa lahko postane tudi negativen. V družbenih okoliščinah, v katerih se upor ne more pozitivno in ustvarjalno izživeti zaradi rigidnosti družbene ureditve in njenih nosilcev, lahko postane upor sam sebi namen in se začne kazati v obliki družbene in politične pasivizacije; v obliki zunanjih, pobalinskih in podobnih nadomestnih simbolov upora; v obliki preusmeritve v neprave simbole in idole uspeha in sreče; v obliki slepil, kot so popevkarstvo, nogomet, alkoholizem, seksualni razvrat in podobno. Kolikor so ti pojavi razumljivi, kot množična reakcija na določene družbene razmere in kot preusmeritev nakopičenih energij na krožni stranski tir, pa obenem pomenijo tudi posameznikovo instinktivno in neosveščeno reagiranje, ki ga ne dviga na raven svobodne in zrele o-

sebnosti, temveč na raven predmeta, ki je plen njemu tujih, nespoznanih družbenih in lastnih biopsihičnih sil.

Človekova socializacija poteka praviloma v družini, v sosesčini, v šoli, na delovnem mestu in seveda v vseh drugih stikih posameznika s širšo družbo, kjer je vredno omeniti zlasti tudi masovna komunikacijska sredstva. Vsekakor pa proces socializacije ne preneha s tako imenovano zrelostjo oziroma, ko posameznik stopi iz šole in iz družinskega okolja v življenje. Tudi potem in še bolj potem živi človek v družbi, ima določen ekonomski in družbeni položaj in je obdan z zapovedmi in prepovedmi, opazuje in vrednoti, se uči, kaj mu je v korist in kaj ne, si zastavlja cilje in zanje deluje. Zaradi tega se mu vsak dan in skozi vse življenje gradi in podira njegov osebni svet vrednot. Tako se tudi neprestano, pri posamezniku in družbi, v protislovnem procesu vsakovrstnega medsebojnega učinkovanja in vplivanja, razvija to, kar običajno imenujemo posameznikova in družbena zavest. Pri tem razumemo pod pojmom družbena zavest tisto stopnjo sposobnosti spoznavanja objektivnih nujnosti, njih obvladovanja in izkoriščanja, ki jo premore časovno in krajevno dana družba. Opozoriti je treba, da pojem družbene zavesti ni mehanične vsote ali povprečje vseh individualnih zavesti, temveč posebna kvaliteta, ki je povrh vsega še izredno dinamična in protislovnna, sposobna postreči nam s presenetljivimi preskoki v stanje visoke osveščenosti

in spet nazaj v izrazite regresije. Ne glede na to pa individualna osveščенost in sposobnost spoznavanja in obvladovanja vselej bolj ali manj odstopa od družbene, čeprav je vsaka individualna zavest sestavni del družbene in čeprav je družbena zavest do neke mere vsebovana v vsaki posamezni individualni zavesti. Ti odstopi se gibljejo v razponu od najnižje ravni, na kateri se človeško bitje omejuje na preproste in biološko nujne kontakte s svojo okolico pa do visokih stopenj individualne osveščенosti in sposobnosti samoobvladovanja.

Po vsem tem torej lahko rečemo, da je proces človekove socializacije, pojmovane v smislu njegovega osveščanja, neizbežno nujen sestavni del procesa človekove dezalienacije, ki je samo osvoboditev dela sama po sebi ni sposobna prinesiti. Spričo tega pa je očitno, da bi moral biti proces človekove socializacije v večji meri družbeno voden in načrtovan.

F. Družbena dezorganizacija

1. Uvod

Spoznanje, da družbene razmere v najbolj splošnem pomenu besede, odločilno vplivajo na pravi človeka in s tem na njegova devijantna reagiranja, je že zelo staro. O tem so razpravljali že stari grški filozofi kot Sokrat,

Platon in Aristotel in prav zato so izdelali svoje zamisli o ureditvi in urejenosti družbe. Francoski prosvetljen- ci so znova opozorili na to, potem ko je krščanska ideolo- gija za dolga stoletja obrnila pozornost samo na posameznika na njegovo t.i. nagnjenost k zlu in na potrebo po njegovem moralnem poboljševanju. Slaba in nepravična družbena ure- ditev je za Voltaira, Montesquieu-ja, Rousseau-ja in dru- ge, poglavitni vzrok človekove podivjanosti in s tem kri- minala ter vseh drugih grehot.⁺

Na to splošno idejo so v prvi tretjini pretekle- ga stoletja navezali prvi raziskovalci družbenih pojavov Quetelet, Guerry in drugi. Ob koncu preteklega stoletja pa je Ferri že, na temelju tedaj znanih podatkov, trdil, da so socialnopatološki pojavi "posledica in simptom soci- alne in individualne patologije". Ferri je bil še prepri- čan, da je individualna patologija v prvi vrsti prirojena človeška lastnost, ki pa dobi zadostno virulenco v zanjo ugodnih geografskih, klimatskih in socialnih okoliščinah. Toda raziskovanja zadnjih osemdesetih let so dala "indi- vidualni patologiji" kot prirojeni človeški lastnosti pra- vo mesto v genezi socialne patologije. Današnje, v sploš- nem sprejeto spoznanje je, da so družbene razmere tiste, ki oblikujejo posameznika in da torej devijantnost v veči-

⁺ Glej o tem več pri: Bonger W.A., *Criminalité et conditions économiques*, Amsterdam, 1905

ni primerov ni prirojena, temveč v družbenem življenju pridobljena oblike vedenja in reagiranja.⁺

Če je temu res tako, potem mora biti v družbi in v njeni strukturi kaj takega, kar omogoča, da se posamezniki devijantno vedejo in da obstajajo socialnopatološki pojavi.

2. Pojem družbene dezorganizacije v zahodni sociologiji

Tiste družbene dejavnike, ki povzročajo devijantno reagiranje posameznikov in socialnopatološke pojave, povezuje zahodna kriminologija v pojem "družbena dezorganizacija". Ta pojem, ki ga sprejema velik del ameriških kriminologov, pomeni, da gre za razpad ali disolucijo odnosov in norm, ki povezujejo določeno globalno družbo ali posamezno družbeno skupino. Nekateri avtorji, ki sprejemajo ta koncept, pa opozarjajo, da gre pri tem za objektivno kategorijo. Ugotovitev, da je n.pr. posamezna družbena institucija v stanju dezorganiziranosti, namreč ne vključuje sodbe o tem ali je to dobro ali zlo, oziroma ali je takšna dezorganizacija družbeno zaželena ali ne. Socialna organiziranost in dezorganiziranost sta lahko enako normalni, z nekega stališča dobro, in z drugega zlo. Socialna dezorganizacija je torej analitičen ne pa normativen pojem,

⁺ Bavcon, Razvoj kriminologije kot samostojne znanosti, Revija za kriminalistiko in kriminologijo, 1960, št. 2, str. 105 - 119

zakaj sociologija proučuje to kar je, in ne to, kar naj bi bilo.⁺

Ne glede na to, da je koncept družbene dezorganizacije samo eden izmed različnih sociološko orientiranih konceptov v sodobni kriminologiji⁺⁺, se zdi, da si od njega lahko izposodimo vsaj naziv za določena dejstva v družbi, ki pa jih bo potrebno drugače vsebinsko definirati.

Sodobna zahodna sociologija in kriminologija sta temeljito proučili in opisali pojavne oblike družbenih gibanj in procesov. Prav zaradi tega nam je lahko ta sociologija v korist, če se najprej od pojavnih oblik spustimo v bistvo družbenih dogajanj in potem pojavne oblike bolje razumemo, obogateni s spoznanjem o njihovem bistvu. Marksistična sociologija se je malo ukvarjala s pojavnimi oblikami družbenih gibanj in procesov, ker je bila vsa usmerjena v odkrivanje njihovih najglobljih zakonitih gibalnih sil. Marksistična sociologija razlaga družbena gibanja kot rezultat protislovja med produktivnimi silami in produkcijskimi odnosi. Razvoj produktivnih sil - se pravi predvsem človekove sposobnosti spoznavati zakonitosti narave in jih izkoriščati - pride na določeni razvojni stopnji v protislovje s produkcijskimi odnosi. Zaradi oz-

⁺ Elliot-Merill, Social disorganization, gl.op.cit. pod št. 22

⁺⁺ Glej n.pr. Clinard, Sociology of deviant Behavior, Holt, 1965, ali Wooton B., Social Science and social pathology, II. edit. 1960

kih produkcijskih odnosov se produktivne sile ne morejo več razvijati, napetost se kopiči in zahteva sprostitev. Za kapitalizem je značilno protislovje med družbenostjo proizvodnje in privatnolastniško naravo produkcijskih odnosov. To protislovje se konkretno izraža v obliki gospodarskih kriz, vojn, državljanskih vojn, delavskih gibanj itd. in je s kvantitativnega stališča privedlo do transformacij kapitalizma v današnji neokapitalizem.

Ta, v kratkem in poenostavljeno prikazana teorija pojasnjuje velike, sekularne družbene spremembe, saj je v zadnjih 10.000 letih po tem kriteriju mogoče zaznati vsega štiri spremembe družbeno-ekonomskih formacij.⁺ Obenem je ta teorija imela veliko vlogo kot napotilo za akcijo za zrušenje kapitalističnega družbenega reda. Zaradi tega se s podrobnostmi ni ukvarjala, oziroma kolikor se je ukvarjala z dnevnimi in konkretnimi družbenimi nenormalnostmi, se je predvsem zaradi politične propagande in agitacije.⁺⁺

Po družbenih transformacijah v nekaterih danes imenovanih socialističnih deželah, je postalo raziskovanje družbene strukture in družbenih gibanj tabu. Šele pred nekaj leti so se začela prva raziskovanja in razmišljanja, ki presegajo dogmatičnost. Vsekakor pa je jas-

⁺ Goričar, op.cit. št. 3

⁺⁺ Glej o tem tudi Supek R., Še enkrat o alternativni: Stalinistični pozitivizem ali ustvarjalni marksizem, Problemi 1966, št. 37 - 38, str. 123 - 144

no, da nam najsplošnejša teorija družbenih gibanj kaj malo pomaga pri proučevanju konkretnih družbenih pojavov in procesov in da se bo treba lotiti podrobnejših proučevanj tako v sociologiji sploh, kot tudi v okviru kriminologije.

3. Naša definicija pojma družbene dezorganizacije

Že prej smo mimogrede omenili, da se lahko devijantni socialnopatološki pojavi štetejo za določen tip človekovega reagiranja na nenormalnosti v družbenem okolju. Prav te "nenormalnosti" v družbenem okolju so tisto, kar pogojno imenujemo z izposojenim izrazom družbena dezorganizacija.

Posameznik živi v družbi in sicer ne v družbi nasploh, temveč v njenih najrazličnejših pojavnih oblikah kot so n.pr. družina, soseska, šola, delovna organizacija. V njih ima svojo vlogo, obdan je z družbenimi institucijami in normami in izpostavljen najrazličnejšim družbenim gibanjem in procesom, kar vse skupaj predstavlja pojem družbene strukture.

Ko imamo pred očmi vse te sestavne dele družbene strukture in jih med seboj primerjamo, opazimo, da se nekatere bolj in druge manj približujejo oziroma odstopajo od splošno veljavnih standardov dobre urejenosti in funkcioniranja. Če kakšna družbena skupina ali

institucija pade pod standard, ki velja v konkretni družbi kot povprečen, še toleranten, potem sodimo, da je nenormalna, v razpadu ali dezorganizirana. Če pravimo n.pr., da je neka družina dobra, potem to pomeni, da se približuje naši predstavi o tem, kakšna bi družina morala biti.

Takšne označbe posameznih družbenih skupin in institucij torej nikakor niso absolutne. Najprej ni ničesar v družbi, kar bi se moglo označiti kot idealno. Razen tega in to je še pomembnejše, trenutna ugotovitev o tem, da je neka družbena skupina ali institucija v neredu in dezorganizirana še zdaleč ne pomeni, da gre v celoti za negativen pojav. Razpad "odnosov, ki povezujejo družbo" lahko pomeni tudi, da gre za nujno fazo na poti od starih, že preživelih družbenih odnosov, k nastajanju novih. Trenutni prerez torej lahko pokaže, da je neka družbena institucija vržena docela iz ravnotežja, toda to lahko pomeni obenem tudi, da gre za vmesno fazo na poti k novemu ravnotežju.

Ta razmislek je seveda zanimiv, če vrednotimo družbene procese s stališča razvojnih tendenc in perspektiv družbenega razvoja. S stališča človekovega vsakdanjega življenja in vplivov, ki jih imajo nanj družbene razmere, pa je jasno, da ima lahko gibanje, ki je s stališča perspektive še tako pozitivno, negativne spremljajoče pojave. Ti negativni spremljajoči pojavi, stranski produkti

družbenih gibanj in procesov, so v resnici reakcije ljudi na dane, trenutne razmere, na dano in trenutno dezorganiziranost družbenih skupin in institucij.

Dezorganiziranost in nenormalnost družbenih skupin in institucij je torej prav tako, kot to velja za socialno patološke pojave sploh, pojav, ki obstaja kot objektivno dejstvo samo skozi družbena vrednotenja. V vsaki družbi obstoje vse tiste pojavne oblike, ki sestavljajo njeno strukturo, obenem pa tudi človeške predstave, ideje in ideali o tem, kakšne bi morale biti te oblike in celotna struktura. Pri tem je seveda res, da so nujnosti družbenega produkcijskega in reprodukcijskega življenja tiste, ki v končni posledici determinirajo konkretno ekonomsko, politično, socialno in kulturno podobo neke družbe. Toda te nujnosti obenem determinirajo tudi človekovo in družbeno zavest. Zaradi tega se pojavljajo le kot dovolj širok okvir, v katerem je človekova dejavnost uredila družbo tako, da se bolj ali pa tudi manj približuje mejam možnega. Zaradi tega je lahko velik razkorak med resničnostjo in možnostmi, pri čemer se to v človekovi zavesti pokaže predvsem kot razkorak med ideali in resničnostjo.

Kolikor večji je ta razkorak, toliko bolj so družba sploh in njeni posamezni sestavni deli v neredu in dezorganizaciji, toliko več je v njej t.i. nepotrebnih

protislovij in toliko bolj se takšna dezorganizirana družba pojavlja kot pogoj za devijantno vedenje in reagiranje ljudi.

V tem smislu bi torej kazalo sprejeti pojem družbene dezorganizacije. Pri tem štejemo protislovje med produktivnimi silami in produkcijskimi odnosi za temeljno gonilno silo družbe, ki pa se v vsakdanji resničnosti kaže v obliki dinamičnih in protislovnih družbenih procesov, nastajanja in izginjanja ter sprememb.

F. Dezorganizacija globalne družbe

1. Nasprotje med družbeno priznanimi smotri in možnostmi za njih doseganje

Družbena struktura v kateri živi posameznik, je protislovnostna in konfliktna. V tem splošnem okolju se oblikuje posameznik, ker posvaja (internalizira) sistem družbenih odnosov in vrednot ter jih predela v svoj osebni svet vrednot, v svoja spoznanja in želje, ideale in cilje, v svoja ravnanja in dejanja. Posameznikova osebna organizacija in njegovo ravnotežje se lahko rušita, če ga obdajajo dezorganizirani družbeni odnosi, skupine in institucije.

Toda obenem je protislovje med človeškimi smotri in ideali na eni in družbeno resničnostjo na drugi

strani, dnevna gibalna sila posameznikovih in družbenih prizadevanj in dejavnosti za spremembo te resničnosti. To velja za posameznika, ki si želi svoje življenje urediti v skladu s tem, kar si je zastavil, kot svoj osebni smoter. Prav tako velja to tudi za družbo, ki si želi ustvariti takšno državno, družbeno, ekonomsko, politično in socialno ureditev, ki bo kar se le da približana splošnim človeškim in posebnim, za konkretno družbo specifičnim idealom. Prav to protislovje, ki je neposredna gibalna sila družbenega in posameznikovega napredka, je obenem tudi neposredni vzrok ali povod družbenih konfliktov, dezorganizacije ter devijantnih, socialnopatoloških pojavov.

Sodobna, v materialni standard usmerjena družba oziroma njena kultura, forsira in ponuja človeku nekatere smotre in ideale, ki nastajajo kot odraz potreb vedno bolj razvijajoče se industrijske proizvodnje po širokem trgu. Tako n.pr. trdijo ameriški raziskovalci, da sta v tej deželi z vsemi silami materialne stimulacije, reklame in vzgoje forsirana predvsem dva ideala - materialni standard in visoka izobrazba, kot simbola uspeha in sreče.⁺ Toda obenem daje ta ista družba zelo omejene možnosti za legitimno doseganje teh smotrov. To stanje - nasprotje - med smotri in aspiracijami, ki jih predpisuje dana kultura in možnostmi za njih dosego, kakršne dovoljuje dana

⁺ Roucek J.S., *Sociology of Crime*, New York, Philosophical Library 1961.

družbena struktura - imenujejo nekateri ameriški sociologi stanje disociacije ali tudi, po Durkheimu, stanje anomije.⁺

Kakor koli že hočemo to nasprotje poimenovati, dejstvo je, da nedvomno obstoji tudi v naši družbi. Deloma na naših tleh zrasli in deloma od drugod prinešeni posebnikovi smotri in aspiracije, se gibljejo predvsem v okviru materialnega standarda in njegovih trenutno modnih simbolov. Obenem so realne možnosti za doseg te smotrov razmeroma majhne, vsekakor manjše, kot v nekaterih razvitih deželah. Marsikateri devijanten pojav - od kriminala do prostitucije, samomorov in nevroz - se da celo neposredno pripisati tudi omenjenemu nasprotju. Pravkar omenjeno nasprotje deluje namreč ne le stimulatивно, v smislu kriminalnih ravnanj, temveč tudi demoralizirajoče.

Jasno je, da je omenjeno nasprotje na sedanji razvojni stopnji nujen pojav, preprosto zaradi tega, ker je proizvodnja še vedno premalo razvita, da bi mogla pokriti vse potrebe vseh ljudi (če je to seveda sploh mogoče). Vsekakor pa mora to nujo upoštevati tudi gospodarska politika in še s svoje strani spodbujati takšne družbene odnose, ki nujno in neizbežno porajajo tudi devijantne pojave. To še toliko bolj, ker ideje o nagrajevanju po delu ni mogoče izpeljati dosledno in tako ostaja kljub razgia-

⁺ Glej zlasti: Clinard, *Sociology of deviant Behavior*, Holt, 1965

šenemu idealu, realen smoter še vedno - pridobiti si, tako ali drugače, kar se le da velik kos pri delitvi družbenega bogastva.

2. Družbena diferenciacija

Mimogrede, zlasti pa v zvezi z družbenim statusom, smo že naleteli na problem družbene diferenciacije in stratifikacije. Za našo družbo imamo za zdaj še malo raziskav, ki bi pokazale procese družbene diferenciacije pri nas in njene rezultate, ki se kažejo v družbeni stratifikaciji.⁺ Ne glede na to pa je očitno, da tudi naša družba ni družba enakih ljudi, saj je končno ta ugotovitev že implicite vsebovana v načelu nagrajevanja po delu. Družbena diferenciacija v naši družbi ne poteka več v obliki razredne delitve družbe, vsaj če vzamemo, da ta delitev nastaja na podlagi privatne lastnine nad sredstvi za proizvodnjo. Toda tudi če družbena diferenciacija nima za posledico razredne delitve družbe, ostaja dejstvo, da se oblikujejo določeni sloji, glede na delitev dela, glede na materialni položaj, glede na družbeni položaj in oblast, ki si med seboj niso enaki. Ta neenakost se izraža ne le v dejansko različnem materialnem in vsakršnem dru-

⁺ Jeseni leta 1965 je priredilo Društvo sociologov SRS simpozij o problemih družbene diferenciacije in stratifikacije. Nekateri prispevki za ta simpozij so objavljene v "Teoriji in praksi" in v "Naših razgledih".

gem družbenem položaju pripadnikov posameznih skupin, temveč predvsem v neenakih možnostih, ki jih imajo pripadniki različnih slojev, da bi uresničili tiste smotre in aspiracije, ki jih ljudem nasploh ponuja naša veljavna kultura.

Očitno je to zelo težak in za zdaj nerešljiv problem. Po eni strani družba ne producira vsega, kar bi ljudje potrebovali, dovolj za vse. Količina proizvedenega družbenega bogastva pa determinira način njegove porazdelitve.⁺ Če naj se torej postopno odpravlja pomanjkanje, je treba več producirati, če pa naj bi se več produciralo, je treba posameznika stimulirati in sicer tako, da dobi več tisti, ki več daje. To pa se pri porazdelitvi seveda odrazi tako, da dobi nekdo še dosti manj, kot bi dobil, če bi se družbena bogastvo porazdelilo na enake dele.⁺⁺ S tega stališča je torej obstoj slojev v družbi sploh in obstoj slojev, ki so pod nekim povprečjem, ki so torej na nižji ali najnižji družbeni lestvici, neizbežen in nujen pojav. Spričo tega torej lahko rečemo, da je tudi tisti del socialnopatoloških pojavov, ki ima svoj izvor v prvi vrsti v družbenih razmerah, prav tako neizbežen in nujen spremljajoč pojav družbe na sedanji razvoj-

⁺ Engels, Pismo K. Schmidt, 5.VIII.1890, Marx-Engels, Izbrana dela, II. del, str. 625, CZ 1951

⁺⁺ Glej o tem več: Bavcon, Kriminalna politika in njene tendence v socialistični družbi, str. 101-111, Ljubljana, CZ 1958

ni stopnji, kot so biopsihopatološki pojavi zakonit stranski produkt v razvoju človeka kot biološke vrste.

Ob sedanji razvitosti naše družbe lahko k temu dodamo še to, da so in bodo verjetno še nekaj časa za našo družbo bolj tipični devijantni pojavi, ki izvirajo iz relativnega siromaštva in njegovih spremljajočih pojavov, kot pa devijacije, ki izvirajo iz blagostanja in prenasičenosti.

3. Dezorientacija vrednot

Na pravkar obravnavano vprašanje se tesno navezuje dejavnost t.i. zavestnih družbenih sil, pri vnašanju moralnih, idejnih in političnih vrednot v družbo. Tu gre za t.i. družbeni pritisk, kot to imenujejo v socialističnih deželah, oziroma za družbeno kontrolo, kot to imenuje ameriška sociologija. Tu ne gre za tiste družbene norme, ki so nastale stihijno, kot izraz družbenih razmer in kot izraz položaja, v katerega so spravile te razmere posameznike in družbene skupine. Gre prav za zavestna in organizirana prizadevanja vnesti nekatere, premišljene in izbrane norme, vrednote in cilje med ljudi in jih gojiti. Takšne norme in vrednote naj bi ljudje sprejeli in osvojili, se po njih ravnali in se tako podredili splošnim in nujnim pravilom za družbeno sožitje.⁺

⁺ Milutinović dr. M., Uloga javnosti u suzbijanju kriminalitete, Jug. revija za kriminologiju i krivično pravo,

Pred očmi imamo zdaj politiko sploh in njene posamezne sestavne dele, ideologijo in moralo, ki je vsebina dejavnosti političnih strank in organizacij ter cerkva, kulturo v najširšem pomenu besede z njenimi vrednotami in seveda tudi kriminalno in socialno politiko, ki izražata odnos družbe do devijantnih socialnopatoloških pojavov.

Tudi ta družbeni pritisk se lahko pokaže kot dezorganiziran, oziroma bolje kot dezorientiran. To se zgodi takrat, kadar so razglašene norme in vrednote v prevelikem razkoraku z družbeno resničnostjo ali pa z dejanji tistih, ki norme in vrednote razglašajo. To se zgodi nadalje tudi takrat, kadar se razglašene norme in vrednote preveč oddaljujejo od tistih, po katerih čutijo ljudje potrebo, in še takrat, kadar ostanejo nekateri človeški problemi in potrebe docela nezadovoljeni, spričo enostranske usmerjene dejavnosti pri vnašanju norm in vrednot v družbo.

Očitno je, da se takšna protislovja kaj kmalu pojavijo kot eden izmed vsaj posrednih virov demoralizacije ljudi in s tem tudi njihovih devijantnih vedenj.

Tako so n.pr. prevelike razlike med besedami in dejanji, zlasti na področjih, za katera so ljudje ob-

1963, št. 2, str. 183 - 203.

Bavcon dr. Ljubo, Uloga javnosti u suzbijanju kriminaliteta, JRKK, 1963, št. 2, str. 208 - 221.

čutljivi, ker gre za njihove temeljne življenjske potrebe (zdravstvo, šolstvo, stanovanjska graditev, socialni problemi itd.) lahko tudi vir demoralizacije in pasivizacije. Ob tem pa tudi kaj lahko postanejo ljudje plen zasebniške miselnosti in preorientacije. Prav tako pomeni, da gre za stanje družbene dezorganizacije, če so zavestne in vodilne družbene sile do nekaterih pojavov docela tolerantne, do drugih pa netolerantne. Tako n.pr. tolerantnost do neodgovornosti in razsipništva v lastnih vrstah mora povzročiti podobne pojave tudi med ljudmi sploh, zlasti še, če je tolerantnost do t.i. malih ljudi dosti manjša, ali je sploh ni. Takrat začutijo ljudje družbeni sistem, kot krivičen in se mu upirajo na razne tudi devijantne načine.

Vsesplošna tolerantnost do alkoholizma povzroča znane težave, tako v prevosodju, kot tudi v zasebnem življenju ljudi. Med drugim povzroča ta tolerantnost tudi to, da se n.pr. brez zadostnih korektur uveljavlja med vozniki motornih vozil miselnost, češ da se pod vplivom alkohola še bolje in varneje vozi.

Podcenjevanje znanja, izobrazbe in teorije sploh, ob istočasni glorifikaciji prakse ima lahko hude posledice. Te niso očitne le v zvezi z gospodarstvom, položajem šolstva in znanosti ter kulture, temveč imajo svoj hud demoralizirajoč vpliv na prenekaterega posameznika, ki

se je pasiviziral, zaprl vase, začel uporabljati tudi moralno nečiste poti za materialni uspeh, se vdal alkoholu itd.

V naši družbi je razglašeno načelo o nagrajevanju po delu. Toda vsakdanja praksa močno odstopa od tega načela. Ni namreč za sodobnega in dovolj, vsaj po Slovenskem razgledanega človeka, bistvenega pomena ali v okviru svojega delovnega kolektiva dobi nekaj več ali nekaj manj glede na svoje vloženo delo. Primerjave ljudje ne delajo samo v okviru sebi enakih, temveč se ozirajo predvsem po tistih, ki so se povzpeli više na družbeni lestvici. Pri tem jih zanima, kako jim je to uspelo, ali z delom in prizadevnostjo, ali z znanjem in drugimi človeškimi vrtilinami, kot so poštenost, doslednost, pogum, odgovornost in podobno. Če so temu nasprotne nevrline prepogosto pogoj za posameznikov uspeh, potem pač ljudje kaj hitro vedo, kako je treba ravnati in kakšen je treba biti, da bi dosegli uspeh. Nekateri pa se ob tem tudi demoralizirajo in zaidejo v devijantna vedenja.

4. Množična komunikacijska sredstva

O vlogi tiska, filma, televizije in drugih množičnih komunikacijskih sredstev je bilo v tujini in pri

nas že veliko razprav.⁺ Kolikor je bilo narejenih raziskav, po večini soglašajo v tem, da je neposreden vpliv teh sredstev na genezo devijantnih ravnanj razmeroma majhen, čeprav ga docela ni mogoče zanikati.

Prav tako pa so nesporne ugotovitve o posrednem vplivu teh sredstev na oblikovanje posameznikovega individualnega sveta vrednot. Sredstva o katerih govorimo, so danes najmogočnejša sila preko katere se izvaja indoktrinacija ljudi. Vsakdanje, takorekoč neopazno toda vztrajno "bombardiranje" posameznikovih možganov, njegove psihe, vnaša v človeka določene informacije in dezinformacije, stališča, mentaliteto, predsodke in vrednote, ki jih ne more sproti preverjati in sproti do njih zavzemati kritičen odnos. Zaradi tega je torej izrednega pomena, s čem ta sredstva "bombardirajo" človeške možgane in naravnost nedopustno je, če organizirane in zavestne sile izgubijo kontrolo nad masovnimi komunikacijskimi sredstvi.

To velja še prav posebej za t.i. zabavni tisk, film in televizijo. Nihče ne zanika, da je človeku današnje družbe nujno potrebna tudi lažja, neutrujajoča zabavna literatura, film in televizija. Zaradi utrujajočega tem-

⁺ Mesec N., Boh K., Televizija in otroci, Informativni bilten Inštituta za sociologijo in filozofijo pri Univerzi v Ljubljani, št. 21, Ljubljana - oktober 1966. O tem je bilo napisanih tudi nekaj člankov v dnevnem časopisju, Društvo novinarjev SRS pa je priredilo o tem tudi simpozij. Gradivo je bilo deloma objavljeno v "Naših razgledih" in v "Naši štampi".

pa življenja, hudih napetosti v katerih živi, pa tudi zaradi vzgoje, ki si ni prizadevala za njegovo socializacijo v takšnem smislu, kot smo o njej prej govorili, posega sodobni človek prav rad po zabavni in skorajda izključno po takšni literaturi, filmih in televizijskih oddajah.

Tako se torej odpreta v zvezi s tem dva problema. Prvi je v tem, ali je v družbi iz komercialnih razlogov mogoče dopustiti, da postane takšna literatura takorekoč edina duševna hrana najširših množic, spričo njene poplave, cenenosti in reklame. Drugo vprašanje je, ali je mogoče dopustiti, da se množično uveljavlja literatura najslabše vrste, zakaj celo ob pravi meri in sorazmerju med zabavno in kvalitetno literaturo, bi kontrole nad vsebino zabavnega tiska ne smeli spustiti iz rok.

Sedanji položaj po zahodnem svetu sploh, vedno bolj pa tudi pri nas kaže, da je pogrošna literatura z elementarno silo preplavila tržišče in ga osvojila s svojo cenenostjo, lahko dostopnostjo, izzivajočo reklamo in podobnimi sredstvi. Ker je množična, je tudi ekonomsko rentabilna in tako sama sebe reproducira v smislu razširjene reprodukcije.

S svojo neproblematičnostjo, lahkim žanrom, nezahtevnostjo, s tem da obravnava napete kriminalne zgodbe in koketira s seksualnostjo, je seveda utrujenemu človeku pogodu, obenem pa "izpira" njegove možgane, zatira njegovo

samostojno mišljenje in kritičnost, podpira skratka njegovo neosveščenost, neaktivnost in konformizem.

V tako "izprane" možgane ta literatura plasi-
ra nekatere "vrednote", ki pa so vse prej kot družbeno
pozitivne. Po eni strani podpira idole, ki se ljudem vsi-
ljujejo že sami po sebi ob sodobni produkciji in soustvar-
ja "potrošniško mrzlico", pri kateri se ljudem sredstva
za boljše življenje spreminjajo v cilje človeškega življe-
nja. Po drugi strani, da bi bila napeta, ta literatura
"bombardira" človeka s kultom nasilja, grobosti, zvitosti,
brezobzirnosti, pravice močnejšega in gole seksualnosti.

Tako z vsem tem takšna zabavna literatura goji
kult poenostavljanja, miselne lenosti, površnosti in v
bistvu antihumanizma.⁺ Morebiti je vse to v korist vlada-
jočim krogom zahodne hemisfere, zakaj lažje je vladati
izpranim možganom, nekritičnim ljudem, ki so usmerjeni v
vseh svojih aspiracijah v dosego materialnega standarda,
če obenem ta tisk njihovo pozornost neprestano odvrča od
bistvenih družbenih problemov k senzacijam in drugim dra-
žečim stvarim. Ne glede na to pa tudi ameriški in drugi
sociologi in kriminologi z vso ostroostjo protestirajo in
opozarjajo na ta izvor in obliko družbene dezorganizacije,
ki postane tako sicer posreden, zato pa toliko bolj močan

⁺ Glej o tem in o problemih indoktrinacije: Kobal dr. Miloš,
O zavesti, Sodobnost 1965, št. 5.

faktor socialnopatoloških pojavov.

V še večji meri velja to opozorilo naši družbi, kjer se poplava takšne pogrošne literature ne zoperstavlja samo vsekršnim načelom prevencije socialnopatoloških pojavov, temveč predvsem tudi razglašenim idealom o človekovem osvobajanju.

G. Dezorganizacija družbenih skupin

1. Pojem družbenih skupin in njihove dezorganizacije

Posameznik pripada mimo posameznih družbenih razredov in slojev, tudi drugim, manjšim družbenim skupinam.

Meščanska sociologija in kriminologija definirata družbeno skupino, kot skupino dveh ali več ljudi, ki jih povezujejo medsebojni odnosi in sicer skupni interesi, sodelovanje, simboli, medsebojne pravice in dolžnosti, čut skupnosti itd. Morebiti lahko sprejmemo ta pojem in njegovo definicijo, če seveda pri tem dodamo, da v takšne odnose stopajo ljudje bolj ali manj zavestno za razliko od onih družbenih odnošajev, v katere stopajo ljudje v procesu produkcije neodvisno od njihove zavesti in volje.

Takšne družbene skupine so n.pr. družina, soseska (vas), društvo, družba prijateljev, delovni kolektiv, šola, občina, narod itd.

Kot smo že prej povedali, je lahko vsaka izmed naštetih družbenih skupin v stanju dezorganizacije, brž ko bistveno odstopa od standardnih družbenih predstav o tem, kakšna bi naj bila, oziroma ko prestopi spodnjo mejo tolerantnosti.

Glede na to, da posameznik živi predvsem v okviru manjših družbenih skupin, je njihovo proučevanje še zlasti pomembno za razumevanje socialnopatoloških pojavov. Takšnih raziskovanj, z izjemo do neke mere o družini, žal pri nas nimamo. Zaradi tega smo se tu prisiljeni omejiti na to, da naštejemo nekatere probleme, ki so vredni proučevanja. Raziskovanje teh problemov bi omogočilo tudi dosti uspešnejšo splošno politično, zlasti pa preventivno dejavnost v naši družbi.

2. Družina

Takorekoč vsa kriminološka raziskovanja kažejo, kakšnega izrednega pomena je družina za oblikovanje človekove osebnosti. V družini se opravi najpomembnejši del človekove socializacije in to ne le zaradi tega, ker v družini preživi človek prva leta svojega življenja, ko se nastaviyo njegove lastnosti, temveč tudi zaradi tega, ker se tu nastaviyo najelementarnejše lastnosti, ki človeku omogočajo ali onemogočajo njegovo sožitje z drugimi ljudmi in z družbo.

Zaradi tega so, s stališča socialne patologije, zanimiva zlasti naslednja vprašanja:

- podoba družine in njene funkcije v sodobni dinamični družbi,

- ekonomski položaj družine,
- zaposlenost in emancipacija žene in matere,
- večja prostost in manjši nadzor nad otroci,
- faktorji, ki ustvarjajo notranje napetosti

v družini,

- razbita družina,
- nepopolna družina,
- odnosi s sorodstvom,
- razveze,
- položaj žene in otrok po razvezi,
- nezakonska mati in otroci.

Tu so naštetih seveda le nekateri problemi, ki so najpogostejši v zvezi s socialnopatološkimi pojavi. Nekateri naše raziskave n.pr. kažejo, da so seveda ekonomske, stanovanjske in podobne materialne razmere, ali z drugimi besedami družbeni status družine, zelo odločilni pri genezi posameznikovega devijantnega vedenja. Obenem pa smo ugotovili tudi to, da utegnejo biti notranji odnosi med člani družine, zlasti med materjo in očetom, vzdušje, ki v družini vlada, vrednote v katere verjamejo člani družine in ki jih prenašajo na otroke, pogosto še bolj odločil-

ni.⁺ Seveda se notranje napetosti med člani družine pogosto navezujejo na njihov družbeni status. Pogosto so prav revščina, stiske, pritiski okolja, neuresničene in neuresničljive aspiracije vzrok za primitivnost, grobost, brezobzirnost zlasti tudi v seksualnih odnosih, in seveda tudi za zagrenjenost in preorientacijo v vrednotah. Vselej pa takšne posledice niso vezane na prej omenjene življenjske razmere, temveč izhajajo lahko tudi iz prenasičenosti, objestnosti in prepotentnosti.

Tu samo navržena vprašanja, so za zdaj pri nas spoznana le deloma na podlagi raziskovanj, večidel pa so spoznana samo nesistematično empirično, skozi izkušnje.

3. Soseska

Soseska (vas, naselje, ulica, skratka najbližja okolica človekove rojstne hiše), je prvo okolje odnosov in družbenih institucij, s katerimi se človek spozna, ko prestopi prag svoje družine. V tem okolju ljudje neposredno prihajajo v stik z drugimi ljudmi in tu je življenje organizirano tako, da zadovoljuje najbolj neposredne in najbolj bistvene človekove potrebe. Tu so trgovine, šole, cerkev, gostilne, zabavišča in igrišča in tu se ljudje združujejo v formalne (društva in organizacije) in v neformalne

⁺ Življenjske razmere delinkventne mladine, Inštitut za kriminologijo, Publikacija št. 4, Ljubljana 1960

skupine (znanci, prijatelji, sloji itd.). Soseske so ponavadi socialno precej homogene, se pravi, da v določenem okolišu stanujejo povečini pripadniki določenega socialnega sloja. Zaradi tega imajo veliko skupnega, zlasti socialni status, nacionalnost, politično pripadnost ter skupne norme, tolerantnost in netolerantnost, vrednote, celo tradicije in kulturo v najsplošnejšem pomenu besede.

Sodobna, dinamična družba pa pretresa takšno shematično podobo sosesk do temeljev. Vas se preobraža, ker se vedno bolj približuje mestu in ker jo naseljujejo polproletarci; mestni predeli zgubljujejo svojo karakteristiko, ker se vanje vrivajo nova naselja iz drugih predelov mesta ali celo iz drugih predelov države priseljenih ljudi itd. Tako se spreminjajo tudi tradicije, navade, norme, vrednote in kultura, pogosto v procesu napetosti in konfliktov, ki vplivajo tudi na mlade generacije.

Očitno je, da ima vse to tesno zvezo ne le z neposrednim procesom človekove socializacije in mu daje svojstveno vsebino, temveč tudi s socialnopatološkimi pojavi, ki so rezultat teh procesov in konfliktov. Tu načeti problemi so pri nas še malo proučeni.⁺ Ni pa dvoma, da takšne raziskave ne bi bile koristne le v zvezi s prevencijo socialne patologije, temveč tudi v zvezi z urbanizmom, kulturno politiko in politiko sploh.

⁺ Prestupništvo maloletnike u industrijskim naseljima, Institut za kriminološka i kriminalistička istraživanja, Beograd 1966

4. Komuna (občina)

Pravkar naštetih problemi, z nekaterimi dopolnitvami, so odprti prav tako tudi v zvezi s komuno, občino, ki je soseska v širšem smislu in kjer je heterogenost in konfliktnost še večja.

Dopolnitev, ki je v zvezi s komuno potrebna, je ta, da je občina obenem tudi osnovna celica državne oblasti. Zaradi tega vodi določeno politiko na raznih področjih družbenega življenja in ga usmerja. Tu se lahko razni, prej omenjeni pojavi družbene dezorganizacije, neposredno pojavljajo, zlasti pa seveda tiste njene oblike, ki so v zvezi z dejavnostjo zavestnih družbenih sil.

5. Šola

Še širši stik z družbo in s tokovi človeške misli sploh, dobi človek, ko se vključi v šolo. Tako šola nadaljuje v družini in soseski začet proces človekove socializacije in se vanj vključuje, kot po pomembnosti enakovreden dejavnik.

Sistem šolstva je danes po vsem civiliziranem svetu v nekakšni krizi. Po eni strani zaradi tega, ker se je človekovo znanje o prirodi, družbi in samem sebi tako nakopičilo, da ga je težko, če ne nemogoče prenesti na mladega človeka brez selekcije in novih kvalitativnih sintez. Po drugi strani je ta kriza odsvit dejstva, da je uči-

teljeva vzgojna vloga pri oblikovanju mlade osebnosti vedno manjša, kolikor več mora nanj prenesti pozitivnega znanja. Po tretji strani šola danes ni več privilegij materialno boljše situiranih slojev, ki so že samo zaradi tega imeli po pravilu tudi boljšo domačo vzgojo, temveč je obvezna v osnovni, osemletni stopnji za vse, na drugi stopnji in na univerzi pa je dostopna neprimerno večjemu številu mladih ljudi iz vseh slojev, kot nekdej. Očitno je, da je šolstvo torej v stanju dezorganizacije, zato pa predmet neprestanih reorganizacij, ki si domišljajo, da je mogoče z reorganizacijo rešiti prej navedene vsebinske probleme. Tako se stanje dezorganiziranosti še pogloblja in povzroča, da je proces socializacije v šolah vedno bolj defekten in tako tudi vedno bolj eden izmed faktorjev devijantnih vedenj.

V zvezi s temi pojavi so še zlasti odprti problemi vzgoje in človeškega oblikovanja mladega človeka; problemi, ki so v zvezi z reagiranjem učiteljev in šol na takšne pojave, saj je znano, da pogosto storijo več škode kot koristi; odprt je nadalje problem avtoritete šole, njenega vodstva in posameznega učitelja; razmisleka je vreden problem sodelovanja šole in staršev in zlasti tudi vprašanje posegov šole izven svojega okvira, v družine. Prav tako so tu odprti tudi problemi mladine, ki je osebno, duševno,

telesno ali vedenjsko motena.⁺ Proučevanje, ki jih je zaenkrat pri nas malo, bi mogla biti koristna ne le zaradi uspešnejše prevencije devijantnih pojavov, temveč do neke mere tudi za postopno zgraditev bolj aдекватnega šolskega sistema.⁺

6. Delovna organizacija

Delovna organizacija v ožjem ali širšem pomenu, je gotovo tudi eno izmed ožjih okolij, v katerih se posameznik giblje in ki nanj najmanj prav toliko vpliva, kot posameznik to okolje soustvarja. Potreba po tem, da bi posameznik, kot proizvajalec, na svojem delovnem mestu kar največ proizvajal, je povzročila, da je ta problem, zlasti v zahodnem svetu, še najbolj raziskan, tako s sociološkega, kot tudi s psihološkega stališča (industrijska sociologija in industrijska psihologija). Za naše razmere bi bile, razen obćih sociopsiholoških spoznanj, potrebne raziskave zlasti tudi o negativnih pojavih v delovnih organizacijah in o njihovem neposrednem in posrednem vplivu na devijantna ravnanja članov delovne skupnosti. Sem sodijo vprašanja o vodenju delovne organizacije in o samoupravljanju, o notranjih resničnih odnosih med ljudmi, o pojavih korupcije, podkupovanja, nepotizma in okoriščanja na račun skupnosti,

⁺ O tem glej: Kriminalna prevencija in osnovnošolski otroci, Revija za kriminalistiko in kriminologijo, 1965, št. 1. To je povzetek obsežnejše študije Inštituta za kriminologijo in ki se v večji meri dotika prej navedenih problemov.

ter zlasti tudi moralna atmosfera, ki v delovni skupnosti vlada.

Verjetno je, da je več devijantnih pojavov v tistih delovnih organizacijah, ki so dezorganizirane v pogledu delovne discipline in odnosa do dela, ali tako, da vodstvo ni posebno natančno glede svojih dohodkov in razpolaganja z družbenim premoženjem, ali tam, kjer so vsi interesi, morala in kultura omejeni na zadovoljitev najpreprostejših bioloških potreb.

--- . ---

Pojavi in problemi, ki smo jih v okviru tega odstavka o dezorganizaciji družbenih skupin samo našteali, so za genezo devijantnih socialnopatoloških pojavov očitno velikega pomena. Posameznik, ki je član hkrati večjega števila takšnih družbenih skupin, sicer te skupine soustvarja, a te obenem oblikujejo njegovo osebnost. Posameznik ravna in se vede praviloma tako, kot od njega okolje pričakuje in obenem računa, da se bodo drugi vedli tako, kot on od njih pričakuje. Očitno je, da tiči že v tem vir mnogih konfliktov, kadar posameznik želi ali pa mora svoje vedenje spremeniti ali kadar ne more ravnati tako, kot se to od njega pričakuje. Toda to se dogaja seveda predvsem v okviru socialno homogenih družbenih skupin. V okviru delovne organizacije pa se da zaznati socialno različne skupine. Praviloma se ljudje vedejo do ravnanj višjih družbenih skupin tako, da jih ali spreje-

majo kot dane in nespremenljive, ali jih obsojajo ali pa so jim tudi za vzgled v dobrem ali pa v slabem pomenu besede. Tako je torej jasno, da je organizacija ali dezorganizacija družbenih skupin in vsake posamezne v vsakem pogledu tesno povezana s pojavi socialne patologije in zato družbeno kar največjega pomena.

2. Družbeno reagiranje zoper socialnopatološke pojave

A. Pojem družbenega reagiranja

1) V najširšem pomenu zajema pojem družbenega reagiranja zoper socialnopatološke pojave vse oblike in načine, s katerimi izražajo posamezni ljudje, družbene skupine in organizirana družba - država, svoje negotovanje in grajo zoper tistega posameznika, ki je prekršil kakšno družbeno normo. V mislih imamo torej nekoliko ožji pojem, kot je že znani družbeni pritisk ali družbena kontrola, ki je usmerjena zoper potencialne devijante.

Tako omejujemo pojem družbenega reagiranja na tisto posebno družbeno dejavnost, ki je usmerjena zoper posameznika, ki je normo že kršil, pri tem pa je seveda tako pojmovano družbeno reagiranje sestavni del širšega pojma družbenega pritiska in kontrole.

Konfliktno razmerje med družbeno normo in posameznikovim vedenjem, doživi družbeno reagiranje v obliki

te ali one sankcije. Tako se prej konfliktni družbeni odnos spremeni, dobi posebno kvaliteto, nastane odnos prisiljevanja. Bistveni smisel družbenega reagiranja je namreč v tem, da okolje želi posameznika prisiliti k spoštovanju splošno veljavnih norm in vrednot. Zaradi te preobrazbe družbeni odnos seveda ni prav nič manj konflikten. Novo ustvarjeni odnos prisiljevanja, kot zavestna (z dobršnim delom iracionalnosti) dejavnost okolja, je le eno izmed sredstev za razrešitev konfliktnega odnosa med posameznikom in družbo oziroma okoljem.

Odnosi prisiljevanja so možni na različnih ravneh, na medosebni, družinski, šolski, skupinski in splošno družbeni. Pravkar omenjene ravni so povečini neformalne in se medsebojno razlikujejo v prvi vrsti kvantitativno, zakaj sankcije ostajajo nepravne ali vsaj nerepresivne, čeprav to ne pomeni, da jih prizadeti ne bi mogel močno občutiti. Odnosi prisiljevanja pa dobijo posebno kvaliteto, kadar družbeno reagiranje preraste okvire bolj ali manj spontanega in neorganiziranega ali tudi organiziranega, toda nepravnega oziroma nerepresivnega reagiranja. V pravno obliko odeta družbena reakcija se nam kaže kot posebna kvaliteta zaradi tega, ker si jo prisvaja država in jo izvaja preko posebej za to pooblaščenih organov, ker je povečini izrazito nasilna in ker uporabljene sankcije posegajo direktno v pravice, premoženje, svobodo in celo življenje prizadetega.

Tako se nam torej pokaže po državi organizirana družbena reakcija kot še ožji pojem in kot del družbenih odnosov prisiljevanja. Na stopnjo prava povzdignjeni so seveda samo nekateri odnosi prisiljevanja, pri čemer pa je treba ugotoviti, da to, kar vsebinsko determinira družbeno reagiranje sploh zoper kršitve družbenih norm, determinira v bistvu tudi s pravom urejeno družbeno reagiranje.

Razmejitev med tem, kar je v določeni družbi prepuščeno spontani in neorganizirani družbeni reakciji in kar je urejeno s pravom, določata v prvi vrsti dve okoliščini:

a. narava in pomen norme, ki je bila kršena, pri čemer lahko shematično rečemo, da pravo vsebuje predvsem tiste norme, ki varujejo občečloveške vrednote (življenje, telesna integriteta, varnost ljudi, reprodukcija človeka kot vrste) in tiste, ki varujejo določen način proizvodnje, oziroma določene produkcijske odnose (oblika lastnine, državna in politična ureditev, družbene institucije itd.);

b. potreba po omejitvi individualnega ali skupinskega maščevalnega in nesorazmerno povračilnega reagiranja, ali z drugimi besedami, potreba po varovanju določenega minimuma človekovih pravic, svoboščin, dostojanstva in humanizma sploh, zoper samovoljo posameznikov, skupin, množic in državnega aparata samega.

2) Družbena reakcija v tej ali v oni, toda v organizirani obliki, se nam pokaže v prvi vrsti kot družbena intervencija ob in zaradi socialnopatoloških pojavov. Ta intervencija je lahko:

- a. nepravne ali
- b. pravne narave.

Ad a. Nepravna družbena intervencija je lahko pozitivna ali pa tudi negativna. Pozitivna družbena intervencija je podana takrat, kadar gre za določeno preventivno dejavnost političnih organov in organizacij, upravnih organov, društev in strokovnih služb v vzgojni, prosvetljevalni, moralni, organizatorični ali iniciativni smeri.

Negativna družbena intervencija se lahko n.pr. izraža v odtudi, zgražanju, preziru, bojkotu in drugih podobnih oblikah neformalnega družbenega prisiljevanja.

Ad b. Pravna družbena reakcija se prav tako pokaže v svoji pozitivni in ustvarjalni ter v svoji negativni obliki.

O pozitivni družbeni intervenciji pravne oblike lahko govorimo takrat, kadar se s pravnimi predpisi organizira in regulira preventivna dejavnost, kot n.pr. otroško varstvo, varstvo prizadetih otrok, šolstvo, kultura, zdravstvo in podobno, kar sodi v okvir širše neposredne in posredne prevencije socialnopatoloških pojavov.

Predvsem negativno in prisilno naravo pa ima za zdaj t.i. deliktno pravo,⁺ to se pravi pravo, ki ureja državno prisilno intervencijo zaradi kršitve družbenih norm.

Prednja shematična podoba doživlja postopno preobrazbo, ki je opazna le v daljših časovnih obdobjih. Tak, v daljem časovnem obdobju opazen premik je treba ugotoviti v zoževanju negativnih in razširjanju pozitivnih oblik družbene intervencije. Celo deliktno pravo, čeprav še vedno pretežno negativno, dobiva postopoma tudi pozitivne elemente, ko uvaja ukrepe, ki so po svoji naravi vzgojni in terapevtski in ko organizira in ureja tudi družbene institucije za njih izvrševanje.⁺⁺ V tem pogledu je deliktno pravo nekoliko pred tistim delom prava, ki je izraz organizatorične in urejevalne družbene intervencije in še bolj pred nepravno družbeno reakcijo. Ta je še v veliki meri predvsem negativna, ker je predvsem instinktivna in iracionalna.

B. Odnos družbe do socialnopatoloških pojavov

Pravkar omenjena instinktivnost in iracional-

⁺ Pojem deliktno pravo uporabljamo tu kot generičen pojem, ki zajema pravo o prekrških, gospodarskih prestopkih in kazensko pravo.

⁺⁺ Bavcon, Družbena funkcija kazenskih sankcij, Pravnik, 1961, št. 9, str. 253 - 262.

nost splošnega družbenega reagiranja zoper socialnopatološke devijantne pojave, ima globoke korenine v večtisočletni tradiciji in v danih družbenih razmerah in možnostih.

Kot je bilo že rečeno, je nastanek privatne lastnine povzročila neenakost med ljudmi, neenakost njihovih interesov in s tem nastanek družbenih razredov in slojev. Brž ko interesi posameznika niso več identični z interesi skupine in interesi skupine ne z interesi družbe, tudi ni več mogoča neposredna družbena reakcija zoper posameznikov eksces kot zaščita vse družbe. Nekateri interesi in sicer interesi vladajočega razreda se morajo zdaj povzdigniti na stopnjo moralne in etične vrednote. Kršitev takšne vrednote je treba razglasiti za žalitev boga, večne morale ali splošnih družbenih interesov in jo torej predvsem moralno in etično obsoditi. Ob takšni obsodbi je logično, da se storilec pokaže kot pokvarjena, izprijena, zla oseba, iz katere je treba te lastnosti izgnati z ognjem in mečem.

Družbena reakcija dobi zdaj posebno vsebino in njej ustrezajoča oblika je kazen. Kazen je, ne glede na to, kaj se o njej teoretično misli in kakšne funkcije se ji pripisujejo:

- izraz negativnega moralnega in etičnega vrednotenja dejanja in storilca,

- s tem je kažipot ljudem za izbiro med prepovedanim in dovoljenim, ki se prikazujeta kot zlo in dobro,

- da bi bila učinkovita mora biti nasilna in povračilna ali celo eliminatorna,

- mora pomeniti pokoro in trpljenje za storilca, da bi se "očistil greha".

Pri tem je treba upoštevati tudi človeku današnje razvojne stopnje imanentna občutja krivde, ki se formirajo od elementarnega doživljanja krivde pri otroku, v bolj diferencirane oblike pri odraslem. To občutje pa je na današnji stopnji razvoja mogoče v nekaterih primerih razrešiti tudi s kaznijo.

Očitno je torej, da kazen ni samovoljna izmišljotina ljudi, temveč skozi glave ljudi odražena družbena nujnost in zakonitost na določeni družbeni razvojni stopnji. Teorije o pravnem temelju in pravici države do kaznovanja ter o namenu in pomenu kaznovanja, so torej v prvi vrsti pojasnilo in opravičilo družbene nujnosti. To pa seveda ne pomeni, da pravo in njegova teorija nimata tudi pozitivne in napredne družbene vloge. Kazen, kot institut kazenskega prava, pomeni omejitev pretirane, nesorazmerne in samovoljne reakcije (maščevanja) posameznika in družbenih skupin. Teorije o kazni vsiljujejo zakonodajalcu in pravosodju kriterije o tem, kdaj je sploh upravičeno uporabiti kazen in če se uporabi, v katerem namenu naj

se uporabi.

Družbena reakcija zoper kršitve družbenih norm, je dobila v civiliziranem delu sveta vsebino in obliko kazni že pred več desetisoč leti. Danes kazen sicer ni več edina kazenska sankcija, je pa ostala poglavitna. Zdi se in v sistemu pojmov in miselnih modelov je vsidrzan predsodek, kakor da je kazen edina možna in učinkovita vsebina in oblika družbenega reagiranja. Vendar je danes že mogoče in potrebno diferencirati družbeno reagiranje zoper kršitve družbenih norm, kot socialni imperativ in materialni substrat, ki se lahko izrazi v različnih možnih oblikah, med katerimi je kazen le ena in vsem drugim enakovredna. Nekdanja identifikacija družbenega reagiranja in kazni je danes nedopustna, tako s stališča znanstvenih spoznanj, kot tudi s stališča kriminalne politike.⁺

C. Kriminološka spoznanja in družbena praksa

Temeljni odnos družbe do socialnopatoloških pojavov - izražen kot moralna obsodba in zgražanje, kot nasilje in agresivnost, kot zastraševanje in povzročanje trpljenja - je bil v preteklosti že pogosto predmet ostre kritike. Zlasti pa je bilo predmet kritike naivno, a kar presplošno veljavno stališče, da je delinkvent predvsem

⁺ Hočevar-Kraus, Neka zapažanja o primeni krivičnih sankcija, JRKK, 1966, št. 2, str. 237 in nasl.

Bavcon, Nekoliko primedaba u vezi sa primenom krivičnih sankcija u praksi naših sudova, JRKK, 1966, št. 2, str. 217 in nasl.

zlobnež in pokvarjenec, stališča, ki je nekakšno teoretično ozadje in opravičilo prej opisanega odnosa družbe do devijantnih pojavov.

Številna in raznovrstna kriminološka raziskovanja so dala tudi številne teorije o genezi posameznikove devijantnosti in o genezi socialne patologije, kot družbenega pojava. Te številne teorije so si tudi - razumljivo - močno različne in celo nasprotne, a v enem vse soglašajo. Soglasnost je v tem, da odločno zavračajo tradicionalni predsodek o zlobi in pokvarjenosti nosilcev devijantnih pojavov, kot njihovem primarnem vzroku (to se le sekundarne, spremljajoče človeške lastnosti) in opozerjajo na druge socialne in individualne mehanizme, kot prave vzroke teh pojavov. Razumljivo je, da ne more biti ravno učinkovita takšna družbena reakcija zoper socialnopatološke pojave, ki ni docela adekvatna njenim poglavitnim vzrokom. Ne glede na to nemreč, da so si razne kriminološke teorije močno različne pri odgovoru na vprašanje, kje tičijo najgloblji družbeni in individualni vzroki socialnopatoloških pojavov, pa so odkrile vsaka zase in vse skupaj veliko število dejavnikov, ki imajo v resnici vpliv na nastajanje teh pojavov in katerih poznavanje se da izkoristiti v preventivi, v primernejšem načinu pravnega reagiranja in pri resocializaciji.

Družbeno reagiranje, ki je neadekvatno pravim

vzrokom pojava zoper katerega naj se bori, se sámo nahaja v stanju dezorganizacije in se sámo pojavlja kot eden izmed kriminogenih faktorjev. Naj tu opozorimo samo mimogrede na domnevano škodljivost kratkotrajnih prostostnih kazni, ki pa kljub temu trdovratno vztrajajo v praksi. Nadalje naj opozorimo na protislovnost položaja, ko družba reagira zoper posameznika represivno in povračilno, obenem pa si domišlja, da ga je po tej poti mogoče resocializirati. Sem sodi seveda tudi relativnost t.i. družbene pravičnosti in drugi problemi, ki smo jih našteali, ko smo obravnavali problem dezorientacije vrednot.

Toda, čeprav je veljavni odnos vodilnih družbenih sil in velikega dela javnega mnenja znanstveno docela ovržen, pa je uveljavitev drugačnega odnosa in drugačne prakse izredno težaven in počasen proces. Tu se prepletata cela vrsta faktorjev, ki so pogoj trdovratnosti miselnih modelov in predsodkov. Po eni strani se zdi ravno na tem področju vodilnim družbenim silam hudo nevarna vsaka novotarija, češ da bi ogrozila družbene temelje in javni red. Neosveščeno in neprosvetljeno javno mnenje to stališče podpira s svojimi agresivnimi, emocionalnimi in iracionalnimi reakcijami. Kako je to, kar imenujemo javno mnenje, v resnici neosveščeno in iracionalno, nam dokazuje n.pr. to, da je sposobno v isti sapi z demonstracijami zahtevati smrtno kazen in gojiti kult znamenitih zločincev, uživati ob opi-

sih skrivnostnih ubojev in drugih podobnih zločinov.

Upravičeno se ob vsem tem zastavlja vprašanje ali se je ob nedvoumnih znanstvenih spoznanjih vredno obotavljati z novostmi in modernimi idejami, sklicujoč se na javno mnenje. Kar zadeva nekatere izmed socialnopatoloških pojavov, kot sta n.pr. zlasti alkoholizem in prostitucija, je smogoče počasnost in skrajno neučinkovitost ali sploh odsotnost kakršnekoli aдекватne družbene dejavnosti nedvomno pojasniti tudi z neverjetno družbeno hipokrizijo, zakaj nič ni obenem bolj preganjano verbalno in bolj tolerirano v dejanjih.

Predsodki, neznanje, interesi in iracionalnost torej še zelo močno obvladujejo družbeno neformalno in formalno reagiranje zoper socialnopatološke pojave. Bili bi enostranski če ne bi ugotovili, da je to do neke mere pogojeno tudi v realnih možnostih, ki jih neka družba ima za učinkovitejše in bolj aдекватno reagiranje. Zdi se namreč, da je punitivno družbeno reagiranje od vseh možnih najcenejše. Prevenција v vseh njenih možnih oblikah zahteva velike investicije v zgradbe in v kadre, da ne govorimo o tekočih stroških. Uvedba evidence in kategorizacije otrok z motnjami v telesnem in duševnem razvoju, je n.pr. postavila prenekatero občino pred trenutno nerešljivo vprašanje, kam spraviti otroke, za katere se zdaj ve in ki zdaj imajo uradno pravico do varstva in rehabilitacije, medtem ko se je še včeraj zdelo, da jih sploh ni. Vse to v isti meri

velja za vse druge socialnopatološke pojave.

Vendar, že parcialni izračuni kažejo, da je prepričanje o večjih stroških za prewencijo zmotno, zakaj če se vzamejo vsi stroški, ki jih ima družba z različnimi nujno potrebnimi intervencijami potem ko je že prepozno, se pokaže, da so ti veliki, včasih tudi nekajkrat večji. Po vsej verjetnosti bi takšen sklep izhajal tudi iz globalnih izračunov o vseh stroških družbe za nujne pravosodne, zdravstvene, socialnovarstvene in druge intervencije in o izgubljenih družbenih dohodkih (delovna nezmožnost itd.).

Če je prednja hipoteza točna, potem realne možnosti ali nemožnosti družbe ne tičijo predvsem v njenem materialnem bogastvu, temveč predvsem v njeni modrosti oziroma v nemodrosti, znanju in osveščenosti.

D. Koncepcija ustreznjšege družbenega reagiranja

Kot smo že omenili, se na našem področju kaže kot temeljno protislovje med naravo socialnopatoloških pojavov na eni strani in docela neustrezno, na neznanju in predsodkih utemeljeno družbeno reakcijo zoper te pojave na drugi strani. To protislovje, ki utegne postati tudi gibalna sila napredka na tem področju, če ga bomo znali dvigniti na stopnjo spoznanega protislovja, ima za zdaj vsaj naslednje konkretne posledice:

- krizo kazni sploh in kazenskega prava posebej, ki se kaže v pojavih dezorganizacije in dezorientacije kriminalne politike sploh in pravosodja posebej;

- ta dezorganizacija se konkretno manifestira v pomanjkenju kakršnegakoli koncepta kriminalne politike in v njeni prepustitvi stihiji in po drugi strani v vztrajanju na starih, udobnih a žal preživelih predsodkih;

- nadalje se ta dezorganizacija kaže konkretno v dezorientaciji kaznovalne politike in njenih kriterijev, ki so pripeljali do tega, da se je učinkovitost družbenega reagiranja znižala na minimum, tako kot se izrečene kazenske sankcije gibljejo okoli minimuma;

- zaradi tega so se meje družbene tolerance glede nekaterih socialnopatoloških pojavov tako znižale in razširile, da po eni strani n.pr. visok odstotek samomorov nikogar več ne vznemirja, da ukrenejo ob večji problematičnosti in težavnosti mladinske kriminalitete pri nas manj kot v Londonu, da smo prostitucijo domala legalizirali, da kljub razmeroma visoki stopnji alkoholizma, ukrepajo natančno v nasprotju s tem, kar bi bilo treba storiti, če sploh kaj ukrenejo (gl. zniževanje cen alkoholnim pijačam in uvoz) itd. Po drugi strani je to moralo privedi do tega, da so nekateri mladi ljudje prepričani, da jim nihče nič ne more, da so mlada dekleta prepričana o tem, da je splav njihova previca itd.;

- vse to soustvarja dezorientacijo vrednot in

s tem prispeva k "razširjeni reprodukciji" socialnopatoloških pojavov;

- končno, tak položaj utegne, če se bo nekontrolirano razvijal naprej, preusmeriti vodo na mlin tistih družbenih sil, ki so prepričane, da je treba družbene probleme reševati z nasiljem, z metodo torej, ki jo dovolj dobro poznamo iz naše nedavne preteklosti in ki smo jo k sreči zavrgli.

Omenjena protislovja in dileme nikakor niso samo stvar ožjih družbenih sil, ki se tako ali drugače ukvarjajo s socialno patologijo, temveč v resnici družbena zadeva. Samo z večjo in bolj smotrno aktivnostjo zavestnih družbenih sil je mogoče tu uveljavljati nova spoznanja in novo vsebino in oblike družbenega reagiranja in družbene intervencije.⁺

Glede na sedanje stanje človeškega spoznanja o vzrokih socialnopatoloških pojavov kaže, da mora biti vsebina družbenega reagiranja v varovanju temeljnih družbenih odnosov v njihovem dinamičnem in progresivnem razvoju, se pravi tistih, ki vodijo ali ki podpirajo in sproščajo proces človekove dezalienacije in v resocializaciji posameznega nosilca devijantnih ravnanj in dejanj, ki jo je

⁺ Glej o tem literaturo, ki je bila navedena na str. 76 in 77

treba razumeti, kot osvobajanje človeka njemu tujih, ne-spoznanih in neobvladanih notranjih biopsihičnih in zunan-
njih družbenih sil.⁺

Ob vsem, kar je bilo že doslej povedano, prav-
kar navedena ideja ne potrebuje podrobnejših pojasnil. Vse-
kakor pa se prej opredeljeni smoter in smisel družbenega
reagiranja zoper socialnopatološke pojave mora vzeti tudi
kot kriterij za koncepcijo konkretnejše kriminalne politi-
ke, za organizacijo in za izbor sredstev družbenega reagi-
ranja. Prav tako se seveda prej opredeljeni smoter družbe-
nega reagiranja mora vzeti kot izhodišče za organizacijo in
za izbor sredstev družbenega reagiranja glede na posamezne
socialnopatološke pojave v zvezi z njihovimi specifičnostmi
in končno tudi kot kriterij za družbeno reagiranje in sankci-
jo v konkretnem primeru.

Na prvi pogled je videti, da je smoter in smi-
sel družbenega reagiranja definiran kot protislovna enotnost
družbenega, splošnega in individualnega, konkretnega. To,
se zdi, ustreza tudi resničnosti in resničnim pojavom v
vsakdanjem družbenem življenju. Družbeno reagiranje je
abstrakcija kot pojem, ki pa obstaja samo skozi konkretne
in individualne primere. Vsak konkreten primer pa je s sta-
lišča družbenega reagiranja v sebi protisloven, zakaj družbe-

⁺ Bavcon, Neki teoretski problemi krivične odgovornosti,
JRKK, 1965, št. 3, str. 305 - 327.

na reakcija mora imeti pred očmi hkrati varstvo družbe, njenih vrednot in odnosov in hkrati posameznikovo resocializacijo. O tem, kako je mogoče v dnevni praksi razreševati to protislovje, ni mogoče dati nobenih receptur in navodil, zato, ker jih preprosto ni. So samo splošni kriteriji, izhodišča in merila. Ta so zdaj zastarela, represivna, v smislu odmere kazni po zaslugi. Ta zastarela merila, kriterije in vodila je treba zamenjati z novimi, prej predloženimi in s tem se nakazuje metoda za razreševanje protislovnosti konkretnih primerov, nikakor pa ne recepture. To pomeni, da je mogoče protislovnost posameznih primerov razreševati edinole z zavestjo o protislovnosti primera in ob zavestnem pretehtavanju smotrov družbenega reagiranja. Organizirana družbena reakcija zoper socialnopatološke pojave torej ni in ne more biti uradniško rutinerstvo, temveč zavestno in osveščeno družbeno delovanje.

Uporabljena tuja literatura

1. Bloch-Geis, Man, Crime and Society, Random House, New York 1962
2. Clinard, Sociology of Deviant Behavior, Holt etc. 1965
3. Elliot-Merrill, Social disorganization, Harper, New York 1961
4. Faris R., Social disorganization, Ronald Press Comp., New York, 1955
5. Foote Whyte W., Street Corner Society, The University of Chicago Press 1961
6. Hentig v.H., Zločin, Uzroci i uslovi, Veselin Masleša, Sarajevo 1959
7. Reless W., The Crime Problem, Appleton etc.. New York 1955
8. Roucek J., Sociology of Crime, Philosophical Library, New York 1961
9. Wolfgang, Savitz, Johnston, The sociology of crime and delinquency, Wiley etc. New York 1962
10. Vooton B., Social Science and Social Pathology, Ruskin House, London 1960

III.

POSAMEZNI SOCIALNOPATOLOŠKI POJAVI

1. ALKOHOLIZEM

(dr.Miloš Kobal, dr.Ljubo Bavcon)

- 1) Pojem in definicija alkoholizma v okviru socialnopatoloških pojavov
- 2) Fenomenologija in razširjenost alkoholizma pri nas
- 3) Družbena nevarnost alkoholizma in problematika, ki zahteva družbeno intervencijo
- 4) Etiologija alkoholizma
- 5) Boj proti alkoholizmu
- 6) Nekaj predlogov za učinkovitejši boj proti alkoholizmu

Uporabljena literatura

Izbrana bibliografija

1) Pojem in definicija alkoholizma v okviru socialno-patoloških pojavov

Ko hočemo oddvojiti alkoholizem kot poseben družben pojav od uživanja alkoholnih pijač na splošno, smo takoj v zagati. Uživanje alkoholnih pijač je namreč sestavni del tistega vedenja, ki ga uvrščamo med običajne in normalne oblike človekovega vedenja. Praktično skoraj ni odrasle osebe v naši kulturi, ki ne bi enkratno, občasno ali celo redno uživala alkoholnih pijač, pa takšno vedenje nikakor še ne pomeni signala za družbeno reakcijo.

Po pravilu pride do kakršnekoli družbene reakcije zaradi alkoholizma takrat, kadar nastanejo pri posamezniku telesne ali duševne motnje, motnje v medosebnih odnosih in zlasti v njegovi socialni in ekonomski aktivnosti. Seveda pa takšne motnje še niso nujno znak, da imamo opraviti z osebo, ki je vdana alkoholu, kakor tudi ni nujno, da postane alkoholno zasvojen osebno družbeno hudo moteča. Oseba, ki se n.pr. naključno prekomerno opi-je, lahko izzove nered ali stori kaznivo dejanje in v takšnih primerih bo prišlo tudi do družbene intervencije. Enkratna opitost, ki pripelje bodisi preko patološkega opoja, bodisi kako drugače (n.pr. zaradi udeležbe v prometu) do storitve hujšega kaznivega dejanja, ^{je} za posameznika in

za družbo lahko v bistvu enako zlo kot dolgotrajnejše moteče vedenje tistega, ki je v kliničnem smislu res zasvojen z alkoholom. Po drugi strani pa je znano, upoštevajoč evolucijo alkoholne bolezni, da je delovanje že zasvojenega bolnika lahko še zelo dolgo v mejah družbeno dovoljenega. Nekateri oblike prekomernega opijanja v samotarskih okoliščinah dolgo ali pa sploh nikoli ne terjajo kakšnega družbenega posega.

Tako je mogoče celotno problematiko človekove odvisnosti od alkohola kjer se medicinski in družbeni vidiki najtesneje prepletata (četudi je pri posameznih oblikah alkoholizma delež tega ali onega aspekta zdaj večji zdaj manjši) ponazoriti z Lundquistovo shemo: "Tu je velika množica zmernih pivcev, ki v skladu z družbenimi običaji v večji ali manjši meri, pogosteje ali poredkeje uživajo različne alkoholne pijače. Iz tega dela populacije se rekrutira bistveno manjša skupina ekscesivnih pivcev, od katerih nekateri postanejo alkoholomani. Izmed let se pa sedimentirajo osebe, ki jih je alkoholna zasvojenost preko še reverzibilnih holezenskih motenj pognala do štadija somatičnega in psihičnega propada".⁺

Zdaj že tudi vidimo, kako zapleten je problem, ko hočemo pojem alkoholizma nekoliko diferencirati in kako preproste so splošne predstave o alkoholizmu in o alkoholi-

⁺ Milčinski L., Etiologija in patogeneza alkoholizma, Zbornik razprav o alkoholizmu, Ljubljana 1961, str. 33

kih, ki so v naši kulturi splošno veljavne. Prav te predstave, ki jih začne alkoholizem vznemirjati kot moralni problem šele takrat, ko se je že zdavnaj sprevrgel v medicinskega ali socialnega, pa navdihujejo v resnici tudi ves sistem družbenega reagiranja. Pri tem je kaj zanimivo tudi to, da povzroča n.pr. enkratna opitost, ki ima celo hude posledice (n.pr. v prometu), dosti manj zgražanja, kot pa povaljani, raztrgani in opotekajoči se alkoholik. Na to tipično podobo pijanca, ki je morda obenem še agresiven, je bil in je deloma še prilagojen odnos javnosti do alkoholizma in prevladujoče represivne oblike družbenega reagiranja. Šele zadnja desetletja, po številnih raziskavah, vnašajo malo več diferenciacije na to področje.

Medicina se je problema alkoholizma lotevala zgodovinsko v obratnem zaporedju (L. Milčinski⁺). Najprej so jo zanimale komplikacije oziroma končni izidi alkoholne zasvojenosti: somatične okvare, alkoholne psihoze in posledična epilepsija. Nato je njen pogled segel na trajne psihične in fizične funkcionalne okvare (Magnus Huss, 1849), katerim je Kraft Ebing dodal tudi spremenjene osebnostne (karakterne) poteze. S tem pa je medicino že zanimalo, kako je z aktivnostjo alkoholikove osebnosti v družbenem okolju. Tu je medicina zadela ob družbeni odnos in vrednotenje alkoholizma in ob sistem družbenih vrednot in norm, kar je

⁺ Milčinski L., Etiologija in patogeneza alkoholizma, v nav. delu, str. 33

povzročilo, da se alkoholizem šteje danes v znanost za socialno bolezen. Vsekakor pa je zanimivo in tudi pomembno, da se Zalokar⁺ in tudi nekateri drugi⁺⁺ spet zavzemajo za bolj ozko, bolj medicinsko omejevanje definicije alkoholizma, pri čemer jih moti razraščanje njegovih družbenih vidikov.

Pri določanju tipov alkoholikov bi prihajala v poštev razdelitev po Fouquetu na alkoholozo, alkoholit in somalkholozo, ki jo usvaja tudi L. Milčinski.⁺⁺⁺

Za področje socialne patologije je vsekakor potrebno takšno razdelitev primerno dopolniti.

Izkušnje nam dovoljujejo, da združimo socialno-patološko pomembne pojave vsej v dve veliki skupini:

a. Vsaka fiziološko pomembna zastropitev z alkoholom (enkratna, občasna, naključna, pa tudi že kontinuirana), če le privede do družbenih posledic katerekoli vrste. Zastropitev take vrste poimenujemo kot socioalkoholit.

b. Ciklična ali kontinuirana odvisnost od al-

⁺ Zalokar J., Današnji čas in alkoholizem, Naši razgledi, XIV, 1965, 10, 201 - 202;

⁺⁺ Lukomski I.I., Principialnije voprosi lečenja hroničeskogo alkogolizma, Alkogolizem i alkogolnije psihozi, Trudi nauč. issled. instituta Min. zdravoohranjenja RSFSR, Moskva 1963, str. 271 - 281;

⁺⁺⁺ Milčinski L., Etiologija in patogeneza alkoholizma v nav. delu, str. 37 - 39.

kohola, ki kaže na motnje v telesnem in duševnem zdravju ter v medčloveških odnosih in ki se izraža tudi v ekonomskih ter socialnih posledicah. Odvisnost te vrste poimenujemo kot socioalkoholozo.

2) Fenomenologija in razširjenost alkoholizma pri nas

Podatki, ki bi nam mogli osvetliti najpomembnejše pojavne oblike in razširjenost alkoholizma pri nas, so zelo skromni. Imamo sicer precej veliko število razprav in člankov o alkoholizmu, med njimi tudi nekaj ožjih raziskav (glej priloženo bibliografijo), vendar pa so vse to le parcialni in posredni podatki, ki dopuščajo le bolj ali manj utemeljene hipoteze. Če upoštevamo, kako malo vneme pokažejo vodilne družbene sile za ta pojav, kako malo jih torej vznemirja, se zdi, kakor da alkoholizem v naši družbi za zdaj še ni posebno hud problem. Vsekakor moramo ugotoviti, da nekatere druge države, med njimi tudi socialistične, posvečajo alkoholizmu veliko večjo pozornost celo v svoji oficialni politiki in v zakonodaji. Seveda pa to še zdaleč ni dokaz za trditev, da alkoholizem v naši družbi ni vznemirljiv pojav. Mimo čisto intuitivnega in na ničemer utemeljenega optimizma, ki ga vzbuja skrajna nezainteresiranost vodilnih družbenih sil, najdemo ravno v obilni literaturi in med njo v nekaterih resnih raziskavah in na izkušnjah utemeljenih opozorilih dokaz za to, da je resni-

ca deleč od vladajočih predstav o njej (Kanoni)⁺.

V nadaljevanju navedeni podatki so predvsem ilustracija našega zelo pomanjkljivega znanja o alkoholizmu in šele v drugi vrsti poskus sestaviti vsaj delno podobo o tem pojavu v naši družbi.

Za vso Jugoslavijo je že pred mnogimi leti nekdo ocenil, da ima kakih 300 - 400.000 kroničnih, se pravi po alkoholu zasvojenih oseb. Do te ocene je avtor prišel bržčas na podlagi verjetnostnega računa, saj se skromno vzeto lahko šteje, da je v neki populaciji najmanj 2 - 3% alkoholu vdanih ljudi. Chafez, Demon in Solomon⁺⁺ trdijo, da je v ZDA okrog 70 milijonov pivcev (okrog 30% prebivalstva) in 5 milijonov alkoholomanov. Tudi ta izračun vzame za podlago isti odstotek, se pravi 2 - 3% odraslega prebivalstva. Do prav podobnih ugotovitev je prišel tudi Woolff⁺⁺⁺, ki je raziskoval alkoholizem med industrijskimi delavci in našel med njimi spet 2 - 3% alkoholomanov.

⁺ Kanoni J., Dialektika v psihopatologiji in psihiatrični vidiki v kriminologiji, Kriminologija v kazenskem pravosodju, Ljubljana 1957;

⁺⁺ Chafez, Demon, Solomon, Alcoholism - its causes and prevention, New York State Journal of Medicine, 1962; povzeto po Excerpta criminologica, 1962/6

⁺⁺⁺ Woolff, Chronic alcoholism, 43th South African Medical Congress, 1961; povzeto po Excerpta criminologica, 1962/6

V Sloveniji je Sekretariat za socialno varstvo⁺ ugotovil, da so imeli organi socialnega varstva leta 1959 opravka z 2221 alkoholomani. To število pa seveda ne zajema vseh tistih, ki so na slovenskem vdani alkoholu. Raziskava o alkoholizmu v občini Vič, ki se nanaša prav tako na leto 1959 je pokazala, da so izmed 158 alkoholomanov, ki so bili že registrirani pri zdravstveni in socialni službi, imeli v zdravstveni službi evidentiranih le 32 ali kakih 20%. Če bi si dovolili v splošnem sicer nedovoljeno posplošitev in vzeli, da je socialna služba občine Vič bila leta 1959 tipična, bi lahko sklepali, da je v Sloveniji okrog 12.000 alkoholomanov. V raziskavi o alkoholizmu v občini Vič pa je bilo obenem tudi ugotovljeno, da so med omenjenih 158 alkoholomanov všteti samo tisti, ki so se že zdravili v različnih zdravstvenih ustanovah v Ljubljani in tisti, ki jih je obravnavala zdravstvena služba. Na podlagi poročil patronažnih sester in miličnikov je raziskovalec sklepal, da je v tej občini kakih 400 alkoholomanov in se s tem po drugi poti približal verjetnostnemu kazalniku (2 - 3%) odraslega prebivalstva.

Vsa pravkar omenjena sklepanja in posplošitve smo si tu dovolili seveda samo zato, ker nimamo drugih podatkov in ker se po tej ali po drugi poti vselej pribli-

⁺ Vestnik za socialno varstvo 1964, št. 5

žamo tistemu verjetnostnemu odstotku, ki je splošno veljaven.

S tem je zajet samo tisti del alkoholikov, pri katerih je bolezen prešla že v takšen štadij, da so za družbo skrajno moteči. Vseh drugih ekscesivnih pivcev, ki lahko pomenijo za družbo prav takšno motnjo, nihče sistematično ne registrira. Obseg te "rezervne armade" alkoholomanov v splošnem ocenjujejo na okrog 30% odraslega prebivalstva. Glede na to, da gre tu po večini za občasne ekscesivne pivce ali pa za stalne pivce, ki so še zmožni kontrolirati sami sebe, pride do družbene intervencije le ob prometnih nezgodah, pretepih in drugih kršitvah javnega reda in miru in kaznivih dejanjih, vse drugo pa ostane skrito očem širše javnosti. To kar imenujemo "vse drugo" pa gotovo pomeni večji del težav in problemov, ki jih prinaša alkoholizem posamezniku samemu, zlasti pa njegovi družini in otrokom. Le iz neposrednega opazovanja, občasnih poročil socialne službe, pripovedovanja patronažnih sester itd., lahko posredno sklepamo, da število ljudi, ki se ekscesivno opijajo in s tem moteče delujejo le na svojo bližnjo okolico, ni ravno majhno. Do tega sklepa pridemo tudi, če upoštevamo razmeroma veliko število ljudi, ki se zatekajo prostovoljno k zdravstveni službi po pomoč. Neznatno število ambulant, dispanzerjev in bolnišnic, v katerih se ukvarjajo tudi z zdravljenjem alkoholizma, je v zadnjih desetih letih odkar pri nas sploh obstajajo, obi-

skalo že na desettisoče alkoholikov. Tudi o tem nimamo natančnih podatkov, le posamezne posvetovalnice in ambulante poročajo o tisočih bolnikov, ki so pri njih iskali pomoč.

Nekoliko več in bolj natančnih podatkov nam nudi sodna in policijska statistika o kaznivih dejanjih in prekrških, čeprav se tudi tu že od leta 1953 dalje ne vodi več natančna statistika o alkoholiziranosti storilcev. Vodinelić⁺ je na podlagi splošnih podatkov in na podlagi posamičnih raziskav sestavil obširen in ilustrativen pregled o prisotnosti alkohola v kriminaliteti. Samo za primer naj navedemo, da je 43% ubojev v SR Bosni in Hercegovini izvršenih pod vplivom alkohola. Raziskava Ureda za kriminološka i kriminalistička ispitivanja SR Hrvatske pa je ugotovila, da je bila v razdobju od leta 1946 - 1955 55% ubijalcev v vinjenem stanju, kar 81% vseh ubojev pa je bilo ob prisotnosti alkohola bodisi na strani storilca ali na strani žrtve.

O vlogi alkoholizma v zvezi s povratništvom, telesnimi poškodbami, prometnimi prekrški ter prekrški zoper javni red in mir imamo danes nekaj dobro dokumentiranih raziskav, na katere opozarja tudi priložena bibliografija.

Ne glede na to torej, da so podatki, s katerimi razpolagamo dokaj skromni, lahko trdimo, da nimamo nobenega

⁺ Vodinelić V., Alkohol i kriminalitet, Alkoholizam 1966, 1, 5 - 34

razloga za optimizem in prav tako tudi nobenega pravega razloga za to, da se po svoji dezinteresiranosti za ta pojav tako bistveno razločujemo od drugih dežel Evrope.

Dosedanja brezskrbnost in zanemarjanje kakršnikoli ukrepov v boju proti alkoholizmu so še toliko manj opravičljivi, če upoštevamo, da je vsaj v nekaterih delih države zelo razširjeno uživanje spirituoza in da je pri nas zelo razširjena navada, da se pije brez jedi, na prazen želodec. Tudi na splošno zelo toleranten odnos našega javnega mnenja do popivanja in sploh do ekscesivnega uživanja alkoholnih pijač nikakor ne opravičuje družbene brezbržnosti.

3) Družbena nevarnost alkoholizma in problematika, ki zahteva družbeno intervencijo

Pravkar povedano nam vsiljuje vprašanje ali je alkoholizem socialno patološki in družbi nevaren pojav in če je, kdaj in kakšna družbena intervencija je potrebna.

Gotovo je, da odgovor na to vprašanje ni lahek, zlasti še če upoštevamo kontinuirano črto, ki poteka od zmernega, preko ekscesivnega pivca do alkoholomana. S kliničnega, medicinskega stališča je lahko uživanje alkoholnih pijač za posameznika nevarno že v zelo zgodnjih fazah in je zato tudi potrebna intervencija. Za oceno družbene nevarnosti in za opredelitev trenutka ko je potrebna

družbena intervencija, pa si moremo pomagati edinole z zunanji manifestacijami človekovega vedenja. Spričo tega z družbenega stališča ne moremo oceniti kot socialnopatološko in družbi nevarno že kar vsako uživanje alkoholnih pijač, razen seveda v posebnih okoliščinah kot so n.pr. vsakršna udeležba v javnem cestnem, železniškem itd. prometu, alkoholiziranost na delovnem mestu itd. Obe že prej omenjeni obliki prekomernega uživanja alkoholnih pijač - socio-alkoholit in socio-alkoholoza sta za orientacijo prav dobri, pri čemer vzamemo socio-alkoholit za spodnjo mejo, ki že zahteva prve družbene intervencije. To stališče se zdi dovolj realno glede na to, da bi še širše polje družbene intervencije vodilo do treznostnih tendenc in prohibicije, ki jih je človeštvo v svoji praksi že preizkusilo kot neučinkovite.

Družbene posledice uživanja alkoholnih pijač bi morali, glede na uvodoma načrtano razdelitev, pravtako obravnavati iz omenjenih dveh vidikov.

Za socio-alkoholit in njegove posledice bi našli karakteristične primere v prometnem in delovnem nezgodništvu, v številnih tipičnih kaznivih dejanjih, pa v zanemarjanju družinskih, družbenih in poklicnih odgovornosti.

Opozarjanje na te pojave in na posledice, ki jih ima pretirano uživanje alkohola v družbenem življenju, bi bilo v okviru študije že kar banalno.

V zvezi s to skupino občasnih ali pa tudi že bolj ekscesivnih pivcev bi bilo po našem mnenju važneje raziskati navade, vrednotenja in stališča, skratka psihosocialno atmosfero, tako pri pivcih samih kot tudi v njihovem neposrednem in širšem okolju.

Laično se n.pr. v zvezi s to skupino pivcev zastavljajo številna vprašanja, ki pa dovoljujejo zaenkrat le hipotetične odgovore.

Naj nekatere med njimi navedemo:

- Zakaj je med vozniki motornih vozil v Sloveniji tolikšno število oseb, ki vozijo v alkoholiziranem stanju (v primerjavi n.pr. s Francijo, kjer naj bi bilo teh pojavov zelo malo, a je uživanje alkoholnih pijač bolj habitualno kot v naših razmerah)?

- Zakaj v naši psihosocialni atmosferi prekomerno uživanje alkoholnih pijač tako hitro skali zavest in motorično onesposobi človeka, med temi tudi voznika motornega vozila, ko pa je n.pr. znano, da marsikateri italijanski voznik kamionov s prikolico (ko je na poti) zaužije po jedi večjo količino alkoholnih pijač brez očitnih posledic za vozniško opravilo?

- Kje korenini naša dvojna morale v odnosu do ekscesivnega pivca? Za hrbtom ga tako radi opravljamo, ko pa sedi v naši družbi, ga na razne načine vzpodbujamo, naj le pije.

- Zakaj tolikšen strah pred moralno obsodbo, če bi se ekscesivni pivec obrnil na zdravnika za pomoč, ko pa je vendar zelo široki okolici znana njegova razvada?

- Kje koreninijo prepričanja, da je alkohol zdravilen, da človek pod vplivom določene količine zanesljiveje vozi motorno vozilo, da lažje opravlja nekatera delovna opravila?

Tu sem spadajo tudi splošna sociološka vprašanja, ki deloma izhajajo tudi iz Readove ugotovitve, "da je v moderni civilizaciji alkohol (enako velja tudi za mamila v bogatejših deželah) pravzaprav neogiben in da človek pije, da poživi potrebne socialne instinkte, obenem pa omili in uspava psihične konflikte, ki smo jim danes v večji ali manjši meri izpostavljeni vsi".⁺

Za takšno "nujo", ki seveda ustreza določenim konstelacijam sodobnega človeka, ki pa nikakor ni usodna in nepremostljiva, bi bilo mogoče najti tudi družbena in medicinska sredstva, ki bi jo omajala v njeni sedanji absolutnosti. To pa seveda pomeni, da bi v družbeno zavest vodilnih sil najprej in zatem tudi v zavest javnosti moralo prodreti spoznanje o potrebi smotrne in učinkovite družbene intervencije zoper alkoholizem. Tu imamo pred očmi v

⁺ Cit. po Milčinski L., Etiologija in patogeneza alkoholizma, v nav. delu str. 37

prvi vrsti spremembo izrazito tolerantnega in ambivalentnega odnosa do popivanja, ki takšen kot je, nikakor ne pomeni kakšne ovire za posameznika, ki se alkoholu polagoma vdaja. Družbene norme, ki bi bile manj strpne do vsakovrstnega popivanja, ki bi bile manj tolerantne do alkoholiziranih voznikov motornih vozil, ki ne bi pijanosti štele več po pravilu za olajševalno okoliščino pred sodišči itd., bi mogle dokaj tesno zapirati eno izmed možnih človekovih reagiranja in preprečevati alkoholizem vsaj v enem delu njegove socio-alkoholitske oblike.

Za socio-alkoholozo velja, da se pri posamezniku očitujejo poleg telesnih in duševnih zlasti tudi že posledice moralne in socialne deprivacije. Iz naših razmer nam o tem poročajo nekatere razprave (Kanoni⁺, Pečar⁺⁺), ki zlasti opozarjajo na družbene škodljive in nevarne postopke tistih, ki so "brez izrazitih intermisij" zasvojeni po alkoholu. Njihova deprivacija je tisti sociološko določljivi mehanizem, ob katerem že ni več mogoče pričakovati, da bi mogle imeti družbene norme in standardi na posameznika kakšen večji vpliv. Tu tudi ni več mogoče pričakovati kakšnega sodelovanja alkoholikove osebnosti v obvladovanju njegovega vedenja, saj teče moteče vedenje po strogo determiniranih zakonitostih, tako v medicinskem kot tudi v sociološkem smislu.

⁺ Kanoni J., Nekaj splošnih pogledov na problematiko alkoholizma na sploh, Zbornik razprav o alkoholizmu, Ljubljana 1961, str. 13 - 32

⁺⁺ Pečar J., Nekaj o nehospitaliziranih duševnih bolnikih, in alkoholikih v Sloveniji, Revija za kriminalistiko in kriminologijo, 1959, 3, 28 - 34

4) Etiologija alkoholizma

Pri etiologiji alkoholizma upoštevamo najprej sociološke, v tem okviru pretežno miljejske razloge, kar bi z določenim pridržkom odgovarjalo eksogenim dejavnikom za nastanek alkoholizma.

Osnovna sociološka dejstva so: družbena tolerantnost do alkoholizma, pomanjkanje tozadevnih družbenih norm, pa razširjenost, dostopnost in cenenost alkoholnih pijač.

V sociološkem smislu se verjetno kaže kot najpomembnejši kulturni vidik, ki je prisoten tako pri odnosu posameznikov kot tudi družbenih skupin in globalne družbe do uživanja in vedenja pod vplivom alkoholnih pijač.

Ta vidik je v slovenskih razmerah strokovno slabo proučen in je pravzaprav le v okvirih literarnih opisov. Veljalo bi proučevati številna popularna stališča in navade v zvezi z uživanjem alkoholnih pijač, zato poskušajmo nanizati vsaj nekatere:

- Alkohol se sem in tja daje že dojenčku, da bi ga z njim pomirili.

- Alkohol pri pomanjkljivih možnostih prehrane nadomešča jutranji obrok otroka pred njegovim odhodom na pašo ali šolo.

- V navadi je, da otrok od relativno zgodnje

starosti naprej lahko poskusi alkoholno pijačo pri odraslem.

- Pri večini delovnih aktivnosti z najeto delovno silo, n.pr. kmetijstvu in gradbeništvu, obvezno potrežejo z alkoholno pijačo.

- Veseli in žalostni dogodki v življenju slovenskega človeka so tesneje povezani s konzumiranjem alkoholnih pijač.

- Družbeni status človeka trpi, če oseba odklanja uživanje alkoholnih pijač. Tudi prepričljivejši razlogi za odklanjanje pijače se omalovažujejo.

- Kar se prenašanja alkohola tiče, se zdi za našo kulturo karakteristično, da smo slabše subjektivno pripravljene za "obrambo" pred zaužito pijačo. Prevladuje tedaj popuščanje organizma in sproščanje najrazličnejših osebnih karakteristik in dinamizmov opitega človeka.

Eksogeni faktorji se zde odločilnejši v oblikovanju socio-alkoholita.

Pri klinično trdneje definiranih oblikah, torej pretežno pri socio-alkoholozi pa so eksogeni faktorji le objektivno obstoječa matrika, s katero se stapljajo one značilnosti, ki izvirajo iz osebnosti alkoholika. Nastopajo tedaj osebni faktorji, ki jih z določenim pridržkom spet enačimo z endogenimi.

Med osebne dejavnike bi najprej morali uvr-

stiti tiste, ki kondicionirajo splošno obstoječo navado, ki pa je iz začasnosti prešla v svojo kontinuirano ali vsaj ciklično pojavljanje.

Prepričljivejšo vlogo pa pripisujemo osebnostnim faktorjem takrat, kadar je v zasvojenosti prisotna osebna patologija. Izjemno je alkoholizem maska za prikrito ali že manifestnejšo duševno bolezen (n.pr. shicofrenijo, hipomanično stanje, manično depresivno psihozo). V znatnem številu te vrste alkoholikov pa imamo opraviti s patološko strukturiranimi deli osebnosti.

Patologija osebnosti, ki vodi neposredneje in (ali) ob součinkovanju nekaterih vzpodbujajočih dogajanj ravno v alkoholizem - sedaj navadno v obliki prave alkoholomanije - ni prepričljivo jasna, niti jo vsi proučevalci razložijo na enak način. Je še v štadiju hipoteze, ki le izjemoma dovoljuje prehod v teorijo. Z veliko verjetnostjo pa lahko ugotavljamo, da nekateri deli osebnosti (ki so po SchultzeHencke-ju izraz aktivnega dogajanja po mehanizmu izrinjenja) zaradi določene "energije" ustvarjajo v organizmu kontinuirano ali ciklično napetost. Ta pa terja svojo sprostitvev. Eksogena matrica: obstoj alkohola v specifičnih tekočinah kot psihičnega stimulatorja in anestetika, specifična oblikovalnost motenega dela osebnosti (povdarja se pomen fiksacij oz. regresov v zvezi z oralnim obdobjem človekovega razvoja) predstavljajo po vsej

verjetnosti tisto odločilno združitev zunanjih in notranjih faktorjev za alkoholizem, da rezultirajo prav v takšnem načinu vedenja, širokem spektru drugih vedenjskih možnosti navkljub.

Med eksogeno matrico (alkohol kot fizikalno-kemično dejstvo) in specifično, patološko spremenjeno strukturo v osebnosti (verjetno fiksacija oz. regres oralnega tipa) obstoja obsežnejše polje, v katerem se medsebojno prepletajo različni faktorji, ki pa imajo določen pomen za osebnost. Njihova specifičnost je manjša kot pa so oralno-kaptativne fiksacije (oz. zavrtosti). Če naštevamo nekatere med njimi, ki smo jih odkrili prav v zvezi z raziskavami o alkoholikih, storimo to s poudarkom, da bi marsikatero med njimi našli tudi pri neprizadetih osebnostih kot tudi vgrajene v druge oblike klinično pomembnega vedenja.

Med osebnostnimi faktorji te vrste, ki igrajo določeno vlogo, verjetno pospešujočo, pri zapiranju kroga med matrico in specifično strukturo v osebnosti, naštevamo zlasti naslednje:⁺

a. Alkoholizem v nativni družini (alkoholizem očeta, matere ali bližnjih sorodnikov). V naši raziskavi smo

⁺ Bavcon L., Kobal M., Pečar J., Uderman B.: Socialne, psihološke in zdravstvene značilnosti delinkventnih in nede-linkventnih alkoholikov, Ljubljana 1963

ugotovili, da nastopa v 80% alkoholizem očeta.

b. Med družinskimi člani alkoholikov jih je bilo precej s psihotičnimi in nevrotičnimi obolenji.

c. Zneten del proučevane populacije alkoholikov kaže podpovprečne rezultate ali celo hujše defekte v inteligentnosti ravni.

d. Pretežni del proučevane populacije alkoholikov kaže zelo slabo prilagojenost osnovnim življenjskim situacijam, n.pr. družini, delu in poklicu.

e. Zdravstveno stanje proučevane populacije je slabo.

f. Pri proučevanih alkoholikih naletimo na najrazličnejše emocionalne motnje.

V naši raziskavi pa so nastopali pogosteje tudi nekateri takšni faktorji, ki bi jih po pravilu morali uvrstiti med eksogene oz. miljejske, vendar so nedvomno vplivali na oblikovanje bodoče osebnosti:

- nezakonsko rojstvo
- neskladnost in prepiri med staršema
- razvezanost staršev
- občutno nižja izobrazba od povprečne
- odsotnost strokovne izobrazbe
- življenje v posameznih predelih ožje domovine z navadami in običaji, ki imajo določene zveze s prekomernim uživanjem alkoholnih pijač.

Nekateri med naštetimi faktorji lahko pomembno obogatijo eksogeno matrico kot je n.pr. alkoholizem očeta, kot so navade in prepričanja, da alkohol nudi v stiski najustreznejšo rešitev itd. Takšna dopolnila lahko pomenijo znatno več kot zgolj objektivno dejstvo. V prejšnjih raziskavah smo⁺ takšnim činiteljem pripisovali vlogo reakcijskega vzorca za določen način vedenja.

Nekateri drugi in pravkar omenjeni činitelji, kaj lahko resneje prizadenejo osebnost v njeni psihični in družbeni rasti. Opisani faktorji lahko pomenijo pritiske in ovire, ki vodijo po že večkrat povdarjenem mehanizmu frustracije k dezintegraciji osebnosti ali aktivnemu zastavljanju osebnostnega dozorevanja.⁺⁺

Kot pa smo že povdarili, bi našli podobne ali vsaj slične, tako po kvaliteti kot kvantiteti, dejavnike tudi v življenjski zgodovini klinično zdravih oseb ali pa pri tistih, ki so prizadete v drugačnem smislu. Če pa se takšni činitelji zlasti kvantitativno kopičijo, pomenijo nevarnost, da bodo hitro zrušene obrambne sile, ki morda branijo specifično spremenjeni strukturi osebnosti, da se vgradi v eksogeno matrico. Zato katerihkoli osebnostnih dejavnikov za etiologijo alkoholizma ne gre prezreti ali

⁺ Kobal M., Zdravnikovo delo v preventivi alkoholizma, Zbornik razprav o alkoholizmu, Ljubljana 1961, str. 118;

⁺⁺ Vodopivec K., Kobal M., Bavcon L., Skalar V., Kriminologija 1. dio, Zagreb 1966, str. 50 - 53

podcenjevati. Navadno tudi te dejavnike enostavneje obvladujemo. Zato bi veljalo zaradi preventivnih namenov raziskati, kateri med njimi so bodisi zaradi svoje kvalitete bodisi zaradi kvantitativnega kopičenja zlasti pospešujoči.

Klinično in sociološko raziskovanje alkoholizma bi moralo sloneti na klasifikaciji, ki bi upoštevala etiološke, klinične in sociopatogenetske vidike. Nekatere osnovne misli za obe klasifikaciji smo našteli tako s pomočjo literature kot tudi razmišljanj v prejšnjih odstavkih. Klinično klasifikacijo povzemamo po sestavkih L. Milčinskega⁺, socialno patološko pa poskušamo prilagoditi dejanskim razmeram na družbenem področju.

Klinična klasifikacija

1. Zmerni, akcidentalni pivci
2. Ekscesivni, utirjeni pivci
3. Alkoholiki
 - A. Dipsomani
 - B. V skupini tistih, ki pijejo brez izrazitih intermisij pa bi lahko ločili dve obliki:
 - a. alkoholit
 - b. alkoholoza

Socialnopatološka klasifikacija

- A. Socio-alkoholit
 1. akcidentalni pivci, katerih alkoholiziranost povzroči družbene posledice
 2. ekscesivni pivci, katerih alkoholizem povzroči družbene posledice
 3. dipsoman
- B. Socio-alkoholoza

Alkoholiki, ki pijejo brez izrazitih intermisij, njihovo ravnanje pa povzroči družbene posledice.

 1. utirjeni, kondicionirani v razvadi
 2. z alkoholizmom rešujejo osebno patologijo (predvsem močnje v osebnosti)

⁺ Milčinski L., Tipi alkoholikov, Zbornik razprav o alkoholizmu, Ljubljana 1961, str. 58

5. Boj proti alkoholizmu

Glede na to, da se v svetu alkoholizem ocenjuje v splošnem kot pojav, ki je v družbi in posamezniku nevaren, so svojčas posemična prizadevanja za prevencijo in tretman alkoholikov po mnogih deželah prerasla v širšo in ponekod celo dobro organizirano družbeno dejavnost. Prav kratek pregled razvoja teh prizadevanj nas pouči o tem, da so se prve organizirane družbene intervencije zoper alkoholizem gibale predvsem v okviru prisilnih ukrepov. Ta se pokaže v obliki prohibitivnih ukrepov (ZDA, Švedska, v omejeni obliki pa tudi druge skandinavske dežele), in v obliki ostrejših represivnih ukrepov državnih organov (Sovjetska zveza 1966).

Kot smo že prej ugotovili, so se prohibitivni ukrepi doslej še povsod pokazali za neučinkovite, v ZDA pa pripisujejo prohibiciji celo določeno vlogo pri nastanku gangsterizma. Manj slabe izkušnje je imela s prohibicijo Švedska, a je vendarle leta 1955 prohibicijo ukinila in desetletne izkušnje po ukinitvi kažejo, da se je potrošnja alkoholnih pijač celo zmanjšala. Če torej izkušnje demantirajo učinkovitost vsesplošne prohibicije, pa to ne pomeni, da omejitve v določenem obsegu ne bi mogle biti razumne in učinkovite. Vsekakor je absolutna prepoved uživanja alkoholnih pijač voznikom motornih vozil tik pred in med vožnjo gotovo ukrep, ki bi bil nujno potreben. Sem sodijo tudi

prepovedi točenja alkoholnih pijač mladoletnikom in že pijanim osebam, ki bi mogle biti učinkovite, če bi bila kontrola dosledna in sankcije občutne, kot to kažejo izkušnje nekaterih dežel. Prav tako so razumne omejitve v zvezi z delovnimi mesti (prepoved točenja alkoholnih pijač v tovarnah in na deloviščih), pa končno tudi prepovedi, ki se nanašajo na določena obdobja dneva (n.pr. zjutraj in dopoldne), tedna (sobota in nedelja), ali pa se nanašajo na kakšne prireditve in druge podobne priložnosti. Realna ocena mora postaviti seveda omenjena sredstva za boj proti alkoholizmu na pravo mesto, brez pretiranega optimizma. Očitno je, da ne morejo preprečiti popivanja tistemu, ki je pripravljen premagati kakršnokoli oviro zaradi svoje odvisnosti od alkoholizma. Toda odstotek takšnih alkoholomanov je majhen in ti so že postali medicinski oziroma socialni problem. Največji pomen takšnih ukrepov tiči morda v tem, da njih obstoj in dosledno izvajanje ustvarja določeno družbeno atmosfero in normo, ki dopoveduje posamezniku, da popivanje družbeno ni zaželeno, da je v skrajnem primeru le tolerirano. Ko se temu pridruži še intervencija pristojnih organov zaradi javne pijanosti ali izgrediv, postane vsakemu državljanu očitno, da družba pijanost in alkoholizem negativno vrednoti.

Druga oblika družbenega reagiranja zoper alkoholizem je represija, ki jo izvajajo ponavadi policija,

upravni organi in sodstvo. Glede na to, da se represivni ukrepi nanašajo na posameznike in da prizadenejo v enaki meri vse vrste alkoholiziranih ljudi, jih moramo oceniti v splošnem manj ugodno, kot smo ocenili delne prohibitivne ukrepe. Očitno je, da represivni ukrepi, zlasti kaznovanje ne more imeti velikega učinka v vseh tistih primerih, v katerih je že nastala socialna in moralna depravacija, kot posledica vdanosti alkoholu. Negativne izkušnje pa v tem primeru, v nasprotju s prohibicijo, niso mogle omajati pretiranega zaupanja v učinkovitost represije. Ne le pristojni organi tudi javno mnenje n.pr. pri nas sodi, da bi se dalo alkoholizem učinkovito preprečevati z uporabo strožjih kazni. Raziskava⁺ našega Inštituta pa je pokazala, da so takšna prepričanja v večjem delu neutemeljena. Velika večina vseh tistih, v anketi zajetih alkoholikov, ki so bili v resnici alkoholu vdani, so bili že recidivni preden so bili anketirani in po katamnestičnih podatkih tudi po tem, ko so bili anketirani. Izbranih 80 anketirancev je bilo dve leti po anketi v postopku pred organi za notranje zadeve 636 krat ali vsak povprečno po osemkrat.

Potemtakem lahko torej represijo docela izključimo kot ev. učinkovito kadar gre za socio-alkoholozo. To velja seveda prav tako tudi za dipsomansko obliko alkoholo-

⁺ Bavcon L. in drugi, Socialne, psihološke in zdravstvene značilnosti delinkventnih in nedelinkventnih alkoholikov, Ljubljana 1963, str. 243 - 249.

lizma in do neke mere tudi za nekatere ekscesivne, utirjene pivce, ki sicer sodijo v socio-alkoholit. Edina skupina, pri kateri ima represija po vsej verjetnosti učinek, je skupina akcidentalnih pivcev, katerih alkoholiziranost je povzročila določene družbene posledice (prekršek, kaznivo dejanje oziroma zanemarjanje dela, družine itd.). Toda zanimivo je ugotoviti, da se strogost represije v resnici prav nič ne poveča, če se celo ne zmanjša v tistih primerih, kjer bi edino utegnila biti učinkovita. Raziskava Inštituta o individualizaciji kazni v praksi naših sodišč⁺ zgovorno priča o tem, da se storilčeva pijanost skrajno redko upošteva kot obteževalna okoliščina, pogosto se upošteva kot olajševalna okoliščina in še bolj pogosto se sploh ne upošteva.

Ko se na kratko ozremo še po področju preventivnih družbenih prizadevanj v boju proti alkoholizmu, moramo ugotoviti njihovo razmeroma majhno organiziranost in zlasti šibko materialno podprtost. Ta prizadevanja se po večini držav in tudi pri nas omejujejo na propagandno in prosvetno dejavnost nekaterih društev, ki je seveda ne gre podcenjevati. Vendar pa je ta dejavnost pogosto osamljena če ne celo v nasprotju s splošno družbeno atmosfero in odnosom do alkoholizma, zlasti seveda takrat, kadar se zateka v skrajnosti treznostnih gibanj in nestrpnosti.

⁺ Bavcon L., Nekoliko primedaba u vezi sa primenom krivičnih sankcija u praksi naših sudova, JRKK, 1966, 2, str. 217 in nasl.

Drugačno sodbo moramo podati o prizadevanjih na področju, ki mu pravimo zdravljenje alkoholizma in ki obsega medicinske, psihiatrične, psihološke, socialne in druge ustrezne metode. V tem pogledu so v nekaterih državah razvili silno močne specializirane organizme, ki so pristojni za ustrezno ukrepanje tja do prisilne hospitalizacije oziroma internacije v delovno zaščitnih domovih. Takšni sistemi so poznani v vseh skandinavskih deželah, pa tudi na Holandskem in v Franciji. O njih najdemo dovolj informacij tudi v naši literaturi.

Takšnih sistemov pri nas nimamo in vendar je treba priznati, da so bili doseženi v zadnjem desetletju vidni uspehi pri zdravljenju alkoholizma. To velja v večji meri za SR Srbijo, zlasti Beograd, AP Vojvodino (11 dispanzerjev) in za SR Hrvatsko, v dosti manjši meri pa za Slovenijo. Kljub velikim naporom zdravstvenih in nekaterih družbenih delavcev na Slovenskem ni bilo dovolj razumevanja in kar imamo, je bilo takorekoč izsiljeno in se mora vsak dan boriti za svoj nadaljnji obstoj.

6. Nekaj predlogov za učinkovitejši boj proti alkoholizmu

Iz prejšnjega poglavja očitno izhaja, da so za učinkovitejši boj proti alkoholizmu potrebni sistematični in kompleksni pa obenem dobro organizirani napori in ukrepi. Ti se nikakor ne morejo omejiti samo na medicinsko in

socialno terapijo posameznega alkoholika. Obseg in družbeno nevarnost alkoholizma v določeni in seveda tudi v naši družbi determinirajo mnogi faktorji, izmed katerih naj kot posebno pomembne omenimo zlasti:

a. družbene razmere, ki postavljajo človeka v takšen položaj zaradi katerega je lahko ena izmed njegovih reakcij tudi alkoholomanska,

b. družbeni odnos do alkoholizma in popivanja, ki je lahko toleranten, indiferenten ali netoleranten, od česar je odvisno ali je alkohol lahko ali težko dostopen, ali se izvajajo predpisi o prepovedi točenja alkoholnih pijač mladoletnikom in že pijanim osebam, ali se skratka v družbi zoper alkoholizem sploh kaj ukrene ali nič,

c. posameznikova osebnostna struktura, od katere je odvisno ali se bo sploh podala pritisku družbenih razmer in družbenih norm in če se bo podala ali se bo podala ravno v alkoholomanski smeri. Ta shema (pomanjkljiva kot vsaka shema) nas opozarja vsaj na drugo in tretjo točko, kjer družba in njene organizirane in zavestne sile niso nemočne. V naših razmerah imamo dovolj razlogov za trditev, da vodilne družbene sile nimajo nikakršnega ali pa imajo docela toleranten odnos do alkoholizma, zaradi česar se ta pojav v naši družbi ne šteje za družbi in človeku nevaren in zato potreben družbene intervencije. Prav zaradi tega, da bi se izoblikovale potrebne zaviralne druž-

bene norme v zavesti ljudi bi bilo potrebno podvzeti kar lepo število ukrepov od gospodarskih in socialnih do vzgojnih in prohibitivnih. Vprašanja o prosti proizvodnji spirituoza (menda smo ena redkih držav, ki to dovoljuje), o nesorazmerni cenenosti močnih alkoholnih pijač, o masovnem gnitju sadja ob istočasnem pomanjkanju in visokih cenah v mestih, o doslednem izvajanju prepovedi točenja alkoholnih pijač mladoletnikom in še druge, bi bila lahko že davno in brez velikih težav rešena, če bi njihovo rešitev navdihovalo tudi spoznanje o družbeni nevarnosti alkoholizma. Toda trdovratno indiferentni odnos vodilnih družbenih sil do alkoholizma preprečuje že dolga leta kakršenkoli uspeh številnim prizadevanjem nekaterih družbenih organizacij in mnogih posameznikov-strokovnjakov ter družbenih delavcev (glej obsežno bibliografijo). Docela naivno je misliti, da se bodo ta široka družbena vprašanja rešila sama po sebi in še bolj naivna je predstava, da se je mogoče odgovornosti za takšno stanje znebiti z izgovori o deetatizaciji in samoupravljanju. Spremenjeni odnos do alkoholizma in njegovo spoznanje za družbi nevarnega je torej pogoj brez katerega ni misliti na večji uspeh boja proti alkoholizmu.

Ko se ob občin družbenih vprašanj obrnemo k posamezniku, ki je vdan alkoholu, zadenemo najprej na vprašanje o reverzibilnosti in ireverzibilnosti alkoholizma. Klinične ugotovitve potrjujejo domnevo, da se sistematično

uživanje alkoholnih pijač slej ali prej očituje v funkcionalnih, strukturnih in nazadnje organskih prizadetostih centralnega živčevja (spremembe v celotnem organizmu in perifernem živčevju puščamo namenoma v nemar).

S tem pa postane resneje prizadet tisti fiziološki substrat, (možgani v celoti, zlasti pa nekateri njihovi deli) ki omogoča človeku širok register kontaktov s svetom in samim seboj.

Vendar nam izkušnje povedo, da moteče vedenje alkoholika še zdaleč ne sledi fazam v postopni prizadetosti fiziološkega substrata. V medicinskem smislu je po našem mnenju sploh vprašljivo, ali je mogoče tudi pri stalnejšem toksičnem vplivanju alkohola na cerebrum določiti stanja, ki bi jih zanesljiveje ocenjevali kot ireverzibilna. Takšna stanja se sicer ponujajo pri nekaterih alkoholnih psihozah zlasti pri m.b. Korsakov, alkoholni halucinaciji ter psihoorganskem sindromu, ki spremlja Pachymeningitis haemorrhagica interna ali Polioencephalitis Wernicke. Z uporabo kontrastnih metod odkrijejo pri kroničnih alkoholikih v precejšnjem odstotku znake, ki govore za atrofijo možganov (Hudolin).⁺ Vendar tudi takšne spremembe nimajo vselej prepričljive zveze z ireverzibilnostjo motečega vedenja alkoholika v družbenem smislu. Vselej so možne delne

⁺ Hudolin V., Pneumoencefalografske slike oštećenja mozga kod kroničnog alkoholizma, Anali Bolnice "Dr.M.Stojanović", I., 1962, supplement 1

ali popolne integracije alkoholika z okoljem, včasih povsem nepričakovano. Izjemno pa so povezane tudi z bolj sistematičnim vplivanjem na alkoholika. Zato je z medicinskega gledišča ireverzibilnost alkoholizma sicer določeno dejstvo, vendar relativno.

Toda ob danih družbenih razmerah moramo upoštevati praktično ireverzibilnost motečega vedenja posameznih alkoholikov v socialnem prostoru. Gre za socialno patološko opredeljivo kategorijo alkoholikov, na katero kažejo praktične izkušnje. Kriterijev za to skupino še nimamo in bi jih veljalo postaviti, skupino samo pa podrobneje raziskati. Pri njej nastopa dejanska, sociološko določljiva ireverzibilnost, s katero je pri izdelavi družbenih ukrepov zoper alkoholizem potrebno računati.

Ukrepi, ki jih je potrebno uveljaviti pri alkoholiku kot posamezniku in alkoholikih kot družbeni kategoriji, so medicinske na eni, in socialne narave na drugi strani. Večkrat gre do ukrepi obeh vrst vsek v svojo smer, vendar se na najpomembnejših toriščih obvladovanja alkoholizma, bodisi kot individualnega bodisi kot množičnega pojava, medsebojno prepletajo. Če se je alkoholizem posameznika že usmeril v zasvojenost, če pomeni bolezen, potem dajemo vsekakor prednost medicinskim ukrepom. To se nam zdi toliko bolj važno poudariti, ker pri teh kategorijah alkoholikov preradi uporabljamo ukrepe socialne zlasti pravne narave.

Pri tem ni nič čudnega, če se navadno izbirajo med temi tisti ukrepi, ki pomenijo pritisk, represijo, degradacijo ali kakšno drugo oviro za alkoholika. Medicinski ukrepi so znani. Kljub njihovi relativni neuspešnosti in sploh nedognanosti medicinske stroke v zdravljenju alkoholizma pa pomenijo *conditio sine qua non* v določeni fazi obvladovanja alkoholizma.

Organizacijsko se medicinski ukrepi razvejujejo preko antialkoholnih ambulant, ki naj jih vodijo zdravniki splošne prakse s posluhom za mentalno higiensko problematiko in z dodatnim izobraževanjem v tej smeri. Bolj zapletena problematika se zbira v posebej organizirani antialkoholni službi psihiatričnega dispanzerja. Odprte psihiatrične ustanove, ki so namenjene nepsihotičnim pacientom lahko sprejmejo določeno število alkoholikov, eventualno selekcioniranih po osebnostnih karakteristikah in njihovi težavnosti. Niso izključene tudi posebne ustanove odprtega tipa za alkoholike. Alkoholne psihoze in hujše osebne krize alkoholikov, ki so že na meji psihiatričnega (poskusi samomorov) se rešujejo v okviru psihiatričnih klinik in zaprtih psihiatričnih bolnišnic. Če zdravstveno stanje takšnih oseb dovoljuje so deležne polhospitalnih oblik z oskrbo v dnevni oz. nočni bolnici, v okviru psihiatričnih ustanov pa so lahko deležne tudi polodprtega ali kako drugače sproščenega režima zdravlje-

nja. Alkoholiki, ki so hkrati delinkventni se lahko vključijo, navadno po odredbi sodišča, v posebne terapevtske programe kazensko poboljševalnih zavodov ali posebej organiziranih sodno-psihiatričnih ustanov.

Kategorija alkoholikov, ki je v socialno-patološkem smislu zaradi svojega motečega vedenja ireverzibilna, spada v poseben dom.

Tako razvejani organizaciji se pridružuje tudi različnost tretmana in terapevtskih posegov, od preprostega svetovanja in urejevanja socialnih razmer, preko kontrole alkoholizma z medikamentoznimi sredstvi do individualne in skupinske psihoterapije. Alkoholikovo resocializacijo podpiramo večkrat z zaposlitveno in delovno terapijo, pri povratku v družbo pa naj bi bil vključen v različne mehanizme rehabilitacije, če se ne more vrniti neposredno v pridobitveno delo.

Ko zastavljamo širok medicinski program tretmana alkoholikov, so nam ves čas pred očmi potrebni socialni ukrepi. Pomen teh ukrepov narašča z odpustom alkoholika v običajno družbeno okolje, zlasti pa še za njegovim enkratnim ali večkratnim recidivom. Ko nastopa pri alkoholiku družbeno ugotovljiva ireverzibilnost vedenja, postajajo socialni ukrepi sploh odločujoči. Medicinski ukrepi se takrat umikajo v obvladovanje posledic alkoholizma za telesno zdravje in v svetovanje ter rehabilitacijo, navadno v okviru organiziranega dela za alkoholike v posebnem domu.

Od socialnih ukrepov v že razviti fazi alkoholizma, kjer vsekakor odigrava psihiatrija dominantno vlogo, poznamo pri nas le enega samega, namreč obvezno zdravljenje alkoholizma kot varnostni ukrep (čl. 61a KZ). Drugače pa je obravnavanje resnejšega alkoholizma prepuščeno iznajdljivosti zdravstvenih in socialnih služb, ki dokaj neuspešno vihte zastarelo orožje nepravdnega postopka za sprejem alkoholika v psihiatrično ustanovo. Ustrezna zakonodaja, podprta s kadrovskimi in prostorskimi možnostmi, bi lahko rešila velik del najbolj motečega in socialno najbolj problematičnega alkoholizma, ki se v sedanjih razmerah rešuje preveč slučajno in predvsem s pomočjo osebne prizadetosti psihiatričnih in socialnih delavcev.

Manifestni alkoholizem smo namenoma postavili na prvo mesto, ker gre za dejavnost, ki je že očitno moteča in s tem tudi družbeno zaznavna. Dejali smo tudi, da se pri njem medicinski ukrepi uveljavljajo na prvem mestu, da bi jih socialni polagoma prerasli v tistih primerih, ko nastopa družbeno ugotovljiva ireverzibilnost pojava. Socialni in tudi pravni ukrepi so pomembni seveda tudi ob medicinskih ukrepih in so večkrat sploh pogoj za njihovo uspešnost. Podobno je potrebno utrditi prepričanje, da brez medicinskega tretmana v tej fazi razvitosti alkoholizma ne more biti uspehov.

Obstoja pa še obsežno področje, kjer se uživanje alkoholnih pijač ne pojavlja v organizirani ter si-

stematični obliki. Tu so seveda na prvem mestu ukrepi socialne narave. Nekateri med njimi so izrazito preventivni, in smo o njih že razpravljali. Slede ukrepi s korektivno in pa represivno noto, ki naj obvladajo predvsem ekscese v okviru tistih pojavov, ki smo jih označili kot socio-alkoholit.

Ob tem pa lahko ponovno izrečemo prepričanje, da je na družbenem področju zlasti malo preventivnih in stimulativnih ukrepov. Korektivno represivni ukrepi so sicer pogosti, tako neformalni; n.pr. z odpuščanjem alkoholiziranega človeka z dela, ali z opominjanjem, da naj preneha s takšnim početjem; pa tudi formalni, s kaznovanjem za prekrške in s kazenskimi sankcijami. Bilo bi vsekakor pomembno določiti uspešnost pravkar navedene vrste ukrepov, ker mnogi povdarjajo njihovo uspešnost in zahtevajo njihovo širšo uporabo. Mnenja pa smo, da je marsikateri zaključek v tem pogledu zgrajen na občutju. Stanje bi bilo mogoče popraviti le z ustreznim raziskovanjem te problematike.

Tako se torej ob koncu razgrinja pred nami tudi že kopica neraziskanih vprašanj, ki bi morala biti predmet prihodnjih raziskovanj. Kljub izredno obsežni publicistiki je naša podoba o obsegu, pojavnih oblikah, učinkovitosti posameznih ukrepov in podobno še zelo nepopolna in to še zlasti glede tistega vidika alkoholizma, ki mu pravimo družbeni.

Uporabljena literatura

1. +++ Alkogolizem i alkoholnije psihozi
Trudi naučno - issl. instituta psihiatriji MZ RSFSR
Tom XXXVIII, Moskva 1963
2. Berner P., W. Solms, Alkoholismus bei Frauen,
Wiener Ztschr. f. Nervenheilkunde, 1953/6, 4,
275 - 301
3. Clinard M.B., Sociology of Deviant Behavior,
New York, Holt Rinehart and Winston, 1965
4. +++ Comité d'experts de la santé mentale
Rapport sur la première session du Sous-comité
de l'alcoolisme, Genève 1950

Comité d'experts de la santé mentale
Rapport sur la deuxième session du Sous-comité
de l'alcoolisme, Genève 1952
5. Elliot M.A., F.E. Merwill, Social Disorganisation,
New York, Harper, 1961
6. Fouquet P., Réflexions cliniques et thérapeutiques
sur l'alcoolisme, Evolution Psychiatrique 1951, 22,
231 - 262
7. Hoff H., Lehrbuch der Psychiatrie, Band I
Basel/Stuttgart, Benno Schwabe 1956
8. Jellinek E.M., Alcohol Addiction and chronic Alcoholism
New Haven, Yale Univ. Press., 1942
9. Masserman, J.H., The Practice of Dynamic Psychiatry
Philadelphia London, W.B., Saunders 1955
10. Schultz - Hencke H., Der geheimte Mensch
Stuttgart, G. Thieme, 1947

Izbrana bibliografija

- A népek feladata és a Jugoszláv vöröskereszt szerepe az egészségvédelemben. Vöröskereszt Tartományi Bizottsága. Noviszad 1955. 68 str. 8°.
- Aleksejev A.A.: Alkoholizam i njegovo suzbijanje. - Naše zdravlje, X, 1963, 2, 173-176.
- Aleksić Živojin: Internacionalni naučni simpozijum o alkoholizmu. Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo, III, 1965, 2, 407-414.
V Opšti bolnici "Dr M. Stojanović" v Zagrebu 7.-10.X. 1965.
- Alkoholizam. Radovi sa I. Seminara Komisije za borbu protiv alkoholizma pri Glavnom odboru Crvenog križa Hrvatske. (Glavni i odgovorni urednik Olga Cesarec.) Glavni odbor Crvenog križa Hrvatske. Zagreb 1957. 120 str. 8°.
- Alkoholizam i društvo. Zbornik radova. (Savez protiv alkoholizma Srbije.) Rad. Beograd 1961. 272+(IV) str. 8°.
- Alkoholizam, problem družbe in posameznika. Izbrana predavanja s tečajev o problemih alkoholizma, ki jih je priredila komisija za boj proti alkoholizmu pri Glavnem odboru Rdečega križa Slovenije ob sodelovanju Sveta za zdravstvo LRS in psihiatrične klinike medicinske fakultete v Ljubljani v mesecih marcu in decembru leta 1959. Jugoslovanski rdeči križ - Glavni odbor Slovenije in Inštitut za kriminologijo pri pravni fakulteti Univerze v Ljubljani. Ljubljana 1961. 120 str. s sl. 8°.
- Alkoholizem v luči dela organov socialnega varstva. - Vestnik republiškega sekretariata za socialno varstvo SRS, III, 1964, 2, 4-10.
- Andrijanić Milica, O problemu alkoholizma. - Socijalni rad, II, 1961, 4, 158-162. = Naše zdravlje, IX, 1962, 6/7, 209-212.
- Antialkoholni pokret u svijetu i kod nas. Društvo za borbu protiv alkoholizma u N.R. Hrvatskoj. Zagreb 1954. 15 str. s sliko. 8°.
- Az alkoholizmusról. Az alkohol káros hatása és gyógyítása. Egészségügyi intézet. Szubotica 1958. 64+(II) str. s sl. 8°.
- Balijs V.: Anketa o alkoholizmu kod školske djece na području kotara Krapina. - Zdravstvene novine, X, 1957, 3, 41-42.

Bartolović Franjo i Jakob Geček: Izvršavanje mjere sigurnosti obaveznog liječenja alkoholičara u kazneno popravnom domu općeg tipa (problemi i mogućnosti). - Priručnik za stručno obrazovanje službenika unutrašnjih poslova, XIII, 1965, 2, 499-501.

Referat na međunarodnom simpoziju o alkoholizmu v Zagrebu 7.-9.X.1965.

Bavcon Ljubo: Alkohol kao kriminogeni činilac. /1958./ 17 str. 4°. Ciklostil.

O obravnavanju delinkventnih alkoholikov. - Pravnik, X, 1955, 7/8, 296-326.

Socialne, psihološke in zdravstvene značilnosti delinkventnih in nedelinkventnih alkoholikov. Summary. - Revija za kriminalistiko in kriminologijo, XIII, 1962, 4, 165-174. - Problemi, II, 1964, 13, 56-69.

Suradnja sudsko-psihijatrijskih vještaka i suda u određivanju adekvatnih krivično-pravnih mjera za alkoholičare. - Priručnik za stručno obrazovanje službenika unutrašnjih poslova, XII, 1964, 2, 173-178.

Bebler Damjana: Iz dosedanje borbe protiv alkoholizmu drugod in pri nas. - Priroda, človek in zdravje, VIII, 1953, 3/4, 58-59; 5/6, 86-90.

Bedenić Milan: Alkoholizam kao socijalna bolest. - Zaštita zdravlja, IX, 1954, 9/10, 134-136.

Berce Dušan: Alkoholizem pri nas. - Celjski zbornik, 1961, 367-381.

Berger Josip: Psihološki metodi ispitivanja ličnosti alkoholičara. Résumé. - Alkoholizam, II, 1962, 2, 27-39.

Berger Josip, Bojka Musić i Nataša Mijušković: Iskustva u radu psihologa Dispanzera za lečenje alkoholičara i borbu protiv alkoholizma. Summary. - Alkoholizam, V, 1965, 2/3, 82-87.

Berkeš Milan: Mjesec borbe protiv alkoholizma. - Naš rad, XIII, 1964, 10, 1-2. V NR Hrvatski

Bethlheim Stjepan, Duška Blažević, A. Bujević, B. Cvjetanović, T. Manhalter, Nikola Peršić, N. Petz, Dj. Vukadinović i M. Zebec: Pokušaj ispitivanja alkoholizma kod školske djece. (Socijalno-medicinska, neurološko-psihijatrijska i psihologijska ispitivanja.) - Zaštita djece u odnosu na porodicu, 1955, 154-162.

- Boh Katja: Alkohol in varnost v prometu. - Delo in varnost, IX, 1964, 6, 128-135.
- Vpliv alkohola na psihofizične zmožnosti voznikov motor-
nih vozil. Summary. - Revija za kriminalistiko in krimi-
nologijo, XV, 1964, 4, 202-215.
- Bošnjak Milena: Tretiranje alkoholizma u savremenom druš-
tvu. - Sociologija, V, 1963, 1/2, 127-143.
- Božinović Nada: Alkohol i socijalna služba. - Socijalna i
zdravstvena politika, X, 1957, 2, 30-34.
- Brđarić Željko: Simpozij o alkoholizmu. Neurološko-psihija-
trijski odjel Bolnice "Dr M. Stojanović", Zagreb, 11,
12. i 13. listopada 1963. - Anali Bolnice "Dr M. Stoja-
nović", II, 1963, 4, 412-415. Poročilo.
- Bucić Miodrag A.: Smrtna alkoholisanost dece. Résumé. -
Medicinski arhiv, XVII, 1963, 1, 1-13.
- Bujević A.: Faze alkoholne narkomanije kod muškarca. -
Preporod, 1958, 2, 5-11.
- Centner Oto: Alkoholizam i uračunljivost s krivično-prav-
nog aspekta. - Naša zakonitost, XVIII, 1964, 3/4, 99-107.
- Cotić Dušan: Savremeni tretman alkoholičara u krivičnom
pravu FNRJ. - Pravni život, XI, 1962, 2, 43-55.
- Čuk Slobodan: Neki socijalno-medicinski aspekti alkoholizma
u Rijeci. Sommario. - Neuropsihijatrija, XI, 1963, 1,
48-55.
- Nešto iz problematike alkoholizma u gradu i kotaru Rije-
ka. - Obavještenja - higijena, epidemiologija, zdravstve-
no prosvjećivanje, V, 1962, 2, 331-346.
- Defilipis Berislav: Alkoholizam na javno-prometnim površi-
nama. - Naš rad, XI, 1962, 11, 7-10.
- Despotović Aleksandar: Analize socijalnih i medicinskih
obeležja lečenih alkoholičara. Résumé. - Alkoholizam,
V, 1965, 2/3, 13-34.
- Metodi rada i organizacija socijalne službe u dispanze-
ru za lečenje alkoholičara. Résumé. - Alkoholizam, III,
1963, 2, 50-56.
 - Mogućnosti ambulantnog lečenja alkoholičara. Résumé. -
Alkoholizam, I, 1961, 1, 48-53.
V Beogradu.

- O alkoholizmu i njegovom lečenju. - Socijalna i zdravstvena politika, X, 1957, 11, 4-11.
 - Osvrt na rad II, simpozijuma o alkoholizmu održanog u Zagrebu od 16. do 18. oktobra 1964. godine. - Alkoholizam, IV, 1964, 4, 59-78.
 - Put u alkoholizam. Dispanzer za lečenje alkoholičara i borbu protiv alkoholizma. Beograd 1964. 52 str. 8°. (Dispanzer za lečenje alkoholičara i borbu protiv alkoholizma, 1)
 - Savremena shvatanja o alkoholnim psihozama. Résumé. - Alkoholizam, III, 1963, 6, 52-67.
 - Služba dispanzera za lečenje alkoholičara. - Socijalna i zdravstvena politika, XII, 1959, 2, 38-45. V Beogradu 1955-1959.
 - Uslovi za lečenje alkoholičara i postupak pri prijemu na lečenje. Résumé. - Alkoholizam, II, 1962, 2, 5-14.
- Despotović Aleksandar, Josip Berger i Bojka Musić: Progno-
stički značaj nekih varijabla u ambulatnom tretmanu
alkoholizma. Summary. - Alkoholizam, II, 1962, 2,
36-58.
- Despotović Aleksandar, Vladimir Nikolić i Vidoje Milosav-
čević: Dijagnostičko-prognostički značaj motivacije za
lečenje kod obolelih od alkoholizma. Résumé. - Alko-
lizam, IV, 1964, 2, 46-55.
- Despotović Aleksandar, Radmila Simonović i Vladimir Žižić:
Značaj mlađičkog doba u nastanku alkoholizma. Summary.
- Alkoholizam, III, 1963, 8, 17-26.
- Despotović Aleksandar, Josip Vesel i Bogoljub Milosavlje-
vić: Carbo animals u lečenju alkoholičara. Summary. -
Alkoholizam, IV, 1964, 4, 53-58.
- Devečerski Milivoje: Rezultati ispitivanja zdravstvenog
stanja kod grupe od 1000 alkoholičara. Résumé. - Higi-
jena, XII, 1960, 2/3, 254-262.
- Dimitrijević Dimitrije D.: Alkoholizam roditelja u pato-
genezi dečjih neuroza. Zusammenfassung. - Medicinski
arhiv, XII, 1958, 1, 81-85.
- Dojč Josip: Alkoholizam i liječenje alkoholičara kao so-
cijalno-medicinski problem. - Liječnički vjestnik,
LXXVII, 1955, 1/2, 83.
- Alkoholizam kao posljedica utjecaja društva i okoline.
- Higijena, IX, 1957, 2/3, 196-205.

- Saobraćaj i alkohol. O problemu alkoholizma među železničarima. - Transport, X, 1954, 40 (29.IX.).
- Saradnja žene u lečenju alkoholičara. - Budućnost, II, 1957, 2 (10.XII.).
- Socijalno-medicinski podaci o 2000 alkoholičara. - Narodno zdravlje, XII, 1956, 6, 163-169.
- Suvremeno liječenje alkoholičara. - Glas rada, X, 30, (22.VII.); 31 (29.VII.).
- Uzroci jednog socijalnog zla. Anketa zagrebačkog Dispanzera za psihohigijenu. - Borba, XXI, 1956, 48 (26.II.).
- Uzroci koji dovode do alkoholizma. - Narodno zdravlje, XI, 1955, 2, 48-53.
- Više nego 10.000 alkoholičara ... - Preporod, 1958, 5, 26-34.
- Žena i alkoholizam. - Sanitarni tehničar, V, 1958, 6, 198-202.

Dragičević Adolf, Ante Matutinović i Stanko Pintarić: Ekonomski i socijalni aspekti alkoholizma. - Socijalna politika, VI, 1956, 11/12, 47-65.
Rezultati ankete sekretariata za socialno varstvo LO Zagreb.

Druga skupština Jugoslovenskog saveza za borbu protiv alkoholizma. - Budućnost, V, 1960, 22, 1-6.
19.XII.1959 v Beogradu. Z referati Božidarja Vorkapića, Radošina Rajevića, Radula Jovanovića in diskusije.

Drugi/ II simpozij o alkoholizmu. Centar za proučavanje i suzbijanje alkoholizma Opće bolnice "Dr Mladen Stojanović", Zagreb 16, 17. i 18. listopada 1965. - Anali Bolnice "Dr M. Stojanović", IV, 1965, 3, 187-445.

Djurdjević Momčilo: Alkoholizam kao socijalni problem. - Zdravlje, XII, 1960, 12, 4.

- Deca u porodici alkoholičara. - Crveni krst Srbije, VI, 1960, 10, 7.
- Iskustva dispanzera za lečenje alkoholičara u Beogradu. Uloga organizacije Crvenog krsta u otklanjanju alkoholizma. - Crveni krst Srbije, IV, 1958, 10, 12-13.
- Rad savetovništva u NR Srbiji. - Crveni krst Srbije, IV, 1958, 2, 6-7.
- Uloga socijalnih radnika u lečenju alkoholizma. - Crveni krst Srbije, IV, 1958, 12, 10-11.

- Elaborat o alkoholizmu podnet Saveznom izvršnom veću od strane Jugoslovenskog crvenog krsta. /Jugoslovenski crveni krst. Beograd 1958./ 16 str. 4°. Ciklostirano.
- Ercegovac Dragan: Lečenje akutne opijenosti. Summary. - Alkoholizam, II, 1962, 2, 52-58.
- Fildiševski Petar: Alkoholizmot vo makedonskoto selo. - Zbornik od Tretiot kongres na lekarite na NR Makedonija, 1952, 111-113.
- Granić Ante: Društveno-pravni aspekt pitanja alkoholisanosti u saobraćaju. - Narodna milicija, XIV, 1961, 3, 1-9.
- Herzog Ivan: Liječenje alkoholizma. Zaštita zdravlja. Zagreb 1952. 11 str. 8°. (Iz mentalne higijene)
- Hübscher Franc: Alkoholizem in zdravljenje kroničnih alkoholikov. - Medicinska sestra na terenu, VII, 1960, 3, 156-162.
- Hudolin Vladimir: Alkohol i duševna bolest. /S 4 sl./ - Priručnik za stručno obrazovanje službenika unutrašnjih poslova, VI, 1958, 2, 142-152.
- Alkohol izaziva duševne bolesti. - Naš rad, VIII, 1959, 1, 22-24.
 - Alkohol u brojkama. - Naš rad, VIII, 1959, 3, 16-18. V NR Hrvatski.
 - Alkoholizam i radna sposobnost. - Osiguranik, V, 1958, 1, 16-18.
 - Alkoholizam i uračunljivost. - Alkoholizam, IV, 1964, 3, 36-45. Referat na posvetovanju iz forenzične psihijatrije 10.-11.IV.1964 v bolnici Vrapče.
 - Alkoholno pitanje i lekari. - Liječnički vjesnik, LXXXIV, 1962, 190.
 - Delirium tremens. Summary. - Iatros, 1965, 1, 41-50.
 - Jugoslovenska bibliografija alkoholizma. Pliva. Zagreb 1964. XIX + 190 str. 8°.
 - Mala enciklopedija alkoholizma. Panorama. Zagreb 1965. 508+(I) str. s 75 sl. + 16 prilog z 19 sl. 8°. (Leksionska izdanja)
 - Organizacija prevencije i liječenja alkoholizma. Summary. - Zdravstvo, VI, 1964, 2, 18-23.
 - Prevencija alkoholizma. - Alkoholizam (Zagreb), 1960, 10/12, 1-2

- Prevencija alkoholizma, liječenje i rehabilitacije alkoholičara. Summary. - Liječnički vjesnik, LXXXII, 1960, 6, 473-483. = Medicinski glasnik, XV, 1961, 2/2a, 76-80, priloga.
- Simpozij o alkoholizmu. Zdravstveni i društveni radnici prišli su rješavanju problema alkoholizma. - Naš rad, XII, 1963, 11, 9-12.
- Stalan porast alkoholizma. - Naš rad, X, 1961, 1, 6-7. V svetu in v Jugoslaviji.
- Suvremeni problemi alkoholizma. (Z lo sl.) Résumé. - Anali Bolnice "Dr M. Stojanović", I, 1962, 2, 183-195.
- Suvremeni problemi alkoholizma. - Naš rad, XI, 1962, 11, 1-6.

Ignjatović Milan: Povodom savetovanja o problemu alkoholizma održanog 25. i 26. maja 1961. godine. - Alkoholizam, I, 1961, 1, 59-60.

Jekić Uroš: Alkoholizam. - Zdravlje, VI, 1954, 7, 3-4.

- Alkoholizam - problem zdravlja. - Srpski arhiv za celokupno lekarstvo, LXXXV, 1957, 4, 456-461.
- Alkoholizam kao zdravstveno-socijalni problem. - Socijalna i zdravstvena politika, VIII, 1955, 2, 4-7. = Zbornik članaka o zdravstvenom vaspitanju, 1955, 40-57.
- Neki mentalno-higijenski aspekti alkoholizma. - Srpski arhiv za celokupno lekarstvo, LXXXV, 1957, 10, 1145-1153.

Jekić Uroš, Srboljub Stojiljković i Aleksandar Despotović: Delirium tremens kroz klinička zapažanja. Résumé. - Srpski arhiv za celokupno lekarstvo, LXXXVI, 1958, 7/8, 868-873.

Referat na IV. znanstvenem sastanku neurologov in psihiatrov Jugoslavije 10.X.1956 na Bledu.

Jemrić Mato: Alkoholizam i ubojstva. /S sl./ - Priručnik za stručno obrazovanje službenika unutrašnjih poslova, VII, 1959, 6, 641-649; VIII, 1960, 1, 20-28; 2, 135-141. V NR Hrvatski 1946-1955.

Jevtić Dušan M.: Akutna nekomplikovana alkoholisanost. - Narodna milicija, XI, 1958, 2, 4-18.

- Sudski značaj alkoholisanih i alkoholomana. - Pravni život, IX, 1960, 1/2, 20-24.
- Šofer trezan i alkoholisan. - Naša praksa, 1963, 2, 8-22.

- Jokanović Dobrivoje: Alkoholizam i samoubistvo. Résumé. - Alkoholizam, III, 1963, 7, 41-44.
- Tragični ishodi trovanja alkoholom kod dece. Summary. - Alkoholizam, II, 1962, 2, 15-21.
- Jokanović Dobrivoje i Samuilo Pejaković: Infantilni alkoholizam i alkoholisanost. Zusammenfassung. - Medicinski glasnik, XIV, 1960, 7/8, 268-271 + priloga.
- Jovanović Ljubiša: Krivično-pravni tretman delinkvenata alkoholičara u savremenom zakonodavstvu. - 13. maj, XVIII, 1965, 12, 1033-1051.
- Uticaj alkoholizma na vršenje krivičnih dela protiv saobraćaja u Beogradu. - Pravni život, XIV, 1965, 2, 32-41.
- Jovanović Radul: Vaspitanje omladine Jugoslavije u duhu trezvenosti. Summary. - Alkoholizam, II, 1962, 4, 5-16.
Referat na VIII. međunarodnem seminarju o prevenciji alkoholizma pri mladini in o zdravljenju alkoholikov 11.-23.VI.1962 v Varšavi.
- Jovanović Svetislav: Metodi i značaj ispitivanja posledica alkoholizma na porodici. - Alkoholizam, IV, 1964, 4, 79-84.
- Jovanović Života: Krivična odgovornost alkoholisanih vozača motornih vozila. - Narodna milicija, XI, 1958, 4, 7-14.
- Juzevski Živko: Alkoholizmot i bezbednost vo saobraćajot. - Zaštita, III, 1963, 6, 428-432.
- Južnik Gojmir: Alkohol in delo. - Proteus, XXIV, 1961/2, 9/10, 238-242.
- Kaličanin Predrag i Andon Mančevski: Alkoholni psihozi vo S.R. Makedonija. Résumé. - Makedonski medicinski pregled, XVIII, 1963, 11/12, 371-379.
- Kanoni Janez: Alkoholizem - socialno-zdravstveni in kulturno etični problem. - Slovenski poročevalec, XX, 1959, 76 (2.IV.).
- Klajn Vladimir: Neurotična ličnost i alkoholizam. Summary. - Alkoholizam, IV, 1964, 1, 19-29.
- Konstatinović Ivan: Prilog izučavanju problema alkoholizma u NR Srbiji. - Zdravstvene novine, IX, 1956, 7, 111-113.
Analiza za leto 1954.

- Konstatinović Ivan, Antun Licht i Jelena Vidaković: Alkoholizam kod školske dece na teritoriji sreza Subotica. - Higijena, IX, 1957, 2/3, 147-153.
- Koporčić Petar: Socijalni i medicinski problemi u vezi s alkoholizmom. - Socijalni rad, III, 1962, 3, 114-122.
- Koprivica Stanojka: Suzbijanje alkoholizma i lečenje alkoholičara. - Medicinski radnik, I, 1963, 3, 23-24.
- Kornhauser Pavao: Alkoholizam kao medicinski i socijalni problem. - Zdravstvene novine, VII, 1954, 2, 19-22.
- Košiček Marijan: Ličnost, emocije, sukobi, brak, alkoholizam i radna sposobnost. Privreda. Zagreb 1963. 266+(I) str. 8°. (Biblioteka psihologija rada)
- Poglavlje o alkoholizmu. - Naša žena, XXIV, 1964, 11, 395-397; 12, 434-435; XXV, 1965, 1, 22-24.
 - Psihohigijenski aspekt alkoholizma. Summary. - Naše zdravlje, X, 1963, 1, 7-11.
- Kovač Teodor: Upotreba alkohola kod učenika u Beški. - Medicinski pregled, X, 1957, 1, 23-26.
- Kraus Božidar: Alkohol i kriminal. Résumé. - Alkoholizam, I, 1961, 1, 17-24.
- Kraus Lavoslav: Alkoholizam. Institut za zdravstveno prosvetavanje NRS. Beograd 1955. 40 str. s sl. 8°.
- Masovne i društvene organizacije u borbi protiv alkoholizma. - Budućnost, IV, 1959, 19, 2.
- Kronja Tomislav: Alkohol kao kriminogeni faktor. Résumé. - Neuropsihijatrija, IX, 1961, 4, 296-301.
- Krstić Stojadin: Alkoholizam i seksualni život. Dispanzer za lečenje alkoholičara i borbu protiv alkoholizma. Beograd 1964. 55 str. 8°. (Dispanzer za lečenje alkoholičara i borbu protiv alkoholizma, 5)
- Krstić Stojadin i Vladimir Žižić: Alkoholizam i seksualna impotencija. Résumé. - Alkoholizam, IV, 1964, 1, 5-18.
- Laoković Emil: Sudsko medicinska ekspertiza utjecaja alkohola na učesnike u saobraćaju. - Priručnik za stručno obrazovanje službenika unutrašnjih poslova, XIII, 1965, 5, 501-504.
- Referat na međnarodnem simpoziju o alkoholizmu 7.-9.X. 1965 v Zagrebu.
- Lajevec Stane: Delo in alkohol. - Priroda, človek in zdravje, XII, 1957, 3/4, 60-63.

- Ličenovski Boro: Zabrana na služenje alkoholni pijaloci na maloletnici. - Zaštita, II, 1962, 4, 372-379.
- Marinčić Ivan: Alkohol i zabava. - Alkoholizam (Zagreb), 1961, 1, 3-6.
- Marinko Dominika: Zdravljenje alkoholičnih bolnikov v Celju. - Babiški vestnik, XXXI, 1963, 1/3, 26-29.
- Marković Božidar: Alkoholizam i zdravstveni odgoj. - Naše zdravlje, IX, 1962, 8/9, 303-308.
- Savremeni pogledi na fiziološko djelovanje alkohola. - Priručnik za stručno obrazovanje službenika unutrašnjih poslova, VI, 1958, 1, 11-19.
- Marković Branislav: Prijedlog za proučavanje alkoholizma kod nas. - Higijena, IV, 1952, 3/4, 184-190.
- Marković Tomislav: Alkoholizam i recidivizam kriminalaca. - Priručnik za stručno obrazovanje službenika unutrašnjih poslova, XIII, 1965, 2, 497-498.
Referat na međnarodnem simpoziju o alkoholizmu 7.-9.X. 1965.
- Alkoholizam in povratništvo pri hudodelcih. - Revija za kriminalistiko in kriminologijo, XVI, 1965, 4, 151-152.
- Maronka Janoš: Vaspitanje dece roditelja alkoholičara. - Pedagoška stvarnost, V, 1959, 2, 125-129.
- Matutinović Ante: Neki vidovi alkoholizma u gradu Zagrebu. - Zdravstvene novine, X, 1957, 2, 38-41.
- Mihajlović Dragoljub: Alkoholizam i starost. - Alkoholizam, IV, 1964, 1, 76-78.
- Mikić Fedor: Alkoholizam medju školskom djecom. - Zdravstvene novine, VIII, 1955, 2, 32.
- Alkoholizam u Jugoslaviji i njegovo suzbijanje. Društvo za borbu protiv alkoholizma u NR Hrvatskoj. Zagreb 1955. 13 str. 8°.
- Mikuličić Vital: Prometne nesreće i koncentracija alkohola u krvi. - Zbornik radova sa II stručnog sastanka Udruženja za suđsku medicinu FNRJ, 1959, 75-78.
- Milčinski Janez: Alkohol i saobraćajne nezgode. - Narodna milicija, X, 1957, 2, 75-85.
Odlomek iz knjige Sodna medicina.
- Alkohol in prometne nesreće. - Naši razgledi, XIII, 1964, 19, 370-371.

- Granica 1,5 ‰ i njeno pravno značenje. - Priručnik za stručno obrazovanje službenika unutrašnjih poslova, VIII, 1960, 6, 596-608.
 - Mar naj res ublažimo predpise glede alkohola v cestnem prometu. - Vestnik Glavnega odbora Rdečega križa Slovenije, XI, 1964, 2, 99-104.
 - Meja 1,5 ‰ in njen pravni pomen. Summary. - Revija za kriminalistiko in kriminologijo, XI, 1960, 4, 270-277.
Predavanje na III. strokovnem sestanku Združenja za sodno medicino FLRJ 7.-11.X.1960 v Osijeku.
 - O alkoholu v prometu. - Delo IV, 1962, 289 (20.X.); 292 (23.X.); 301 (1.XI.).
- Milčinski Lev: Alkoholizem. - Naša žena, XIII, 1953, 6, 172-173.
- Milosavčević Vidoje: Produžna terapija alkoholizma. Résumé. - Alkoholizam, IV, 1964, 2, 12-20.
- Milosavčević Vidoje i Aleksandar Despotović: Socijalni radnik u zbrinjavanju i lečenju alkoholičara. Summary. - Alkoholizam, IV, 1964, 1, 54-64.
- Milosavčević Vidoje i Vladimir Nikolić: Alkoholizam i socijalna degradacija ličnosti. - Alkoholizam, IV, 1964, 4, 85-87.
- Milosavčević Vidoje i Kosta Pavlović: Delatnost socijalnih radnika u Dispanzeru. Summary. - Alkoholizam, V, 1965, 2/3, 88-95.
O Dispanzerju za lečenje alkoholičara i borbu protiv alkoholizma v Beogradu.
- Milovanović Dimitrije: Savremena shvatanja problema simptomatskog alkoholizma. Summary. - Alkoholizam, III, 1963, 2, 16-23.
- Milovanović Dimitrije, Srboljub Stojiljković, Nikola Mitrović i Miodrag Panić: Klinički osvrt na problem psihoza kod alkoholičara. Résumé. - Alkoholizam, IV, 1964, 4, 43-52.
- Minisdorfer Lidija: Kako privoljeti alkoholičara da se na vrijeme počne liječiti. - Naš rad, XI, 1962, 11, 14-16.
- N.M.: Alkoholizam kao društveni problem. - Bilten za javnu upravu, komunalna i socijalna pitanja, V, 1965, 1/2, 47-51.

- Nazor Ivo: Problem delirium tremensa. Zusammenfassung. - Liječnički vjesnik, LXXXIII, 1961, 6, 603-609.
Raziskave primerov v bolnici na Reki 1951-1960.
- Nenadić Dobrilo Lj.: Promena sortimenta voćaka i vinova loze kao mere za suzbijanje alkoholizma. - Alkoholizam, IV, 1964, 3, 66-76.
- Nikolić Vladimir: Osvrt na desetodnevni seminar za lekare opšte medicine iz oblasti alkoholizma. - Alkoholizam, IV, 1964, 2, 58-61.
Seminar je bil v Beogradu 13.-23.IV.1964.
- Prikaz slučaja "bračnog alkoholizma". - Alkoholizam, III, 1963, 8, 68-71.
- Nikolić Vladimir i Vidoje Milosavčević: Preventivna delatnost Dispanzera. Summary. - Alkoholizam, V, 1965, 2/3, 111-116.
Dispanzer za lečenje alkoholičara i borbu protiv alkoholizma v Beogradu.
- Socijalne posledice alkoholizma u jednoj porodici. - Alkoholizam, IV, 1964, 3, 56-59.
- Novčić Bora: Borba protiv alkoholizma medju omladinom i u industriji. - Socijalna politika, X, 1960, 7/8, 102-104.
- Odrpito pismo komisijam za boj proti alkoholizmu. - Vestnik Glavnega odbora Rdečega križa Slovenije, 1958, 6, 9-12.
- Održana Četvrta skupština Jugoslovenskog saveza. - Budućnost, IX, 1965, 76, 1-7+10-11.
- /Ograjenšek Zdravko/=/ Z.O.: Alkohol - naše veliko zlo. - Železniški vestnik, XI, 1957, 6/7, 194-196; 8, 228-230; 9, 257-259.
- Z.O.: Vloga okolja in volje pri zatiranju alkoholizma. - Železniški vestnik, XI, 1957, 10, 282-283; 11, 338-339.
- Pavlica Dušan i Milan Popov: Ekonomske posledice alkoholizma. Summary. - Alkoholizam, V, 1965, 4, 19-25.
- Pavlović Isidor: Alkoholizam i rad. Zusammenfassung. - Tehnika, XIX, 1964, 2, 388-392 = Organizacija rada, XIV, 42-46, 1964, 2.
- Pečar Janez: Nekaj o nehospitaliziranih duševnih bolnikih in alkoholikih v Sloveniji. (Problemi, ki jih ugotavljajo organi za notranje zadeve.) Summary. - Revija za kriminalistiko in kriminologijo, X, 1959, 3, 28-34.

- Socialni faktorji kriminalitete pri alkoholikih. -
Štirokovni list, XII, 1963, 6/7, 197-202.
- Perčinkovski P.: Korenite na alkoholizemot vo NRM. Ré-
sumé. - Makedonski medicinski pregled, XV, 1960, 9/10,
427-442.
- Perunović Radmila: Socijalna služba i alkoholizam. - So-
cijalna i zdravstvena politika, XIII, 1961, 7/8, 52-58.
- Petrič Franc =/ F.P.: Alkoholizem in zločinstvenost. -
Kriminalistična služba, VI, 1955, 5/7, 183-201.
V Sloveniji 1948-1953.
- Petrović Dušan M.: Alkohol i ljudska delatnost. Rad. Beo-
grad 1958. 38+(I) str. 8°. (lat.) (Radnički univerzitet.
Čovek i rad, II. kolo).
- Alkoholizam i brak. Rad. Beograd 1958. 30+(II) str. 8°.
/lat./ (Radnički univerzitet. Brak i porodica, II.
kolo).
- Socioterapija alkoholizma. Summary. - Alkoholizam, II,
1962, 4, 37-44.
- Petrović Milica: Porodična atmosfera u kući alkoholičara i
razvoj dečje ličnosti. Summary. - Alkoholizam, II, 1962,
4, 31-36.
- Petrović N.S.: Borba protiv alkoholizma u srezu Zrenjaninu.
- Socijalna politika, X, 1960, 6, 68-70.
- Pivec ali - pijanec? Nekaj varnostnih signalov na poti v
alkoholizem. - Priroda, človek in zdravje, X, 1956,
11/12, 188-196.
- Plenum Centralnog odbora Jugoslovenskog saveza protiv alko-
holizma. - Budućnost, VI, 1962, 41, 1-3.
Plenum je bil v Beogradu 4.VI.1962.
- Poleksić Joko: Alkoholizem vozača. (Analiza slučajeva le-
čenih u Dispanzeru za lečenje alkoholičara i borbu pro-
tiv alkoholizma u Beogradu.) Résumé. - Alkoholizam,
IV, 1964, 4, 12-18.
- Naučno istraživačka delatnost Dispanzera za lečenje
alkoholičara i borbu protiv alkoholizma u Beogradu.
Résumé. - Alkoholizam, V, 1965, 2/3, 101-110.
- Poleksić Joko i Milisav Nikolić: Suicidni značaj alkohola.
Résumé. - Alkoholizam, III, 1963, 7, 3e-40.
- Poleksić Joko i Srboljub Stojiljković: O nekim kriterijuma
za procenjivanje alkoholisanosti. Résumé. - Alkoholizam,
IV, 1964, 2, 5-11.

Poljaković Zdravko: Alkoholizam i sport. - Naš rad, XI, 1962, 11, 10-14.

Popović Božidar: Borba protiv alkoholizma. Glavni odbor Crvenog Krsta Bosne i Hercegovine. Sarajevo /1959/. 27 str. 8°.

- Štete od alkoholizma (pri proizvodnji i potrošnji). Glavni odbor Crvenog krsta Bosne i Hercegovine. Sarajevo /1960/. 30 str. 8°.

Potrč Jože: Boj proti alkoholizmu, neizogiben sestavni del boja za duševno zdravje. /S sl./ - Priroda, človek in zdravje, XIV, 1959, 1/2, 24-28.

- Medicina in boj proti alkoholizmu. - Medicinska revija, II, 1963, 3, 128-132.
- O borbi proti družbenemu zlu - alkoholizmu. - Priroda, človek in zdravje. VIII, 1953, 1/2, 1-4.
- Rdeči križ v boju proti alkoholizmu. - Ljudska pravica, XXII, 1956, 3, (5.I.). = Slovenski poročevalec, XVII, 1956, 3 (6.I.).
- Začeti moramo pri najmlajših. O boju proti alkoholizmu v socialistični družbi. - Priroda, človek in zdravje, XVII, 1962, 10/12, 145-147.

Predavanja sa seminara o alkoholizmu za lekare. Održanog u Beogradu od 17.-28 februara 1958 godine. I. delo. Jugoslovenski crveni krst - Centralni odbor. /Beograd 1958/. (108) str. z 2 sl. 4°. Ciklostirano.

Predavanja sa seminara o alkoholizmu za lekare, održanom u Beogradu od 17-28 februara 1958 godine. II. deo. Jugoslovenski crveni krst - Centralni odbor. /Beograd 1958./ (100) str. 8°. Ciklostirano.

Predavanja sa seminara o alkoholizmu za lekare, održanog u Beogradu od 17-28 februara 1958 godine. III. deo. Jugoslovenski crveni krst - Centralni odbor. /Beograd 1958./ (100) str. 4°. Ciklostirano.

Predavanja sa seminara o alkoholizmu za lekare, održanog u Beogradu od 17-28 februara 1958 godine. IV. deo. Jugoslovenski crveni krst - Centralni odbor. /Beograd 1958./ (84) str. 4°. Ciklostirano.

Predavanja sa seminara o alkoholizmu za medicinske sestre, održanog u Beogradu od 10-17 marta 1958. I. deo. Jugoslovenski crveni krst - Centralni odbor. /Beograd 1958./ (110) str. 4°. Ciklostirano.

- Predavanja sa seminara o alkoholizmu za medicinske sestre održanog u Beogradu od 10-17 marta 1958. II. deo. Jugoslovenski crveni krst - Centralni odbor. /Beograd 1958./ (98) str. 4°. Ciklostirano.
- Protić Mihajlo F.: Povrede i saobraćajne nesreće usled alkohola u Bosni i Hercegovini u 1951 i 1952 god. - Higijena, V, 1954, 6, 419-426.
- Prvan Ljubo: Alkoholizam u krivičnom zakonodavstvu. - Priručnik za stručno obrazovanje službenika unutrašnjih poslova, VII, 1959, 3, 272-277.
- /Puhar Helena=/
H.P.: Ozdravljeni alkoholiki uspešno pomagaju pri odpravljanju alkoholizma. - Priroda, čovek in zdravje, X, 1955, 1/2, 26-30.
- Purkov Milan: Alkoholizam u Kombinatnu prehrambene i farmaceutske industrije "Servo Mihalj" u Zrenjaninu. Résumé. - Alkoholizam, III, 1963, 2, 24-34.
- Purkov Milan, Milan Dautović i Milivoj Mirinac: Toksikomanija phenalgotom kod alkoholičara. Résumé. - Alkoholizam. IV, 1964, 1, 70-75.
- Reja Dušan: Alkoholizam, njegove fiziološke in psihične posledice. - Priroda, čovek in zdravje, XIV, 1959, 1/2, 24-28; 3/4, 53-55; 5/6, 86-90; 7/8, 115-117; 9/10, 146-149; 11/12, 182-187.
- O fizioloških in psihičnih posledicah alkoholizma. (S sl.) - Delo in varnost, IV, 1959, 6/7, 94-96; 8, 114-115; 9, 124-125; 10/11, 147-149; 12, 162-165.
- Ristić Vojislav: Antabus. - Arhiv za farmaciju, III, 1953, 6, 218-220.
- Savremeno lečenje hroničnog alkoholizma. - Medicinski glasnik, VII, 1953, 4, 133-136. = Medika, VI, 1953, 7/8, 85-90.
- Samardžija Ninko: Alkoholičar, alkoholizam i Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika. - Budućnost, V, 1960, 23, 3.
- Alkoholizam i prostitucija. - Naša praksa, 1961, 6, 9-19.
- Savičević Mita: Alkoholizam i smanjenje radne sposobnosti. - Nova trgovina, XIV, 1961, 3, 178-179.
- Savičević Miomir: Neke osobitosti problema alkoholizma u industriji. - Narodno zdravlje, XIV, 1958, 9, 271-278.

- Savjetovanje o forenzičkoj psihijatriji. Zagreb 1964.
230+(II) str. 8°. (Izdanja Bolnice za duševne bolesti
u Vrapču, 1)
- Savjetovanje o problemu alkoholizma u gradu Zagrebu. So-
cijalno medicinski podaci o 2000 alkoholičara. - Prepo-
rod, 1957, 3/4, 10-60. Predstavnik društvenih organiza-
cij in oblasti 7.I.1957 v Zagrebu.
- Simić Nikola: Radna sposobnost i alkoholizam. - Bilten
Centra za profesionalnu orientaciju, 1964, 35-38.
- Simpozij o alkoholizmu. Neurološko-psihijatrijski odjel
Opće bolnice "Dr Mladen Stojanović", Zagreb, 11 i
12 listopada 1963. - Anali Bolnice "Dr M. Stojanović",
III, 1964, 1, 1-323.
- Skupština Saveza trezvenjaka Srbije. - Glas trezvenosti,
I, 1955, 2, 1-2.
Bila je 20.XI.1955. Z referatom Petra Babića.
- Smajkić Arif, Gojko Agramović, Huso Šarkinović i Branko
Duspara: Alkoholizam na području sreza Sarajevo. -
Bilten Zavoda za zdravstvenu zaštitu Sarajeva, 1965,
4, 3-16.
- Smodlaka Vojin: Alkohol i sport. - Zdravlje, X, 1958, 4,
7+10.
- Alkohol u sportu. - Glas trezvenosti, I, 1955, 2, 3.
- Subotinčić Anton: Društveni aspekti alkoholizma. (Uz kon-
ferenciju okruglog stola.) - Priručnik za stručno obra-
zovanje službenika unutrašnjih poslova, XIII, 1965,
6, 543-547.
- Mediko-legalni aspekti alkoholičara. - Priručnik za
stručno obrazovanje službenika unutrašnjih poslova,
XIII, 1965, 2, 493-496.
Referat na međnarodnem simpoziju o alkoholizmu v
Zagrebu 7.-9.X.1965.
- Socialne, psihološke in zdravstvene značilnosti delinkvent-
nih in nedelinkventnih alkoholikov. Inštitut za krimi-
nologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani. Ljubljana
1963. 312 str. 8°. (Publikacije, 7)
- Sokolovski Živko, Marija Veselinović i Anka Jakšić: O ne-
kim društveno negativnim pojavama na području Opštine
Zvezdara-Beograd. - Bilten Društva socijalnih radnika
SRS, 1963, 7/8, 20-38.

Stanetti Fedor: Katamnistička analiza alkoholičara liječenih na psihijatrijskom odjelu. Summary. - Alkoholizam, IV, 1964, 4, 19-26.

Predavanje na II. kongresu nevropsihiatrov Jugoslavije na Ohridu 1964.

Stanojević Djordje: Subjektivne tegobe alkoholičara u toku ambulantnog lečenja. Résumé. - Alkoholizam, II, 1962, 4, 45-52.

Stanojević Djordje i saradnici: Stabilnost brakova i alkoholizam. Summary. - Alkoholizam, III, 1963, 6, 38-46. V NR Srbiji.

Stojiljković Srboljub: Alkohol i duševno zdravlje. Dispanzer za lečenje alkoholičara i borbu protiv alkoholizma. Beograd 1964. 55+(II) str. 8°. (Publikacije Dispanzera za lečenje alkoholičara i borbu protiv alkoholizma, 4)

- Alkoholizam kao socijalno-medicinski problem u Narodnoj republici Srbiji. Résumé. - Alkoholizam, I, 1961, 1, 9-16.
- Alkoholizam rudara. - Bilten Saveza protiv alkoholizma Srbije, 1961, 2, 8-10. = Budućnost, V, 1961, 33, 8.
- Delatnost Crvenog krsta na polju naučno-istraživačkog rada u oblasti alkoholizma. - Alkoholizam, IV, 1964, 3, 60-65.
Referat na 27. mednarodnem kongresu Alkohol in alkoholizem v Frankfurtu 1964.
- Deset godina rada Dispanzera za lečenje alkoholičara i borbu protiv alkoholizma u Beogradu. - Alkoholizam, V, 1965, 2/3, 5-12.
- Naša iskustva u lečenju alkoholičara i uloga Jugoslovenskog krsta u ovom radu. - Narodno zdravlje, XIV, 1958, 11, 333-337.
- Srednješkolska omladina i alkoholizam. Résumé. - Alkoholizam, IV, 1964, 2, 41-49.
- Srednješkolska omladina i alkoholizam. - Budućnost, VIII, 1964, 65, 5-6.
- Uzroci alkoholizma. - Zdravlje, XIV, 1962, 12, 7+16.

Stojiljković Srboljub, Aleksandar Despotović i Milan Ignjatović: Problem alkoholizma kod prigradskog stanovništva. Résumé. - Alkoholizam, I, 1961, 1, 25-30.

Stojiljković Srboljub, Aleksandar Despotović, Stojadin Krstić i Vladimir Žižić: Rezultati lečenja 8.062 alkoholičara u Dispanzeru. Résumé. - Alkoholizam, V, 1965, 2/3, 96-100.

- Stojiljković Srboljub, Aleksandar Despotović, Vidoje Milosavčević, Vesna Fridman i Ljiljana Rašić-Todorović: Statističko-epidemiološki podaci o alkoholizmu u SR Srbiji sagledani kroz rad Dispanzera. Résumé. - Alkoholizam, V, 1965, 35-59, 2/3, + 3 priloge.
- Stojiljković Srboljub i Milan Ignjatović: Raširenost upotrebe alkoholnih pića u nekim beogradskim preduzećima. Résumé. - Alkoholizam, III, 1963, 7, 5-14.
- Stojiljković Srboljub, Milan Ignjatović i Aleksandar Despotović: Istina o alkoholizmu. Dispanzer za lečenje i borbu protiv alkoholizma. Beograd 1961. 64 str. 8°.
- Stojiljković Srboljub, Cvetana Šmid-Vesel i Josif Vesel: Alkoholizam kod žena. Résumé. - Alkoholizam, III, 1963, 8, 9-16.
- Stojiljković Srboljub, Jovan Veljković, Milan Ignjatović i Dragoslav Ercegović: Alkoholizam kod naših rudara. - Medicinski glasnik, XV, 1961, 2/2a, 74-76.
- Suvajac Cvjetko: Alkohol i krvni delikti. - Budućnost, VI, 1962, 41, 6.
- Štajduhar-Djurić Zora: Nesretni slučajevi i alkohol. - Sanitetni tehničar, V, 1958, 7/8, 250-253.
- Šternić Maksim: Sudsko-medicinski značaj alkoholizma. Résumé. - Alkoholizam, III, 1963, 2, 44-49.
- Šternić Maksim, Josip Berger i Jovanka Petrović: Povodom dvostrukog incesta u jednoj porodici alkoholičara. Summary. - Alkoholizam, IV, 1964, 1, 36-53.
- Šternić Maksim, Dobrivoje Jokanović, Nedeljko Novaković i Predrag Gavrilović: Alkohol i vozači. Uticaj malih količina alkohola na sposobnost vozača motornih vozila. Glavni odbor Crvenog krsta Srbije. Beograd 1964. (III)+42 str. + 28 prilog. 4°. Ciklostirano.
- Tasić Bori^{vo}je P.: Alkoholizam i socijalizam. Naučna knjiga. Beograd. /1954/. 40 str. 8°. (Biblioteka Kolarčevog narodnog univerziteta, 97)
- Terzić Aleksandar: Problem alkoholizma u kragujevačkom srezu. Résumé. - Medicinski časopis, II, 1962, 2, 149-151.
- Troha Veljko: Vzgoja v družini in alkoholizem. - Novice, III, 1958, 42 (18.X.); 43 (25.X.); 44 (1.XI.).

Trtnikar Janez: O razširjenosti alkoholizma med osnovnošolsko mladino in o boju proti temu zlu. - Mladi svet, IV, 1954, 9/10, 416-418.

Uticaj upotrebe alkohola na bezbednost saobraćaja. Jugoslovenski crveni krst - Centralni odbor. Beograd 1961. (I)+94 str. 4°. Ciklostirano.

Vanić Zdenko: Alkoholizam i zapuštanje dječjeg odgoja. - Preporod, 1958, 2, 12-17.

Vasiljević Dragoljub: Alkoholizam i povrede. Summary. - Alkoholizam, II, 1962, 2, 22-35.

Veljanović Branislav i Radul Jovanović: Informisanje javnosti o alkoholizmu. - Budućnost, IX, 1965, 74/75, 4-5; 76, 12-13.

Referat na evropskem seminarju v Oslu junija 1965.

Veljković Jovan: Psihoterapijski metod u uslovima ambulantsnog lečenja alkoholičara. Summary. - Alkoholizam, III, 1963, 2, 35-43.

Vesel Josif: Naša iskustva sa grupnom psihoterapijom alkoholičara. Summary. - Alkoholizam, III, 1963, 7, 19-29.

V Dispanzerju za lečenje alkoholičara i borbu protiv alkoholizma v Beogradu.

- Problem prividnog izlečenja alkoholičara. - Alkoholizam, III, 1963, 2, 57-59.

- Psihoterapija alkoholizma. (Kauzalna terapija alkoholizma.) Summary. - Alkoholizam, V, 1965, 2/3, 71-81.

- Sprovedjenje psihoterapije u Dispanzeru za lečenje alkoholičara i borbu protiv alkoholizma. Summary. - Alkoholizam, III, 1963, 7, 15-18.

Vesel Josif i Bogoljub Milosavljević: Analiza uzroka recidiva kod alkoholičara. Summary. - Alkoholizam, IV, 1964, 4, 27-31.

Vojvodić Vladimir: Alkohol i čovjek. (S sl.) - Sanitetski tehničar, 1959, 1, 23-39.

Vorkapić Božidar: Aktuelni problemi protiv alkoholizma. - Socijalna politika, XII, 1962, 6, 643-647.

- O nekim problemima borbe protiv alkoholizma. - Budućnost, III, 1958, 15 (20. XI.).

Referat na IV. plenumu Centralnog odbora Saveza društava za borbu protiv alkoholizma Jugoslavije v Beogradu decembra 1958.

- Zdravstveni radnici i zdravstvena služba mogu dati veći doprinos u borbi protiv alkoholizma. - Budućnost, VI, 1962, 42, 1-2.

- Vujošević Krsto i Gojko Kapor: Oblici alkoholizma i pre-morbidna ličnost alkoholičara u armiji. Summary. - Vojnosanitetski pregled, XXI, 1964, 12, 771-774.
- Vukotić Savo P.: Neka zapažanja o alkoholizmu i njegovim posledicama. - Specijalna škola, III, 1954, 1, 39-47.
- Vuković Milivoje: Alkohol i vozač. - Budućnost, IV, 1959, 18, 6.
- Vukšinić Branko: Alkoholizam je bolest i društveno zlo. - Bilten Kotarskog odbora Crvenog križa, I, 1960, 1, 15-20.
- Vurdelja Nemanja: Alkoholisanost i saobraćaj. - Naša praksa, 1961, 6, 3-5.
- Alkoholizam i duševni život čoveka. - Novosadski dnevnik, I, 1954, 39 (1.XII.); 40 (8.XII.).
 - Alkoholizam kao kriminogeni faktor. - Glasnik Advokatske komore za APV, VI, 1957, 3, 21-26.
- Vurdelja Nemanja i Dušan Petrović: Naša iskustva u lečenju hroničnog alkoholizma. Résumé. Summary, Zusammenfassung. - Medicinski pregled, VIII, 1955, 6, 327-332.
- Za borbo proti alkoholizmu. Nekaj gradiva za predavanja. (Rdeči križ Slovenije.) Ljubljana 1954. 38+(I) str. 8°.
- Zalokar Jurij: Alkoholizem - družbeni pojav. - Naša žena, XXV, 1965, 10, 331-332.
- Današnji čas in alkoholizem. - Naši razgledi, XIV, 1965, 10, 201-202.
 - Sodobno zdravljenje deliriuma tremensa. - Zdravstveni vestnik, XXVI, 1957, 7, 282-285.
- Zbornik razprav o alkoholizmu. Zbornik predavanj na tečaju o družbenih in medicinskih problemih alkoholizma, ki ga je priredila Komisija za boj proti alkoholizmu pri Glavnem odboru Rdečega križa Slovenije ob sodelovanju Sveta za zdravstvo LRS in Psihiatrične klinike Medicinske fakultete v mesecu marcu 1959. Glavni odbor Rdečega križa Slovenije. Ljubljana 1960, 212 str. 4°
Vsebina kot pri ponatisu 1961.
- Zbornik razprav o alkoholizmu. Zbornik predavanj na tečaju o družbenih in medicinskih problemih alkoholizma, ki ga je priredila Komisija za boj proti alkoholizmu pri Glavnem odboru Rdečega križa Slovenije ob sodelovanju Sveta za zdravstvo LRS in Psihiatrične klinike Medicinske fakultete v Ljubljani v mesecu marcu leta 1959. Jugoslovenski rdeči križ - Glavni odbor Slovenije in Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani. Univerzitetna založba. Ljubljana 1961. 192 str. 8°.

Zdravić Franjo: Poškodbe in alkohol. - Zbornik kirurškične klinike v Ljubljani ob desetletnici, 1950, 292-296.

Zdravljenje alkoholikov. - Delo, IV, 1962, 89 (1.IV.).
"Nedeljski razgovor", sodelovali: Janko Vodopija, Marija Peternel-Lulik, Bogdan Lamut, Rudolf Grmovšek in Nina Simonič.

Žižić Vladimir, Radmila Simonović, Bojka Musić i Aleksandar Despotović: Intelektualni nivo i uspeh u lečenju alkoholičara. Summary. Alkoholizam, IV, 1964, 4, 32-42.

Župić Stanislav: Alkoholizam i uračunljivost. - Naša zakonitost, VIII, 1954, 12, 544-550.

2. BREZDELJE, POTEPUŠTVO, BERAČENJE

(dr. Katja Vodopivec, dr. Miloš Kobal,
dr. Alenka Šelih)

- 1) Opredelitev pojma
- 2) Ocena obsega in družbene nevarnosti pojava
- 3) Pojavne oblike in domnevna etiologija
- 4) Ukrepi
- 5) Ocena ukrepov in možnosti za omejevanje pojava

1) Opredelevanje pojma

Pojme o brezdelju, potepuštvu in beračenju radi navezujemo na pojme uboštva, onemoglosti in osirotelosti, torej na pojem pavperizacije določenega dela prebivalstva. Vendar je mogoče naslediti razločevanje med t.i. karitativno dejavnostjo za siromake in represivno dejavnostjo zoper potepuhe in brezdelneže najmanj od 9. stoletja dalje.

Toda to ni edino razlikovanje, ki je v okviru opredeljevanja pojma pomembno. Če so po eni strani siromaki, po drugi strani pa potepuhi in brezdelneži pomenili nekako do 16. stoletja podobno skupino družbenih deklasirancev, za katere je pač oblast "skrbela", oz. se pred njimi "branila" na različen način, potem so se začeli ti deklasiranci v začetkih zgodnjega kapitalizma stapljati še z rezervno delovno armado, ki je prihajala iz podeželja v mesta iskat delo. Novo nastajajoče bodoče industrijsko delavstvo je čakalo v mestih na delo in živelo v enakih ali vsaj zelo podobnih življenjskih razmerah kot osiroteli in onemogli ali berači in postopači. Pa tudi potem, ko so delavci dobili delo, ko so bili zdaj zaposleni, zdaj brez posla, se njihove življenjske razmere niso bistveno razlikovale od življenjskih razmer ostalega, na družbeni rob potisnjene prebivalstva. Razlike med "pauperi" in delomrzneži na eni strani in delavstvom na drugi strani so se začele javljati predvsem ob skupnem delu občasno

zaposlenih ljudi v večjih podjetjih s tem, da so se začeli osveščati svojega družbenega položaja, svojega viška dela in polagoma tudi svojih pravic. Tedaj pa je postalo pomembno razločevati med družbeno neosveščenimi ljudmi, ki so bili vsakokrat "na prodaj" in med zavestno družbeno delujočim delavskim razredom.

Tako ni presenetljivo, da Engels v svojem orisu "Položaja delavskega razreda v Angliji" (1845) še ne razlikuje med t.i. lumpenproletariatom in proletariatom. V tem svojem mladostnem delu opisuje celotno revščino in bedo angleških mest.

Zato pa je Karl Marx že leta 1850 začrtal ostro mejo med obema vrstama proletariata. "Lumpenproletariat" (brezdelneže in potepuhe) označuje kot "sloj, iz katerega se rekrutirajo tatovi in zločinci vseh vrst, ki živi od odpadkov družbe. To so ljudje brez določenega poklica, potepuhi, gens sans feu et sans aveu - ljudje brez družine in domovine, različni po kulturni stopnji naroda, ki mu pripadajo. Toda značilnih potez postopačev ne morejo v svojem značaju nikoli prikriti".⁺

K podobni opredelitvi se vrača Marx leta 1853, ko pravi: "Poleg propadlih razuzdancev z dvomljivimi dohodki in dvomljivega porekla, poleg propadlih in pusto-
lovskih poganjkov buržuazije so bili tu (v vrstah lumpen-

⁺ Marx K., Razredni boji v Franciji 1848-1850, - Marx-Engels, izbrana dela, Cankarjeva založba, Ljubljana, 1950, str. 177.

proletariata - op. Vo.) vagabundi, odpuščeni vojaki, odpuščeni kaznjenci, pobegli galjoti, sleparji, glumači, lazzaroni, žeparji, rokohitreci, igralci, zvodniki, lastniki bordelov, nosači, literati, lajnarji, cunjarji, brusači, kotličkarji, berači, skratka vsa neopredeljena, razkrojena množica, ki jo življenje premetava sem in tja in ki jo Francozi imenujejo la hoñème".⁺

Iz teh izvajanj očitno izhaja, da med t.i. lumpenproletariat Marx po eni strani ne šteje osirotelih, invalidnih oseb in resničnih siromakov, po drugi strani pa želi ta sloj prebivalstva ostro ločiti od zavestnih delavskih množic. Pri tem se Marx ne pogloblja posebej v vprašanje zakaj so nekateri ljudje zdrsnili v vrste lumpenproletariata, ker to v kontekst njegovih študij, namenjenih drugim problemom ne spada. Temu vprašanju pa posveča posebno pozornost Bonger, ki ga deloma lahko opredeljujemo kot marxista in sicer v svojem delu "Criminalité et conditions économiques" (1905). Mnenja je, da dokler niso možnosti za uspeh v družbi za vse enake, ne moremo govoriti o posebnih bioloških inferiornostih določenih plasti prebivalstva ali o njihovi krivdi. V vseh družbenih razredih se ljudje razlikujejo po prirojenih zmožnostih. Slučaj pa odloča, pravi pisec, o tem,

⁺ Marx K., Osemnajsti brumaire Ludvika Bonaparta, istotam, str. 357.

kateremu družbenemu razredu pripadajo in zato tudi o tem, kako v družbi uspevajo.⁺

Če je nekoč t.i. uboško skrbstvo bilo namenjeno vsem, katerim je bila skromna karitativna dejavnost potrebna: siromakom, brezdelnežem in postopačem in še nezaposlenemu delavstvu, je utrjevanje državne socialne zakonodaje, ki si jo je priborilo delavstvo konec 19. stoletja potegnilo še ostrejše ločnice med temi družbenimi sloji. Socialna zakonodaja je zajela po eni strani delavstvo, po drugi strani pa tudi del tistih ljudi, ki so nekoč zaradi invalidnosti ali delovne onemoglosti padali v breme karitativnih dejavnosti. Le manjši del t.i. siromakov in osirotelih je še ostajal na bremenih socialnega skrbstva in zlasti verskih karitativnih organizacij.

Izven vseh teh pravic, ki so izhajale iz viška dela proletariata, pa so tako kot pred časom vedno ostajali brezdelneži in potepuhi. Zoper ta sloj, t.i. lumpenproletariat je državna oblast najmanj od 9. stoletja dalje uporabljala predvsem represivne ukrepe, razen v kratkih zgodovinskih obdobjih, ko je te ljudi potrebovala in jih kupovala. V vsem tem času so se represivni ukrepi zoper potepuhe in delomrzneže spreminjali skladno z raz-

⁺ Bongers W.A., *Criminalité et Conditions Économiques*, Amsterdam 1905, str. 340, 349.

vojem kazenske zakonodaje in penologije.

Najstarejši vir, ki nam je trenutno na razpolago za opredelitev pojma pojava, ki ga proučujemo, je francoski Code Pénal iz l. 1810. Ta določa, da so potepuhi in propalice (gens sans aveu) tisti, ki so brez določenega prebivališča, brez sredstev za preživljanje in praviloma ne izvršujejo nikakršnega posla (čl. 270)⁺. Berači pa so osebe, ki se zalotijo pri beračenju v kraju, v katerem obstoja ubožnica (čl. 274).

Nemški kazenski zakonik iz l. 1871, ki je v pojmovni opredelitvi potepuštva, beračenja in brezdelja v bistvu še vedno veljaven, vsebuje v glavnem definicijo brezdelja, dočim razumevanje pojmov potepuštva in beračenja predpostavlja. V par. 361/5 določa: "kdor se tako vdaja (igri, pijači in) brezdelju, da mu je treba s posredovanjem oblasti nuditi pomoč pri vzdrževanju njega samega ali tistih oseb, za katere je dolžan skrbeti ..."

Poleg tega se po istem paragrafu kaznivi tudi berači in potepuhi. Pojmu potepuha je dalo tolmačenja zvezno sodišče v odločbi 452 in sicer: potepuh je oseba, ki se iz zakoreninjenega nagnjenja h klatenju klati iz kraja v kraj, stalno menja prebivališče nočevanja, nima namena priti do poštenega zaslužka in si sredstva za preživljanje pridobiva s tujo podporo ali z majhnimi kazni-

⁺ Code Pénal 1810, Petits Codes Dalloz, Paris, 1961

vimi dejanji, ki so namenjena pridobivanju osnovnih življenjskih sredstev.

Pojem beračenja pa opredeljuje 3. novela kazenskega zakonika z dne 4.8.1953 kot prosjačenje za tuje milodare zase ali za tiste, ki jih je oseba dolžna vzdrževati, s sklicevanjem na dejansko ali navidezno potrebo po pomoči.⁺

Avstrijski zakon o potepuhih (Landstreicher-gesetz) iz l. 1885. opredeljuje potepuštvo in beračenje. Potepuhi so osebe, ki se klatijo brez posla in ne morejo dokazati, da imajo sredstva za preživljanje ali, da jih skušajo na pošten način pridobiti (par. 1). Berači pa so osebe, ki prosjačijo ali na javnih krajih ali od hiše do hiše, ali pa se zaradi delomrznosti potegujejo za javno dobrodelnost (par. 2/1).⁺⁺

Kazenski zakonik stare Jugoslavije ne opredeljuje pojmov brezdelja, potepuštva in beračenja, marveč določa samo kaznivost za tistega, ki preživlja čas iz delomrznosti tako, da se potepa, vlačugari, da berači ali se profesionalno bavi z igrami na slepo srečo (par.158).⁺⁺⁺

⁺ Lange Dr. Richard, Strafgesetzbuch mit Erläuterungen und Nebengesetzen, 41. Aufl., Walter de Gruyter, Berlin 1956, str. 645, 646.

⁺⁺ Das österreichische Strafgesetz samt den wichtigsten Novellen und Nebengesetzen, Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, Wien 1962, str. 355.

⁺⁺⁺ Kazenski zakonik za kraljevino Jugoslavijo (noveliran z dne 9. okt. 1931); Dolenc dr.M. in Sajovic dr.R., Ljubljana 1932.

Navedena dejanja so po osvoboditvi postala prekrški. Republiški zakoni o prekrških zoper javni red in mir deloma predvidevajo kaznivost za takšen način življenja, ne dajejo pa podrobnejših pojmovnih opredelitev. Veljavni zakon o prekrških zoper javni red in mir LR Slovenije iz konca leta 1959 določa kaznivost za tistega, ki se "vdaja klatenju, potepanju, beračenju ali kdor se izmika delu ali živi v brezdelju, čeprav je zmožen za delo" (čl. 16/6). Iz splošne opredelitve v 1. členu tega zakona pa je mogoče razbrati, da je tak način življenja kazniv zato, ker "ogroža normalen način življenja"⁺, t.j. način življenja, ki nalaga državljanu določeno odgovornost do sebe samega in do vseh tistih, za katere je dolžan skrbeti. Zelo podobne pojmovne opredelitve so obdržali novejši zakoni o prekrških zoper javni red tistih republik, ki so te zakone že usklajevale z ustavo iz l. 1963 in z noveliranim osnovnim zakonom o prekrških iz l. 1965, to pa seveda le za tiste vrste prekrškov, ki jih ti zakoni sankcionirajo.⁺⁺

⁺ Zakon o prekrških zoper javni red in mir. Ur.l. LR Slovenije 38/59 od 3.12.1959.

⁺⁺ - Zakon o javnom redu i miru, Službeni list SR Bosne in Hercegovine 16/1965 od 9.4.1965.
- Zakon za izmenjvanje i dopolnivanje na zakonot za prekršocite protiv javnog red i mir, Sl.v.SR Make-donije, 16/1965 - od 21.4.1965
- Zakon o prekršajima protiv javnog reda i mira, Sl.l. SR Crne gore 34/65 od 30.12.1965.

Poleg penaliziranja takšnega "nenormalnega načina" življenja, določa tudi večina navedenih zakonov kaznivost za navajanje drugih, zlasti otrok, k takemu načinu življenja, razen slovenskega zakona o javnem redu in miru. Pač pa določa ta zakon kaznivost tudi za krošnjarenje brez dovoljenja, kar bi pojmovno sicer mogli podrediti pojmu brezdelja. Toda v Sloveniji je med kaznovanimi za to dejanje štiri petine ljudi iz drugih republik.⁺

Igranje hazardnih in drugih podobnih iger je po veljavnih zakonih o prekrških zoper javni red in mir pri nas kaznivo, kadar ima storilec namen pridobivati na tak način večjo materialno korist, dočim je igranje hazardnih iger obrtoma - profesionalno še kaznivo dejanje (par. 305 KZ). Zaradi tega bi take prekrške težko prištevali k ostalim prekrškom brezdelja, potepuštva in beračenja.

Vsi navedeni zakoni obravnavajo v istem kontekstu kakor potepuštvo in beračenje tudi prostitucijo. Ker je prostitucija poseben problem, kateremu posvečamo v okviru te študije posebno poglavje, jo bomo sicer iz obravnavanja naše problematike izpustili povsod, kjer bo to mogoče. Ko pa bomo govorili o obsegu obravnavanega pojava,

⁺ Republiški sekretariat za notranje zadeve, Kršitve javnega reda in miru in nekatere druge oblike vprašanja varnosti občanov, elaborat 1966, rokopis, str. 15.

se bomo pojavom prostitucije vselej težko izognili, ker je v mnogih primerih skoraj nemogoče ločevati med brezdeljem in prostitucijo, saj je predvsem od tistega, ki pojav registrira, odvisno kam uvršča posamezno osebo. Ta delitev postaja toliko težja, kolikor bolj se s prostitucijo ukvarjajo tudi moški in ne samo ženske.

Iz tega, kar smo povedali doslej, izhaja, da se bomo v nadaljnjem ukvarjali predvsem z brezdeljem, klatenjem in beračenjem, skušali pa se bomo izogniti problemom krošnjarjenja, hazardnih iger in prostitucije. Tudi navajanje drugih, zlasti otrok na brezdelje, klatenje in beračenje moramo žal iz naše obravnave izpustiti, ker za ta pojav v naši državi ne razpolagamo niti z enotnimi določili, niti z enotnimi podatki. Mnenja pa smo, da je prav navajanje drugih na tako dejavnost često vir sredstev za preživljanje tistih brezdelnežev, ki takšno dejavnost drugih pospešujejo in izkoriščajo po eni strani, po drugi strani pa predstavlja ta pojav pomemben družbeni problem. Zato bi bilo verjetno potrebno v tem pogledu čim prej uskladiti tudi slovenski zakon o prekrških zoper javni red in mir z ustreznimi zakoni drugih republik. Res pa je, da je po temeljnem zakonu o prekrških kazniv napeljevalec ali pomagač kot storilec (čl. 24). Vprašanje je le, koliko se to splošno določilo pri navajanju otrok na brezdelje, potepanje in beračenje tudi praktično uporablja.

2. Ocena obsega in družbene nevarnosti pojava

Pojave brezdelja, potepuštva in beračenja, ki jih bomo proučevali v tem poglavju, bomo imenovali kratko pojave brezdelnosti, oz. brezdelja. Pri tem upoštevamo seveda le tisto brezdelje, ki je posledica odločitve človeka, da bo živel v brezdelju in ne tudi brezdelja, ki je objektivno pogojeno zaradi večje ali manjše brezposelnosti, v okviru katere pa se ljudje trudijo, da bi se zaposlili.

Obsega brezdelnosti ni mogoče točno ugotoviti. Vse številke, ki so na razpolago in ki jih zbirajo različni upravni organi, so po eni strani manjše od resničnega stanja, po drugi strani pa so tudi odraz delovanja upravnih organov in niso samo odraz resnične obsežnosti tega družbeno patološkega pojava. Predvsem je brezdelnost določeno stanje, odnos do osebnih in družbenih odgovornosti, ki ga družba, posebej pa še njeni predstavniki oblasti ne registrirajo ob samem nastanku, marveč šele tedaj, ko tako stanje začinja materialno in deloma psihično ogrožati ali osebo samo, ali pa njeno okolico. Poleg tega je mnogo brezdelnežev, ki jih vzdržujejo njihovi svojci, zlasti roditelji in zakonci in njihove asocialnosti nikomur ne prijavljajo. Ker imajo določena sredstva za preživljanje, jih družba kot celota ne občuti kot posebno breme in

jih zato ne preganja.

Tudi družbena občutljivost za pojave brezdelja je zelo različna in je močno odvisna od načina življenja in vrednotenja, ki jih sprejema prebivalstvo posameznih lokalnih območij. Pojmovanja kdaj je treba nekoga označiti kot brezdelneža na podeželju ali v mestu, in celo: v mariborskem okolišu ali v ljubljanskem niti najmanj niso enotna. In ne nazadnje, pojavi brezdelja se često povezujejo z alkoholomanijo, s prostitucijo in je bolj od slučaja in načina evidentiranja odvisno, ali jih organi pregona registrirajo v okviru prekrškov ali kot brezdelje, ali kot nedostojno vedenje ali pa kot prostitucijo.

Zato bodo vse naše ocene le zelo slabo odražale dejansko stanje, vse številke pa, ki jih bomo navajali bodo predvsem prenizke.

Števila brezdelnežev, ki jih registrirajo organi za notranje zadeve v SFRJ nismo mogli ugotoviti, Iz posrednih in drugih podatkov, ki so nam na razpolago pa sklepamo, da je Slovenija z brezdelništvom, v socialno patološkem pomenu besede, najbolj obremenjena.

V letu 1964 so bili deleži t.i. težjih prekrškov zoper javni red in mir (t.j. deleži pretefov, neredov, drznega vedenja, omalovaževanja državnih organov in službenih) od vseh prekrškov zoper javni red in mir v posameznih republikah naslednji:⁺

⁺ Teže povrede javnog reda i mira, Savezni sekretariat za unutrašnje poslove, rukopis, str. 11

Bosna in Hercegovina	94,2 %
Črna Gora	85,9 %
Hrvatska	89,8 %
Makedonija	87,8 %
Slovenija	55,5 %
Srbija	84,9 %

To pomeni, da odpade v Sloveniji največji delež na druge vrste prekrškov, med katerimi so tudi prekrški brezdelja.

Primerjava s SR Hrvatsko, za katero so nam na razpolago podrobnejši podatki pa je naslednja:⁺

V letih 1962 - 1964 je bilo za brezdelje in krošnjarjenje izrečenih upravnih kazni:

leto	število kazni		na 100.000 prebivalcev, starih nad 14 let ⁺⁺	
	Slovenija	Hrvatska	Slovenija	Hrvatska
1962	2953	..	246,9	..
1963	..	2522	..	79,4
1964	3567	2677	291,2	83,1

⁺ Elaborat o stanju javnog reda i mira i sigurnosti gradjana na području SR Hrvatske iz god. 1965, rukopis str. 16

⁺⁺ Čeprav morejo biti za prekrške kaznovane le osebe stare nad 16 let, smo primerjali število izvršenih prekrškov s prebivalstvom starim 14 let in več, ker razpolagamo za posamezne republike le s takimi podatki. To pomeni, da bi bila kriminalitetna števila ob prečiščeni primerjavi nekoliko višja za obe republiki.

V Sloveniji je torej absolutno izrečenih več upravnih kazni za brezdelje in krošnjarjenje kakor v Hrvatski, čeprav je število prebivalstva 2,6 krat manjše. Tudi če bi skušali odšteti krošnjarjenje, je bilo število upravnih kazni izrečenih samo za brezdelje v Sloveniji leta 1964 (2968) višje kot število upravnih kazni izrečenih v Hrvatski za brezdelje in krošnjarjenje skupaj (le taki podatki so nam namreč na razpolago).

Kljub temu, da menimo, da je brezdelništvo v Sloveniji kvantitativno in kvalitativno posebno pereč problem, je treba povedati, da tudi v Srbiji ugotavljajo porast in pomembnost tega problema. Reljić navaja v svoji študiji, da naraščajo pojavi potepuštva, brezdelnosti in beračenja v Vojvodini takole: leta 1957 je bilo 224 registriranih primerov, leta 1959 je bilo 528, leta 1960 pa je bilo registriranih že 560 takih primerov.⁺

Brezupne življenjske razmere brezdelnežev v občini Zvezdara v Beogradu opisujejo končno še Sokolovski, Veselinovićeva in Jakšićeva.⁺⁺

Prekrški brezdelja pomenijo sicer majhen delež med vsemi prekrški zoper javni red in mir in ne dosežajo niti 10 % v letu 1965. To pa še ne pomeni tudi, da so

⁺ Reljić Jovica, Neki problemi u vezi lica sa antisocijalnim ponašanjem, Naša praksa, Časopis PSUP AP Vojvodine, 1961, br. 3

⁺⁺ Sokolovski-Veselinović-Jakšić, O nekim društveno negativnim pojavama na području opštine Zvezdara-Beograd, Bilten društva socijalnih radnika SR Srbije, 1963, br. 7-8.

družba o nenevarni ali znatno manj nevarni, kot drugi.

Število upravnih kazni izrečenih zaradi prekrškov
zoper javni red in mir v SR Sloveniji⁺

Leto	Število vseh kazni	Od tega izrečenih zaradi:			
		nedostoj- nega ve- denja	brez- delja	kroš- njarje- nja	prosti- tucije
1960	15.643	..	800	..	96
1961	19.262
1962	23.219	15.413	2.342	611	95
1963	27.397
1964	29.156	19.965	2.968	599	118
1965	32.991	26.033	2.567	587	161

Samo v letu 1963 so zaradi brezdelja in prosti-
tucije prestajali upravne zaporne kazni v lokalnih zapo-
rih upravno kaznovani 3142 krat, torej dejansko več ali
manj vsi, katerim so bile zaradi teh prekrškov upravne
kazni izrečene, dočim je bilo vseh ostalih oseb, ki so
prestajale upravne kazni v lokalnih zaporih nekaj manj
kot 6000. Iz tega lahko sklepamo, da se prekrški brezde-
lja prijavljajo in kaznujejo le tedaj, kadar so tako hudi
in akutni, da je treba izreči najmanj zaporno kazen, do-
čim ukrepajo upravni organi proti razgrajačem in agresiv-
nežem, pa tudi proti osebam, ki storijo prekrške v prome-
tu vselej, in tudi z drugimi vrstami kazni, kadar se čuti
kdorkoli ogroženega. To je tudi razumljivo, ker je nepo-

⁺ Kršitve javnega reda in miru in nekatere druge oblike
ogrožanja varnosti občanov, - SR Slovenija, Republiški
sekretariat za notranje zadeve, Ljubljana 1966, rokopis,
str. 4, 5, 13.

sreden občutek obročnosti in nevarnosti pri teh vrstah dejanj mnogo večji, kot pri brezdelju, ki pomeni le pasiven odpor zoper družbeno sprejete normative.

Poleg tega je s kriminološkega vidika brezdelje stanje in v nekem smislu vselej povratek, dočim je delež povratnikov med drugimi vrstami storilcev prekrškov znatno nižji. Toda ne samo to, brezdelneži izvršujejo v 76 - 77 % primerov tudi kazniva dejanja in so po številu postopkov, ki so uvedeni proti njim v 89 % primerov povratniki tudi v formalnem smislu uvedbe postopka, česar ni mogoče ugotoviti za nobeno od drugih kategorij storilcev prekrškov ali kaznivih dejanj.⁺ In v študiji o povratnikih smo postavili domnevo, da začenjajo mnogi storilci kaznivih dejanj svojo asocialno kariero ali kot mladi tatiči ali brezdelneži, postanejo pozneje storilci težjih kaznivih dejanj, nekako po 40 letu starosti pa se zopet vrnejo med storilce prekrškov, zlasti med brezdelneže in alkoholomane.⁺⁺ Življenjski historiat agresivnežev pa je docela drugačen, saj začenjajo agresivnostna dejanja upadati že po 30 letu starosti in se veliko število nasilnežev sčasoma umiri, zaposli in v družbenem smislu uredi. Tako so tiste osebe, katerim izrekamo u-

⁺ Majcen Nada, Problemi povrata medju učiniocima težih vrsta prekršaja protiv javnog reda i mira, - Problemi povrata, Inštitut za kriminologijo pri pravni fakulteti v Ljubljani, Publ. 6, 1962, str. 278, 280

⁺⁺ Ibid., str. 285

pravne zaporne kazni zaradi brezdelja in prostitucije v resnici kaj zgodaj skoraj dokončno potisnjene na družbeni rob in določene za to, da bodo bolj ali manj vse življenje pomenile zase in za družbo posebno breme, nevarnost infekcije pa za vse tiste, s katerimi se bodo intenzivneje družile. Star delomrznež, ki je zapustil svojo veliko kriminalno kariero, namreč ni nevaren samo zato, ker ga mora družbena skupnost preživljati, marveč predvsem zato, ker še želi uživati ugled v svoji družbi. Ker pa mu družba starejših in bolj "sposobnih" ne verjame več, ker je kritična in skeptična do njegovih "uspehov", išče zlasti mlade, osamele občudovalce, katerim je pripravljen dati za majhno priznanje in občudovanje tudi zaščito, pomoč in ne nazadnje tudi svojo neizživeto ljubezen.

Tudi sicer smo ugotavljali v naši raziskavi o povratnikih, da izvaja družba delomrznežev na svoje članke izredno močan pritisk, po potrebi tudi s prisiljevanjem zato, da se ji ne bi kdo od kolebljivcev izneveril in je v zadnji posledici tudi izdal.⁺ Tako je po našem mnenju brezdelnost socialnopatološki pojav, čigar družbene nevarnosti ni mogoče izraziti samo z enostavnimi kvantitativnimi merili. Kljub temu pa ca. 3 tisoč kazni, ki se letno izrekajo delomrznežem, za Slovenijo ni majhno in nepomembno število.

⁺ Ibid., str. 297

Poročilo Republiškega sekretariata za notranje zadeve sicer ugotavlja, da je "med tistimi, ki so prijavljeni sodnikom za prekrške zaradi teh prekrškov, polovica iz drugih republik"⁺, vendar smo mi v naši raziskavi o lokalnih zaporih zabeležili med zaporniki - delomrzneži le 26 % pripadnikov drugih narodnosti.⁺⁺ Razlike v ugotovitvah so nastale zaradi različnega načina registriranja (prijave, zaporne kazni), toda po našem izračunu je prestajalo zaporne kazni leta 1963 v slovenskih zaporih 2337 zapornikov - delomrznežev, ki so bili Slovenci.

Seveda so v tem številu zajeti tudi vsi tisti, ki so prestajali upravne kazni zaradi brezdolja po večkrat in je dejansko število oseb, ki so se udajale brezdelju nižje. Dejanskega števila različnih oseb, ki prihajajo v naše zapore tudi po večkrat na leto, ali katerim se večkrat letno izrekajo upravne kazni, doslej nismo mogli ugotoviti.⁺⁺⁺ Po študiji o lokalnih zaporih pa ocenjujemo, da je število oseb za ca. 29 % nižje od števila izrečenih kazni. Tako bi bilo v Sloveniji letno kaznovanih z zaporno kaznijo ca. 1650 do 1700 različnih oseb slovenske narodnosti za brezdolje in prostitucijo

⁺ Op.cit., str. 14

⁺⁺ Organizacija lokalnih zaporov in režim prestajanja kazni, Inštitut za kriminologijo pri pravni fakulteti v Ljubljani, rokopis 1965, tabele

⁺⁺⁺ Ibid., str. 4 - 10

(v študiji o lokalnih zaporih razpolagamo namreč samo s podatki za oba ta dva pojava skupaj), oseb torej, ki se ukvarjajo zato, da se lahko preživljajo, v glavnem tudi s kaznivimi dejanji. Zelo utemeljena je sicer domneva, da se bo število t.i. brezdelnežev, pripadnikov drugih narodnosti, po uvedbi gospodarske reforme bistveno znižalo, kar ugotavljamo že v letu 1965; možno je tudi, da si bo nekaj brezdelnežev - Slovencev skušalo razširiti svoj življenjski radij v zamejstvo, toda slej ali prej se bodo vračali in ni verjetno, da bi se v prihodnjih letih število brezdelnežev - Slovencev bistveno znižalo. Možno pa je, da bosta, zaradi naraščajočih pojavov huliganizma pri nas, pozornost milice na te pojave in pritožbe občanov zavrle pregon brezdelja in klatenja. Toda pojav sam bo ostal, ostala bo njegova družbena nevarnost in nevarnost kontaminoznosti. Mnogi od njih pa se bodo kljub vsemu v naše zapore neprestano vračali.

Brezdelnežem, zlasti mladim, so sodniki za prekrške zelo neenotno izrekli zaporne kazni. Tako je bilo očitno izrečenih zapornih kazni na območju Maribora toliko manj kot v Ljubljani in v Celju, da gre nedvomno za različno kaznovalno politiko in ne samo za dejanske razlike. Poleg tega so sodniki za prekrške uvrščali na goriškem območju del brezdelnežev in zlasti prostitutk med storilce nedostojnega vedenja. In končno je bila evidenca v novomeških zaporih izredno slaba in za zapornike

večinoma sploh niso bili vnešeni podatki o vrsti prekrška. Kljub vsem tem pomanjkljivostim smo evidentirali med zaporniki - brezdelneži v letu 1963 168 mladoletnikov in 560 mlajših polnoletnih ali 728 zapornikov (23 % od vseh zapornikov) starih do 21 let.⁺ Glede na to, da je prognoza takih mladih ljudi izredno slaba, smo mnenja, da je to visoko in pomembno število, ki terja posebno družbeno skrb.

3. Pojavne oblike in domnevna etiologija brezdelnosti⁺⁺

Republiški sekretariat za notranje zadeve SR Slovenije navaja, da "zalotijo klateže, brezdelneže in berače delavci organov za notranje zadeve najbolj pogosto na železniških in avtobusnih postajah, po zapuščenih in nedograjenih objektih v okolici mest, po senikih, kozolcih i.pod. Običajno nimajo pri sebi nobenih sredstev, pogosto pa tudi ne delavnih knjižic in drugih dokumentov. Izgovarjajo se, da iščejo zaposlitev, nekateri pa tudi odkrito povedo, da ne marajo delati, da se preslabo za- služi i.pod.

Takih, ki se preživljajo z beračenjem je med to kategorijo obravnavanih manj kot 10 %. Ostali se preživ-

⁺ Ibid., izračuni na podlagi tabelarnih pregledov. Poročilo SR Hrvatske, citirane na str. 179 ugotavlja za Hrvatsko med brezdelneži 21,4 % oseb, starih do 21 let (str. 17).

⁺⁺ Izdelano skupaj z dr. Kobalom

ljajo s priložnostnimi deli, mnogi pa tudi izvršujejo manjše priložnostne tatvine, goljufije itd. .. Ženske, zlasti mlajše, se preživljajo s prostituiranjem⁺.

Podobno ugotavlja tudi Vexliard za Francijo, da klošar ni "nikdar samo klošar: on po malem dela, občasno berači in včasih izmika"⁺⁺.

To pomeni, da odkrivajo naši organi za notranje zadeve predvsem tiste brezdelneže, ki so že močno socialno depravirani, torej šele potem ko takšna depravacija traja že dalj časa. Seveda so med prijavljenimi brezdelneži tudi mlajši ljudje, verjetno pa zlasti taki, ki sicer še imajo nekje svoje bivališče, pa se zlasti ob določenih letnih časih (večinoma poleti) odpravijo zdoma brez sredstev in se napotijo predvsem v turistične kraje. Takšen opis mladih brezdelnežev daje republiški sekretariat za notranje zadeve SR Hrvatske in ustreza verjetno, z določenimi modifikacijami, tudi razmeram v Sloveniji. K temu pa poročilo dodaja, da v tem pojavu, samem po sebi še "ne bi bilo nič posebno negativnega, če to ne bi bil za del od njih pot v klasične oblike brezdelja in če ne bi obenem s svojim vedenjem tudi rušili javnega reda in miru"⁺⁺⁺.

⁺ Poročilo cit. na str. 181, str. 13

⁺⁺ Vexliard A., Le Clochard - étude de psychologie sociale, Desclée de Brouwer, France, 1957, str. 44

⁺⁺⁺ Poročilo cit. na str. 179, str. 16

Iz tega izhaja, da je organom pregona poznan le manjši del pojava brezdelnosti in so le na te pojave lahko omenjene tiste življenjske razmere, ki jih morejo posamezni raziskovalci ugotavljati ob raziskovanju brezdelnežev ne samo pri nas, marveč tudi v drugih državah.

Z raziskovanjem etiologije brezdelnosti se ukvarjajo evropski pisci zlasti od leta 1906 dalje. Prvi raziskovalci so iskali vzroke za nastanek tega pojava predvsem v psiholoških in psihopatoloških posebnostih nekaterih ljudi, kasneje pa so raziskovalci razširili svoja opazovanja tudi na družbene razmere, ki vplivajo na družbeno pasivizacijo posameznikov. Literatura o domnevnih vzrokih tega pojava je dovolj bogata in obsežna zlasti v drugih državah, dočim obstaja za območje Jugoslavije posebna študija o siledžijah, ki jo je izdal Inštitut za kriminološka i kriminalistička istraživanja v Beogradu.⁺

Od doslej objavljenih raziskav v zamejstvu je nedvomno ena najbolj pomembnih omenjena raziskava francoskega pisca Vexliarda. Čeprav ima pojav klošarja v Franciji drugačen pomen, drugačne tradicije in verjetno tudi drugačno družbeno vrednotenje, kakor pri nas, so vendar ugotovitve tega pisca toliko splošno veljavne, da

⁺ Matić-Lazarević-Putnik, Siledžije, Institut za kriminološka i kriminalistička istraživanja, Beograd, 1966

se nam dozdeva potrebno navesti jih v izvlečku. Žal pri tem ne bomo mogli povzeti tudi vse tiste obsežnosti miselnega zaklada, s katerim je pisec vsebinsko obogatil zaključke do katerih je prišel.

Po mnenju Vexliarda klošarstvo - brezdelje nima enotne etiologije. Vzrokov za to, da se nekdo popolnoma družbeno pasivizira, je več in zelo verjetno nič manj kot onih, ki pogojujejo kriminaliteto. Vendar pa se pisec odloči za naslednjo sumarno interpretacijo:

"Treba je poudariti, da so tiste značilnosti, ki opredeljujejo klošarja, najbolj pogosto kasneje pridobljene; vsi, ali vsaj večina teh ljudi je poznala nekoč normalen način življenja ...

To kar je značilno za osebnost klošarja je, da je bil dolgo časa izpostavljen različnim pomanjkanjem vseh vrst: materialnim, čustvenim, moralnim in socialnim. Tako ni bil sposoben uresničiti ničesar, kar bi ga lahko zadovoljilo. Bil je oropan ne samo hrane in zaklonišča, marveč tudi pravice in ljubezni; bil je ne samo oropan, marveč tudi zavržen. Prignan v stanje skrajnosti, je postal do vseh teh vrednot tudi indiferenten. Marsikdo od njih jih sploh ni nikdar poznal. Okoli sebe je občutil praznino, pomanjkanje prijateljstva in usmiljenja, njegovo žalostno stanje pa je vzbujalo le posmeh. Odločil se je, da ne bo šel nikamor več ali pa vsaj, da si ne bo

več prizadeval, da bi se čemurkoli prilagajal, saj se bili vsi napori za to dolgo časa zaman. Odrekel se je svojemu socialnemu naporu, to je tisti obliki napora, ki je najtežja (Janet). Opustitev delovanja pa ima za posledico tudi tisto, kar je najbolj značilno za klošarja: degradacijo njegovih potreb. Na vseh področjih, vključno s prehrano, se zadovoljuje z malim, brez izbire, brez odklanjanja; kajti izbira in možnosti izbiranja so, ki opredeljujejo človeški način zadovoljevanja potreb. Dejstvo, da je opustil izbiro, mu prihrani napore prilagajanja⁺.

Pisec deli preko 430 primerov klošarjev, ki jih je opazoval, v štiri skupine in sicer:

- v tiste, ki so jih^v stanje brezdelnosti in pasivizacije porinile družbene razmere;
- v tiste, pri katerih je mogoče zaslediti osebne probleme, psihične konflikte;
- v duševno zaostale in bolne ter
- v brezdelneže, pri katerih je klošarstvo zapoznel odsev delinkventne dejavnosti v letih vitalitete.

Najbolj razširjena je prva kategorija brezdelnežev, to je tistih, ki so do poznih dni svojega življenja poznali t.i. normalen način življenja. Brezposelnost, sezonske zaposlitve z vsemi negativnimi posledicami brezdom-

⁺ Vexliard, str. 239, 240

stva, razne bolezni, starost, politična diskriminacija in včasih sodni postopki so jih potisnili na rob možnosti družbenih uspehov. Morda lahko govorimo v teh primerih o slabi možnosti prilagajanja, toda res je tudi, da obstojajo družbene institucije, ki varujejo nekatere, ne pa tudi drugih in je morda to bolj odločilno, kakor zmožnosti individualnega prilagajanja na take razmere. Res pa je, da se to družbeno propadanje često povezuje tudi z nižjimi intelektualnimi sposobnostmi, s pomanjkljivo izobrazbo in profesionalno usposobitvijo.⁺

Druge kategorije brezdelnežev so mnogo manj pogoste. V psihično konfliktnih situacijah živi mnogo ljudi. Toda nekateri od njih zaradi tega v družbi propadejo, dočim druge okolje asimilira. "Družbeni uspeh more zabrisati to kar je nezaželjeno; družbeni neuspeh pa, obratno, podčrta nezaželjeno in deformira tudi najboljše kvalitete".⁺⁺

Število duševno zaostalih ocenjuje pisec med klošarji na 28 %, dočim ocenjuje delež resnično duševno bolnih le s 6 do 8 %.⁺⁺⁺

Na dejstvo, da se mnogo persistentnih storilcev zlasti kaznivih dejanj zoper premoženje, v višji starosti preda brezdelju in priložnostnemu izmikanju, opozarja v četrti skupini opazovanih primerov pisec, kakor je na to

⁺ Ibid., str. 145, 146, 39

⁺⁺ Ibid., str. 193, 194

⁺⁺⁺ Ibid., str. 218

opozoril tudi Grassberger, v svoji študiji, ki jo je izdal l. 1946⁺.

Ugotovitve raziskovalcev o siledjih pri nas, ki prestajajo ukrep določitve prebivališča na otoku Grgur, se od ugotovitev Vexliarda nekoliko razlikujejo⁺⁺. Raziskovalci v življenjskih razmerah siledij niso mogli ugotoviti pravzaprav nobenih takšnih posebnosti, ki ne bi bile karakteristične tudi za prebivalstvo na sploh. Pri tem pa je treba opozoriti na nekatere posebnosti te študije. Predvsem zajema ta študija posebej izbrano populacijo brezdelnežev, ki je predvsem družbeno agresivna in je bila zlasti zaradi agresivnostnih izpadov poslana na otok Grgur, dočim so klošarji v Franciji, ki jih je opazoval Vexliard, zlasti pasivni brezdelneži. Poleg tega dobi človek ob čitanju te študije vtis, da so mogli raziskovalci opazovati življenjske razmere siledij le v makrosociološkem smislu, zlasti na podlagi izjav samih brezdelnežev, ki pa so po eni strani preveč primitivni, da bi lahko neposredno dajali subtilnejše podatke o svojem okolju, po drugi strani pa pisci sami ugotavljajo, da v svojih odgovorih niso bili iskreni (str. 68). Saj je drugače tudi težko razumeti podatek, da so bili roditelji opazo-

⁺ Grassberger Dr. Roland, Die Lösung Kriminalpolitischer Probleme durch die mechanische Statistik, Wien, Springer Verlag 1946, str. 135, 136

⁺⁺ Delo cit. na str. 188.

vancev v svojem zakonu med seboj složni v 70,6 % (str. 55), medtem ko upravičeno postavljamo vprašanje ali je med ljudmi na sploh v naši družbi tako visok delež skladnih zakonov.

V študiji o "Organizaciji lokalnih zaporov in režimu prestajanja kazni"⁺, ki jo je izdelal Inštitut za kriminologijo v Ljubljani, je psihiater v lokalnih zaporih v Ljubljani raziskoval skupino 79 (49 moških in 30 žensk) perzistentnih brezdelnežev in prostitutk. Opazovanje je trajalo le mesec dni, zato je v tej študiji premalo gradiva za bolj poglobljeno oceno. Nekatere ugotovitve pa so vendarle toliko pomembne in primerljive s prej navedenimi, da se nam dozdeva potrebno ponoviti jih v izvlečku.

Tudi po našem mnenju je treba iskati najbolj pomemben vir, ki sproži ali pospeši življenjsko usmeritev v brezdelnost v socialnih razmerah. Zato nismo mnenja, da bi smeli večino brezdelnežev ocenjevati kot abnormne ali bistveneje motene osebnosti. Precejšen del se jih namreč rekrutira iz nezaposlenih ali deloma zaposlenih oseb, iz sezoncev, ki pridejo morda v mesto z dobrimi željami, pa ne najdejo zaposlitve. Če so med opisanimi kategorijami osebe z bolj izrazito nestanovitnostjo in pasivnostjo, če imajo izkušnje s koristmi, ki jih nudi odvisnost od drugih in z izkoriščanjem "usmiljenja" ljudi, če so nezadovoljni

⁺ Študija cit. na str. 184, str. 192 - 238, prikaz za to študijo izdelal dr. Kobal.

z delom, ki jim je ponudeno, če so na primer trmasti v svojih ambicijah, pa teh ne morejo uresničiti, potem pa takšni in slični razlogi socialne in individualne narave pač odločajo o prvem koraku v brezdelje. Od tu dalje pa lahko skupaj z Vexliard-om⁺ sledimo razvoju njihove osebnosti in prilagajanju novonastali življenjski situaciji. V prvem obdobju so še aktivni in agresivni. Pri tem aktivno reagirajo na okolje, v katerem so se znašli, poskušajo tudi preobrniti tok svojega življenja in se vrniti nazaj v prvotni tok. V njihovi aktivnosti in agresivnosti tiči tudi razlog, da se jih določen del poloti različnih kaznivih dejanj. Sledi daljše ali krajše obdobje bivanja v zaporih zaradi sodnih kazni, pa znova vrnitev v brezdelje in potepuštvo v zrelejših letih.

V obdobju pred delinkventno aktivnostjo in neposredno po obdobju prvih kazni nastopa verjetno tista faza, ki jo Vexliard imenuje regresivna. V tej fazi se osebnost zliva s situacijo, čeprav je ta osebi tuja in neprijetna. V začetni fazi je brezdelnežu svet, iz katerega po svojem rojstvu in zgodnjih izkušnjah izhaja, še domač, človeški in zaželjen. V regresivni fazi pa se mu kaže kot sovražen, tuj in nehuman.

Tretja faza pomeni prekinitev s preteklostjo, z običajnim svetom in njegovimi odnosi ter bolj ali manj popolno vživetje v sedanji način življenja. Končno fazo pa

⁺ Op.cit., str. 241 - 245

predstavlja resignacija, vživetje v stanje, ki se po brezdelneževem mnenju in po mnenju njegovega okolja ne da več spremeniti.

Po našem mnenju bi tedaj med brezdelneži in potepuhi sicer našli pomembno plast oseb, ki so v psihološkem smislu nestabilne, slabotne, nedozorele in pasivne. Takšne osebe pa neugodna življenjska situacija ali družbeni ovira z lahkoto odrine v opisano obliko vedenja. Obstoječi socialni mehanizmi in psihološke karakteristike osebnosti so potem podlaga za postopno privajanje na takšen način življenja. Pozneje pač tako oblikovane osebe ne najdejo več izhoda in se preko že omenjenih faz slej ali prej zlijeje s svojo situacijo. To pa pomeni, vsaj v sociološkem smislu, dokončnost, ireverzibilnost njihovega oblikovanja v tej smeri.

Med brezdelneži in potepuhi bi pri skrbni klinični obdelavi našli tudi nekaj oseb, ki so bodisi kronični duševni bolniki ali pa je njihova duševna bolezen latentna. Kakorkoli že je sporna "simplex" oblika shicofrenije kot samostojna bolezenska entiteta⁺, vendarle domnevamo, da je med brezdelneži in potepuhi neko število oseb s karakteristikami te bolezni. Med potepuhi bi seveda našli neko število oseb tudi z dromomanskimi karakteristikami. Znano je, da je v zvezi s temi mogoče razpravljati o njihovi pripad-

⁺ Hoff H., Lehrbuch der Psychiatrie, Basel, Benno Schwabe Verl., 1956, str. 423

nosti epileptičnim bolezenskim oblikam. Omenjena skupina oseb z duševnimi abnormnostmi verjetno ni številna. Točneje je ni mogoče opredeliti, ker je potopljena v množico oseb, ki so zaradi svoje nevšečnosti sicer stalen predmet družbenega obravnavanja, vendar le redko deležne bolj kvalificirane in strokovne pozornosti.

Po našem mnenju je individualna pogojenost pojava zlasti očitna pri tistih skupinah brezdelnežev in potepuhov, ki stalneje prihajajo v zapore zaradi prekrškov te vrste. Za kronične brezdelneže in potepuhe je karakteristično tudi to, da se brez bivališča in da se že skoraj decela pretrgali stike z običajnim okoljem.

Ko smo opazovali tako skupino brezdelnežev in potepuhov, smo morali ugotoviti, da je bilo med moškimi samo 6 %, med ženkami pa 7 % takšnih osebnosti, ki bi jih lahko ocenili kot urejene. Vendar je bilo po naši oceni pri moških le 27 %, pri ženskah pa 36 % takšnih oseb, ki smo jih morali označiti kot osebnostno huje motene.

Ogromna večina oseb opazovanih v klinični študiji, tako moških kot ženskih, je samskih. Znatno del ima nedokončano osemletko. Vendar je pri moških in ženskah v 22 % oz. 23 % mogoče najti tudi takšne, ki imajo višjo izobrazbo od osemletke. Nekaj teh pa se je tudi kvalificirale za odgovornejša opravila v industriji, obrti ali administraciji. Med takšnimi osebami bi, po našem mnenju, našli ravno največ tistih s hujšo osebnostno problematiko.

Njihovi splošni motenosti pa se pridružuje še hud alkoholizem, ki vodi k uničenju zvez z družino in v nezaupanje na delovnih mestih. Povezovanje brezdelja, potepuštva in prostitucije s prekomernim uživanjem alkoholnih pijač je v naših razmerah sploh karakterističen problem. Pri moških dosega zasvojenost po alkoholu 55 %, pri ženskah pa 23 %. Seveda je alkoholizem le simptom, ki opozarja na motenost, ne daje pa odgovora na vprašanje o etiologiji.

Podobno je pretrganje zvez z lastno in rodno družino karakteristično skoraj za vso opazovano populacijo, saj dosega pri moških 78 %, pri ženskah pa 73 % opazovane populacije.

Inteligentnost neke osebe je sicer manj pomemben individualni pogoj, vendar utegne tudi neposredneje pospešiti človekovo iztirjenje. Po naših ugotovitvah je kazala približno polovica oseb opazovanih v klinični študiji inteligenostno podpovprečnost. Nekateri so bili celo oligofreni, vendar ti niso prevladovali v skupini podpovprečnih. Druge polovico opazovanih oseb smo ocenili kot povprečno inteligentno.

V pogledu splošnega načina reagiranja na svet smo večino oseb ocenili kot ekstravertirano. Izjemno bi bile lahko med brezdelneži in potepuhi tudi osebnosti, ki so zaprte vase in katerih moteči način življenja izvira iz njihove pasivnosti, ne pa iz njihovega aktivnega rušenja družbenih norm. Marsikatera, v osnovi ekstravertirana oseb-

nost pa se v teku razvoja svoje življenjske poti v delomrzništvo in potepuštvo, zapre pred svetom, zlasti v stanjih hujše deprimiranosti in depresivnosti.

Pri obravnavanju omenjene skupine oseb smo prišli do zaključka, da je pretežna večina kroničnih prekrškarjev te vrste že klinični problem, katerega notranjo dinamiko bi bilo potrebno še podrobneje raziskati.

Poseben problem so mlajši delomrzneži, oz. ženske - prostitutke. V naši klinični obravnavi mlajših od 21 let sicer nismo podrobneje raziskovali, pač pa je bilo od 49 perzistentnih povratnikov starih 19 (39 %) od 21 do 24 let, od 30 ženskih perzistentnih povratnic pa je bilo 17 (57%) starih 21 do 24 let. V tem je seveda bistvena razlika med populacijo, ki jo imamo v mislih v tej študiji in med populacijo, ki jo je opazoval Vexliard. Pojem kľošarja v Franciji je predvsem pojem odraslega, starejšega propadlega človeka⁺, dočim uvrščamo mi v pojem brezdelništva vse brezdelneže, ki jih kot take obravnavajo sodniki za prekrške, t.j. ne glede na starost.

Zato smo tudi v populaciji, izbrani za klinične obdelavo, našli visok delež mladih ljudi. Precejšen odstotek med moškimi in ženskami je bil takšnih, ki v življenju sploh še niso imeli nobene zaposlitve. Verjetno so bili že med šolanjem precej nestanovitni in neurejeni, pa se jim je

⁺ Vexliard, op.cit., str. 59

posvečalo premalo pozitivne pozornosti, če se jih ni sploh prehitro odrinilo na družbeni rob. Izrekli smo že domnevo, da mladi stalnejši prekrškarji potem, v nekem obdobju svoje življenjske poti prično vršiti tudi kazniva dejanja. Če nadaljujemo z zastavljeno domnevo, potem upravičeno pričakujemo, da se bo zlasti del njih po prestanih večkratnih kaznih znova vrnil med stalnejše brezdelneže.

V zelo omejenem eksperimentu, katerega naloga je bila ugotoviti ali je mogoče z intenzivnim socialnim delom bistveno vplivati na življenjsko razvojno smer mladih brezdelnežev, ki je bil opravljen v Ljubljani l. 1961 (15 primerov)⁺, smo pri mladih brezdelnežih ugotovili tele življenjske razmere:

- nekateri otroci so bili sirote, vzgajani in deloma razvajani od drugih ljudi, - nekateri pa so živeli sicer v popolnih družinah, toda v vzdušju nesporazumov in asocijalnosti med starši;

- kulturni in civilizacijski nivo družin je bil nizek;

- otroci so bili neuspešni pri delu in v šoli;

- bili pa so kot mladoletniki močno privrženi krogu sebi podobnih brezdelnežev, večkratnih povratnikov;

- del njih je bil interesno usmerjen v športne dejavnosti.

⁺ Op.cit. na strani 182, str. 293 i.sl.

Če bi hoteli te ugotovitve posplošiti in primerjati z ugotovitvami za odrasle, bi mogli reči, da so bili tudi tisti mladi ljudje, ki so se zgodaj udali brezdelju in prostituciji, močno neuspešni v svojem življenju: najprej v družini, nato v šoli in pri delu in so mogli upati na edino priznanje in upoštevanje svoje osebnosti v krogu sebi enakih. Lahko, da se k tej neuspešnosti prispevale svoj delež tudi njihove lastne insuficientnosti, toda izredno slabe družinske razmere so objektivna danost, v kateri so se znašli ne glede na svojo biološko zmožnost.

4. Ukrepi

Brezdelnost, potepušтво in beračenje so pojavi, ki so spremljali vse družbene sisteme in ki so nam znani iz pisanih virov od antike dalje. Iz teh virov je mogoče povzeti, da so bili ti pojavi, obenem z resničnim siromaštvom, nekoč mnogo bolj razširjeni, kakor v sodobnosti. Njihova obsežnost je začela izgubljati na pomenu šele z uvažanjem širše socialne zakonodaje, t.j. tiste zakonodaje, ki si jo je priboril delavski razred zlasti v obliki zdravstvenega, pokojninskega zavarovanja delavcev in zavarovanja za čas brezposelnosti. Ker pa je obsežnost in celovitost te zakonodaje napredovala le polagoma, je mogoče znaten upad armade brezdelnežev in siromakov opaziti zlasti šele po 1. svetovni vojni.

V tem dolgem historičnem razdobju je vsakokratna

državna oblast uporabljala za zmanjševanje tega družbenega zla vse možne ukrepe, ki si jih je sploh mogoče zamisliti, v okviru filantropskih dejavnosti, kot v okviru družbene represije.

V antiki je bilo mogoče vzeti za sužnja vsakogar, ki se je potikal po deželi brez doma in brez sredstev. Ker pa brezdelneži in obubožani kmetje večinoma niso bili dobri sužnji, so sicer za staro Grčijo in Rim pomenili nadležno breme potepuhov, ki so ga reševali s podporami in azili, ni pa oblast podvzemala proti njim posebnih prisilnih ukrepov.

Tudi v srednjem veku je bilo potepuštvo močno razširjen pojav, ki ga je oblast v prvem obdobju imela kar za normalnega. Krščanska cerkev je namenila sicer potepuhom nekaj azilov, kljub temu pa je število brezdelnežev tako naraščalo, da je polagoma začenjalo preraščati potrpežljivost oblasti. Tako je Karl Veliki odredil v začetku 9. stoletja, da je treba vse potepuhe izgnati. Ta ukrep, ki se v glavnem ni mogel izvajati, je pomenil še hujši pritisk na brezdelneže v tem smislu, da so blodili iz kraja v kraj in povečevali armade potepuhov.

V času od 14. do 16. stoletja je mogoče zaslediti v t.i. beraških redovih vrsto ukrepov, ki določajo za brezdelništvo in potepuštvo hude telesne kazni, kakor: bičanje, žigosanje, rezanje ušes, prisilna dela, natezovalnice, delo na galejah, iztrganje jezika, smrtno kazen z mučenjem. Do-

čim so se takšne kazni v Franciji samo zaradi brezdelja in potepuštva le bolj redko uporabljale, je v Angliji, kjer so bile možne tudi smrtne kazni, Henrik VIII dal obesiti ca. 8000 potepuhov.

V 17. stoletju je prevladala ideja o ubožnicah, ki bodo s tem, če bodo sprejemale siromake, zmanjšale tudi družbeno zlo brezdelja in potepuštva. Te ubožnice, v bistvu jetnišnice pa po eni strani niso mogle sprejeti vseh siromakov in brezdelnežev in so postajale zato prenatrpane, po drugi strani pa so bile v tako brezupnem stanju v materialnem in moralnem pogledu, da so pomenile leglo družbene bede, nemorale, mrčesa, lakote, bolezni in epidemij. Še v 18. stoletju je bilo mogoče priti v ubožnico na podlagi gole denunciacije.⁺

Takšno stanje v jetnišnicah in ubožnicah so ugotavljali in kritizirali prosvetljenci. Od tod ideje o tem, da je treba v kazenskem zakoniku točno določiti katera kazniva dejanja naj se kaznujejo in s kakšnimi, časovno določenimi kaznimi. Francoski Code pénal iz l. 1810 prinaša v čl. 270 in 274 definiciji potepuštva in beračenja in določa v naslednjih členih kazni odvzema prostosti od 3 mesecev do 5 let pač glede na to ali so osebe beračile izven svoje občine, ali so državljanom grozile, ali so beračile v grupah, ali so imele pri sebi orožje i.pod. Samo potepuštvo

⁺ Povzeto po Vexliard, op.cit., str. 255, 256

ali beračenje, brez teh kvalifikatornih okoliščin, je bilo kaznivo z zaporno kaznijo od 3 do 6 mesecev (čl. 271, 274), po prestani kazni pa so ostali obsojenci na razpolago vladi (à la disposition du Gouvernement - čl. 282), kar je pomenilo, da je mogla vlada poslati brezdelneže na delo v kolonije, onemogle in berače pa zlasti v ubožnice.⁺ Obenem s tem je treba upoštevati, da so akcijo za uzakonitev kazenskega prava v klasičnem pomenu besede, spremljali naporu za izboljšanje stanja v jetnišnicah in ubožnicah.

Tako pomeni Code pénal iz l. 1810 v pogledu potepuštva in beračenja spojitve idej o kaznivosti legislativno določenih dejanj glede na stopnjo njihove družbene nevarnosti (razmeroma nizke kazni) z izkušnjami o tem, da sta potepuštvo in beračenje družbeno nadležna pojava, katerima se ni mogoče izogniti samo s kaznovalno politiko in terjata zato določeno družbeno vedenje tudi po prestani kazni. V tem smislu vsebuje francoski Code pénal iz l. 1810 že začetek varnostnih ukrepov, zlasti varnostnih ukrepov zoper recidiviste, za katere se je kasneje zavzemala sociološka šola in ki so dobili svoje posebno zakonsko obliko v francoskem zakonu o relegaciji iz l. 1885.⁺⁺ Po tem zakonu se dosmrtno izženejo v francoske kolonije perzistentni povratniki v izvrševanju določenih kaznivih dejanj, med katerimi

⁺ Code Criminel de la France, deuxieme partie, Keil 1812

⁺⁺ Loi de 27 mai 1885 - sur les récidivistes, - Code pénal, Petits Codes Dalloz, Paris 1961, str. 32 i.sl.

so upoštevana tudi kazniva dejanja zvodništva, potepuštva in beračenja, če so storjena v povratku z drugimi, težjimi kaznivimi dejanji. Osnovna misel, ki jo moremo zaslediti že v klasičnem francoskem kazenskem pravu in ki se vzdržuje vse do današnjih dni je potemtakem ta, da potepuštvo in beračenje sama po sebi nista hudo družbeno nevarna asocialna pojava, ki bi ju bilo treba strogo penalizirati, marveč obstaja potencialna nevarnost v osebnosti storilca in zato je treba družbo zavarovati pred njim.

Sodobni kazenskopравни sistemi obravnavajo prekrške različno in predpisujejo zanje ukrepe, ki se vsebinsko razlikujejo.⁺

Večina držav, ki imajo starejše kazenskopravne vire, obravnava te prekrške v okviru kazenskega zakonika (n.pr. Francija, Nemčija, Belgija, Avstrija), prav tako pa jih na enak način obravnavajo nekateri relativno novi kazenski zakoniki (Italija, Švica, Danska). Nekateri od sistemov, pri katerih so prekrški sicer vključeni v kazenski zakonik, imajo poleg tega še posebne zakone, ki se ukvarjajo le z najhujšimi vrstami prekrškov ter z ukrepi zoper take storilce, zlasti če so storjeni v povratku (Avstrija, Nemčija, Belgija). Socialistične države so izločile prekrške iz materije kazenskega zakonika ter jih obravnavajo v vrsti posebnih zakonov. V zadnjem času pa opažamo pri obravnava-

⁺ Pravno komparativni pregled izdelala dr. Alenka Šelih

nju hujših prekrškov v teh državah določene spremembe, ki odražajo težnjo, da bi nekatere od njih vendarle vključili med kazniva dejanja. Novost v tem pogledu so uvedle: novela h kazenskemu zakoniku RSFSR iz leta 1962, kazenski zakonik ČSSR (29.11.1961) in kaz. zakonik LR Madžarske (1.7.1961). Kazenski zakonik RSFSR penalizira primer, ko se storilec sistematično ukvarja s potepanjem in beračenjem (čl. 209)... Kazenski zakonik RSFSR določa ... za sistematično bavljenje s potepuštvom ali beračenjem kazni odvzema prostosti od 3 mesecev do 2 let ali poboljševalno delo brez odvzema prostosti od 6 mesecev do 1 leta.⁺

Novi madžarski kazenski zakonik je uvrstil med kazniva dejanja brezdelništvo (214. člen), poklicno prostitucijo (283. člen) ter nekaj dejanj, ki so z njo povezana. Za brezdelništvo je predvidena kazni odvzema prostosti do dveh let. Če gre za povratnika, se kazni zviša na tri leta, kot stranska kazni pa se lahko izreče prepoved bivanja (od 6 mesecev do 5 let). Za povratnika se šteje tisti, ki je že bil obsojen na kazni odvzema prostosti zaradi brezdelništva, poklicne prostitucije, napeljevanja h prostituciji, pomoči pri prostituciji i.pod. če še ni poteklo pet let od dne, ko je kazni prestal.

Češkoslovaški kazenski zakonik penalizira kot kaznivo dejanje brezdelništvo (203. člen), za katero je

⁺ Šelih dr. Alenka, Obravnavanje težjih vrst prekrškov v različnih kazenskopravnih sistemih, - Organizacija lokalnih zaporov in režim prestajanja kazni, raziskava Inštituta za kriminologijo pri pravni fakulteti v Ljubljani, rokopis 1965, str. 297 i.sl.

predvidena kazen odvzema prostosti do treh let, poleg tega pa še zvodništvo (204. člen), ki je kaznivo z odvzemom prostosti od 1 do 5 let.

V posebnih zakonih, ki so posvečeni zlasti posameznim vrstam najtežjih prekrškov (n.pr. potepuštvu, delomrzništvu, potepanju, pijančevanju), obravnavajo to problematiko tudi nekatere nordijske dežele (Švedska, Norveška).

Kazensko pravo v ZDA pozna posebno kriminološko kategorijo storilcev prekrškov, ki obsega skupino malih habitualnih delinkventov (vagrants) in ki je vključena v pravni sistem - Common law-a. Za to skupino je značilno, da se lahko zoper storilce izrekajo kazni odvzema prostosti (od 30 dni do 2 leti), oziroma drugi ukrepi (n.pr. izgon) tudi če gre za enkratnega storilca.

Drugo vprašanje, ki je v zvezi z ureditvijo prekrškov zlasti zanimivo, je vprašanje ukrepov zoper storilce. Kadar gre za storilce, ki prvič izvrše prekršek, je zagrožena sankcija zaporna kazen (ev. alternativno z denarno kaznijo). Te kazni so praviloma kratkotrajne.

Večina kazenskopravnih sistemov pa predvideva za storilce prekrškov še posebne varnostne ukrepe. Ti ukrepi se izrekajo bodisi poleg kazni, praviloma pa namesto nje. Izvršujejo se najčešče v zaprtih domovih in le redko na prostosti (v Italiji tako imenovana nadzorovana prostost, Belgija - policijski nadzor, ZDA - izgon).

Varnostni ukrepi za storilce posameznih vrst prekrškov (potepuhi, berači, brezdelneži i.pod.) so zelo različni. Skoraj vsi pa izražajo težnjo, da naj bo vsebina prestajanja takih ukrepov privajanje na delo in pridobitev delovnih navad. Večinoma predvidevajo zakoniti predpisi samo en ukrep za take storilce, samo belgijski zakon o zatiranju potepuštva in beračenja (1891) deli storilce v 3 kategorije (taki, ki so zaradi starosti ali invalidnosti nesposobni za delo, taki, ki so sposobni za delo, a brez sredstev in taki, ki so sposobni in imajo sredstva za delo, a ga odklanjajo) in določa zanje dva različna ukrepa.

Varnostni ukrepi za takoimenovane male habitualne delinkvente, so praviloma časovno relativno določeni, tako da je določena bodisi spodnja ali pa zgornja meja trajanja. N.pr. Belgija: oddaja v zavod za berače od 2 do 7 let, oddaja v zavod za varstvo do 1 leta; Avstrija: policijski nadzor do 3 let, oddaja v delovno kolonijo do 3 let; Italija: policijski nadzor najmanj 1 leto; Nemčija: oddaja v delovno kolonijo do 2 let, če je ukrep uporabljen prvič, sicer do 4 let; Švica: oddaja v zavod za vzgojo k delu najmanj 1 leto, gornja meja ni določena; Danska: oddaja v delovni zavod od 1 do 5 let; Nizozemska: pozna stransko kazen oddaje v delovni zavod od 3 mesecev do 3 let; Švedska: prisilno delo z odvzemom prostosti do 3 let, določeno s posebnim zakonom; Norveška: oddaja v delovni zavod v višini najmanj 18 mesecev do 3 oziroma 4 let.

Pomembno je končno tudi vprašanje, kateri organi lahko izrekajo posamezno sankcijo zoper storilce prekrškov, zlasti varnostne ukrepe, ki so dolgotrajnejši in ki huje prizadenejo posameznega storilca. V večini držav, katerih sisteme smo omenili, so za izrekanje takih sankcij pristojna sodišča (praviloma nižja sodišča). Predloge za uporabo varnostnih ukrepov lahko ponekod daje policijski organi (n.pr. Avstrija). Tak položaj je v tistih pravnih sistemih, ki obravnavajo prekrške v okviru kazenskega zakonika. Enako ureditev pa večinoma določajo tudi posebni zakoni za borbo proti beračenju, delomrznosti in potepuštvu (Avstrija, Belgija, Nemčija, Norveška).⁺ V socialističnih državah obravnavajo prekrške praviloma upravno-administrativni organi, ki imajo možnost uporabiti zoper storilce najhujših prekrškov tudi nekatere dalekosežnejše ukrepe (izgon, določitev prebivališča).

Po starem jugoslovanskem kazenskem zakoniku iz l. 1931 je bila kazniva posebna oblika brezdelnosti (kdor preživi čas iz delomrznosti tako, da se potepa, vlačugari, da berači, ali se profesionalno bavi z igrami na slepo srečo - par. 158) z zaporom do enega leta, dočim naj bi samo brezdelništvo obravnavala zakonodaja o prekrških.⁺⁺ Osebam pa,

⁺ To ne velja za Švedsko, ki je sprejela nov kazenski zakonik in nimamo podatkov o tem, kateri organi so pristojni za obravnavanje storilcev prekrškov.

⁺⁺ Dolenc dr. Metod, Sajovic dr. Rudolf - Novelirani kazenski zakonik za kraljevino Jugoslavijo, s kratkimi pojasnili, Ljubljana 1932

Dolenc dr. Metod, Tolmač h kazenskemu zakoniku kraljevine Jugoslavije, Ljubljana 1929, str. 43

ki so ob potepanju, beračenju ali vlačuganju storile v povratku kakršnokoli kaznivo dejanje, ki se je preganjalo po uradni dolžnosti, je bilo mogoče izreči tudi varnostni ukrep oddaje v prisilno delavnico od 1 do 5 let, če je bilo sodišče mnenja, da so nagnjene k izvrševanju kaznivih dejanj, so pa sposobne za delo (par. 52).

Nova zakonodaja po osvoboditvi delomrzništva, potepuštva in beračenja ne obravnava več v okviru kazenskega zakonika, marveč le v okviru predpisov o prekrških. Temeljni zakon o prekrških iz leta 1947, obsežnejše noveliran v letih 1958 in 1965, predvideva za večino prekrškov najvišje možno zaporno kazen do 1 meseca, izjemoma ob steku več prekrškov do 2 mesecev (čl. 10/1, 38/1), poleg tega pa predvideva za hujše prekrške zoper javni red in mir možnost izreka varnostnega ukrepa določitve prebivališča (čl. 11/3), ki se more izvrševati tudi v posebnem zavodu (čl. 163/1). Katere vrste prekrškov zoper javni red in mir se sankcionirajo z ukrepi v teh okvirih določajo republiški zakoni zoper javni red in mir.

Z določili temeljnega zakona o prekrških noveliranimi 1. 1965 so vskladile republiške zakone o prekrških zoper javni red in mir republike: Bosna in Hercegovina (9. aprila 1965), Makedonija (21. aprila 1965) in Črna gora (30. decembra 1965)⁺. Ostale republike, vključene

⁺ Glej pripombo na str. 174

s SR Slovenijo obravnavajo prekrške zoper javni red in mir še po zakonih, ki so jih sprejele na podlagi prečiščenega besedila temeljnega zakona o prekrških iz l. 1958.

Zakon o prekrških zoper javni red in mir SR Slovenije od 3. decembra 1959⁺ določa kot prekršek klatenje, potepanje, beračenje in izmikanje delu in ga sankcionira ali z denarno kaznijo do 20.000 dinarjev ali z zaporom do 30 dni (čl. 16/6). Za te vrste prekrškov je bilo mogoče izreči tudi varstveni ukrep izгона, ki pa je bil z novelo iz l. 1965 odpravljen. Poleg tega je poleg ali namesto kazni mogoče uporabiti varstveni ukrep določitve prebivališča v prej navedenem smislu za čas od 6 mesecev do 2 let po določilih temeljnega zakona o prekrških iz l. 1958 (čl. 11/2, čl. 38, čl. 166) in je to mogoče po noveliranem temeljnem zakonu o prekrških iz l. 1965 (čl. 11, 40, 173).

Republiški zakoni o javnem redu in miru Bosne in Hercegovine, Makedonije in Črne Gore, ki so bili l. 1965 vsklajeni s prečiščenim besedilom temeljnega zakona o prekrških iz l. 1965, izmikanje delu, oz. same brezdelnosti ne sankcionirajo več niti s kaznimi, niti z varstvenimi ukrepi. Republiški zakon o javnem redu in miru Makedonije izrecno določa, da se prekršek brezdelnosti črta (čl. 4). Klatenje, oz. potepanje sankcionira samo še republika Črna Gora z denarno kaznijo do 20.000 dinarjev oz. z zaporom do 20 dni

⁺ Glej pripombo na str. 174

(torej ne z maksimalno možno zaporno kaznijo), dočim varstvenega ukrepa določitve prebivališča za ta prekršek ne predvideva (čl. 2/10, čl. 7). Beračenje sankcionirajo vsi trije novi republiški zakoni o javnem redu in miru inšicer:

- republiški zakon Bosne in Hercegovine z zaporno kaznijo do 30 dni (čl. 6);
- republiški zakon Makedonije enako (čl. 3);
- republiški zakon Črne Gore pa z denarno kaznijo do 20.000 din oz. z zaporom do 20 dni (čl. 5);

Varstveni ukrep določitve prebivališča predvideva za beračenje le republiški zakon Makedonije (čl. 4), dočim druga dva zakona o javnem redu in miru tega izrecno ne določata.

5. Ocena ukrepov in možnosti za omejevanje pojava

Če skušamo z nekaj besedami povzeti katere so tiste silnice, ki ženejo večino delomrznežev na rob propada, v osebno pasivizaciji in letargijo, moremo reči, da gre predvsem za družbeno nestabilnost v kateri se znajdejo osebno labilni ljudje. Pod družbeno nestabilnostjo razumemo borbo za delovna mesta in za uspeh pri delu, pri kateri uspevajo predvsem sposobnejši ljudje, razrahljane odnose v družini in družbi, neuspešnost v šoli, ki je prilagojena povprečno sposobnim ljudem i.pod.

Če je etiologija pojava takšna, potem je jasno, da ga v nobenem družbenem sistemu ni bilo mogoče bistveno omejiti niti s čistimi represivnimi ukrepi, pa najsi so ti prešli vse možne oblike od najbolj krutih kazni pa vse do simboličnega kaznovanja, niti ne s čisto karitativno dejavnostjo, ki postavlja človeka v odvisnost od miloščine in ga s tem dokončno pasivizira.

Pojav brezdelnosti je bil v prejšnjih zgodovinskih obdobjih mnogo bolj razširjen, kot je v sodobnosti. Toda to ni pojav, ki se je enostavno preživel, marveč so k omejevanju pojava bistveno doprinašale spremembe v družbenem razvoju samem. Zato ne bo odveč, če na tem mestu pregleđamo tiste ukrepe, ki so doslej doprinašali svoj delež k stabilizaciji tudi osebnostno labilnih ljudi v družbi, ali pa je vsaj posredno mogoče sklepati na njihovo pozitivno učinkovanje.

Predvsem je na zmanjševanje brezdelnosti in tudi prave delomrznosti vplivalo širjenje socialne zakonodaje zlasti tam, kjer je polagoma zajemala vse plasti prebivalstva. To ne samo zato, ker ta zakonodaja zagotavlja materialne podporo za čas bolezni, starosti ali brezposelnosti, marveč tudi in nemara predvsem zato, ker daje človeku pravico, ki izvira iz njegovega družbenega doprinosa in mu s tem, da neke mere, ohranja družbeni status. Zato lahko upravičeno sklepamo, da bi k bistvenemu omejevanju družbeno patoloških pojavov na sploh doprinašala tudi stabilna gospo-

darska politika. Stabilna gospodarska politika pomeni postopno, enakomerno in organsko rast narodnega gospodarstva, ne glede na to, kakšna so začetna izhodišča. Kajti povsem nekaj drugega je pustiti malega kmeta, da se za nekaj časa še preživlja s svojimi bornimi dohodki in potem, ko se odprejo realne možnosti prehaja iz polproletarskega položaja v položaj industrijskega delavca, kot pa možnosti zdaj odpirati, zdaj zapirati, kar pomeni dajati in odvzemati človeku nerealne perspektive, dajati in odvzemati možnost za uspeh. Vsa taka nihanja imajo za posledico nešteto individualnih stresov, osebnih človeških tragedij, ki jih lahko sicer dobra socialna zakonodaja omili, ne more jih pa odpraviti v njihovem bistvu. In v takih situacijah propadajo najprej osebno labilni ljudje, ljudje, ki se sovražnosti sveta bojijo, ker so slabo opremljeni za borbo z njim. V taki situaciji represivni ukrepi sovražnost okolja le še potrjujejo.

Toda iluzorno bi bilo misliti, da bi mogli naporji za pravičnost in stabilizacijo družbenih in ekonomskih odnosov odvrniti od vsakega posameznika vse konfliktno situacijo. Vedno so ljudje, ki nekako izpadejo iz sistema, ali se vsaj ne znajdejo v njem, katerim je potrebna posebna pomoč zato, da se svojih pravic in dolžnosti sploh zavedo, pomoč za to, da uresničijo svoje zmožnosti. Čim manj utrjen je sistem, čim bolj šele išče svojo obliko, toliko več ljudem je takšna pomoč potrebna. In ker družbeni problemi niso

problemi mehanike in fizike, marveč problemi, ki jih razrešujejo in vedno znova zapirajo ljudje z vsemi svojimi slabostmi in dobrimi lastnostmi, je iluzorno misliti, da bi se lahko omejili le na reševanje splošne družbene in ekonomske problematike, zanemarili pa pri tem vse tisto spremljajoče, individualno in človeško, kar se ob globalnih rešitvah tudi poraja in ob čemer lahko propada armada posameznikov. Zato je naslednja možnost za omejevanje pojava, s katerim se ukvarjamo, individualno delo v tem smislu, da človek s človeško pomočjo prebrodi težave v katerih se je znašel in ponovno zbere svoje sile za tvorno sodelovanje v družbi. V tem smislu so še kako potrebne in pomembne socialne in mentalno higienske službe (ki bi morale delati z vsakim posameznikom v času njegove osebne krize, ne pa, da spuščajo ljudi skozi svoje prostore na tekočem traku).

V tem smislu je bil l. 1961. opravljen pri Tajništvu za notranje zadeve v Ljubljani omenjeni poskus individualnega dela z mladimi brezdelneži. Ker je poskus opisan na drugem mestu, naj ob tej priliki povemo le, da je bilo mogoče v 3 mesecih doseči pri več kot polovici primerov vidne začetke ponovne aktivizacije mladih ljudi, da pa žal po tem času niti s temi ljudmi dela ni bilo mogoče več nadaljevati, niti se takega dela kasneje ni nihče več lotil. Po mnenju organov za notranje zadeve tako delo ne spada v njihov delokrog, socialne službe pa so preveč zatrpane z ostalimi, zlasti tudi administrativnimi posli.

Delomrzneže odkrivajo organi za notranje zadeve razmeroma kasno, takrat ko je stopnja osebnega propada in degradacija družbenih potreb že skoraj dosežena. Vprašanje je, ali je v tej fazi še mogoče pomagati človeku, ali pa je možna le še detencija, kar so, po načinu izvajanja, pomenili doslej tudi vsi varnostni ukrepi za delomrzneže. Kajti bilo bi preveč enostavno misliti, da t.i. "privajanje na delo" lahko doseže pozitiven učinek pri tistih, ki niso več zainteresirani niti na uspehih svojega dela, niti ne na zadovoljevanju svojih ostalih družbenih potreb. "Vendar pa poznamo najmanj dva poskusa iz bližnje preteklosti, ki sta bila uspešna v času, ko so se ljudje hoteli ukvarjati s tem problemom, ker je bilo potrebno pridobiti delovno silo med vojno (podčrtal avtor): v Nemčiji in v Združenih državah Amerike. Uporabljeni postopki so bili enostavni. Predvsem je bilo mogoče opaziti, da je veliko število teh "lenih" ljudi želelo ponovno živeti normalno življenje in delati, in da so drugi kaj hitro sledili temu vzoru; tako hitro, da je bilo mogoče v koloniji s preko 1000 potepuhi ponovno usposobiti preko 70 % posameznikov. Med njimi jih je bila večina fizično prizadetih (slabotni, bolni ali rekonvalecenti), mnogo psihično prizadetih (zlasti duševno zaostalih), skoraj vsi pa so bili brez posebnega poklica. V Združenih državah Amerike so ugotovili, piše S.H.Perkins, da so bili med njimi ljudje, ki jih je bilo treba naučiti umivati in česati se prej kot izučevati se poklica. Vse to

pa je bilo mogoče uresničiti zato, ker je imela družba na tem neposreden interes (podčrtal avtor). Ali je mogoče verjeti, da je mogoče podvzeti tako akcijo samo v času vojne, in da taka akcija v mirnem obdobju, tedaj ko razpolagamo z mnogo boljšimi in bolj učinkovitimi sredstvi ni mogoča"?⁺

Verjetno so taka in podobna sredstva edino možna in edino lahko uspešna za omejevanje pojava, ki je občasno lahko zopet v porastu in družbi še vedno nevaren. Družba se mora tega le zavedati in to resnično hoteti. Pri tem si ne delamo nobenih iluzij o tem, da je mogoče na tak način izvleči vsakogar iz nesreče, za katero se je, po mnenju mnogih, odločil sam. Toda koliko je takih, katerim resnično ni več mogoče pomagati, bi mogli ugotoviti šele tedaj, ko bi takšno delo sploh opravljali.

Kakšna je v okviru takih možnosti funkcija prisile, kazni in prisilnih hospitalizacijskih ukrepov? Ali je mogoče zgoraj navedene naloge opreti samo na prostovoljno sodelovanje v lastno brezizgledno usodo udanih ljudi? Zelo verjetno ne, pa čeprav bi jih bilo v takih pogojih lažje opravljati. Zato menimo, da je v tem primeru funkcija prisile (samega postopka) in kratkotrajnih kazni odvzema prostosti lahko iztočnica za ambulantno usmerjanje osebnosti; varnostni ukrep določitve prebivališča, če hočemo biti konkretni, pa ^{okvir} znotraj katerega naj se taki ukrepi izvajajo na

⁺ Vexliard, op.cit., str. 258

hospitalni način. Po našem predlogu, ki smo ga obrazložili na drugem mestu, naj bi sojenje prekrškov prevzeli posebni oddelki za prekrške v okviru sodišč splošne pristojnosti.⁺ Ti oddelki bi morali imeti v večjih mestih (v Sloveniji v Ljubljani, Mariboru, Celju in nemara v Kopru) svoje socialne delavce. Pri brezdelnežih bi moglo sodelovanje s socialnim delavcem pomeniti odložitev postopka zaradi brezdelja, glede na to, da je sploh vprašljivo kdaj nekoga lahko opredelimo kot brezdelneža in kdaj ne. Služba naj bi bila pri sodišču po eni strani zato, da bi bila namenjena resnično tej problematiki in bi se tako lahko tudi specializirala, po drugi strani pa predvsem zato, ker bi vsebinsko pomenila nekaj drugega kot je delovni smoter socialnih služb pri občinskih skupščinah. Ta služba nudi sicer tudi pomoč, toda za razliko od občinskih služb, z določenim pogojem: če se pomoč ne sprejme, bo uveden postopek. Praviloma socialna služba zato, če se pomoč ne sprejme, nima pravice izvajati sankcij. Služba, ki ji je ta možnost dana, dobi drugačno vsebino dela.

Po eventualni uvedbi postopka bi bilo mogoče izreči tudi kratkotrajen odvzem prostosti v vseh tistih primerih, v katerih ne bi bilo dovolj jasno ali je daljša hospitalizacija resnično potrebna ali ne. V tem času bi bilo mo-

⁺ Vodopivec Katja, Neki problemi u vezi osnovnog zakona o prekršajima, članek pripravljen za tisk, 1966

goče opraviti dodatne preglede osebnosti in kazni morda povezati z obveznim zdravljenjem po odpustu. Šele, če bi vsi ti napori ostali brezuspešni, bi bilo mogoče izreči ukrep določitve prebivališča od 6 mesecev do 2 let, ki naj bi se praviloma izvrševal v posebnih zavodih.⁺ V Sloveniji bi predvidoma potrebovali dva zavoda, enega za moške s kapaciteto 200 ležišč in enega za ženske s kapaciteto 80 ležišč.⁺⁺ V teh zavodih naj bi se opravljalo podobno delo, kakor navaja Vexliard.

Morda izgleda predlog preveč obsežen, predrag in neizvedljiv. Toda prepričani smo, da bi bil v zadnji posledici cenejši, kot je sedanje nesmotrno in stalno zapiranje delomrznih oseb, ki v času, ko so na svobodi, pridobivajo za svoj način življenja nove somišljenike.

Ob teh predlogih pa smo se prisiljeni ustaviti ob vprašanju ali je primerno, da pojav brezdelja izginja iz republiških zakonov o prekrških zoper javni red in mir in da zanj ne predvidevamo več varstvenega ukrepa določi-

⁺ Raziskovalci omenjene študije o siledjijah (gl. str. 188) se zavzemajo za to, da bi se ukrep določitve prebivališča v posebnem zavodu podaljšal na pet let. Mi se takemu predlogu ne bi mogli pridružiti, ker še ne vemo kakšne uspehe bi lahko dosegli z intenzivnim tretmanom in v kakšnem času. Dokler nimamo takšnih izkušenj bi se težko zavzemali za podaljševanje odvzema prostosti za tako dolgo časovno razdobje, ker bi to pomenilo bistveno spremembo v intenzivnosti posegov v človeško integriteto.

⁺⁺ Delo, cit. na strani 184, str. 271

tve prebivališča. Če gre za to, da pojav v neki republiki ni akuten, če gre za to, da smo prepričani, da ukrepom, ki jih poznamo ne moremo dati drugačne vsebine, potem je nemara prav, Če pa zanemarjanje tega pojava odraža miselnost, da pojav ni družbeno nevaren zato ker ni očitno nadležen, kot n.pr. beračenje, potem se s tako miselnostjo ne moremo strinjati iz razlogov, ki smo jih navedli v poglavju o družbeni problematičnosti in nevarnosti tega pojava.

Končno naj zavzamemo še svoje stališče do raziskovanja tega pojava v bodoče. Dozdeva se nam, da naše okvirne in lahko bi rekli obrobne analize brezdelnosti, katerih rezultati se pokrivajo z rezultati subtilnejših študij v drugih deželah, zadoščajo za približno postavljanje hipotez o sami etiologiji pojava. Menimo pa, da bi bilo treba čim prej pričeti z delom v zgoraj navedenem smislu in to delo raziskovalno spremljati. Ob tem bi se bogatili tudi podatki o vzrokih pojava, ki bi jih povezovali s preverjanjem konkretnih prizadevanj za njihovo odpravljanje. Samo raziskovanje vzrokov, ki so pripeljali človeka na rob njegovih zmogljivosti, na njem samem, brez možnosti, skupaj z njim iskati izhod iz stiske, je za raziskovalca ne samo deloven, marveč tudi moralen problem.

(Vsa domača literatura o obravnavanih pojavih je bila uporabljena in navedena med opombami. Zaradi tega temu poglavju ni posebej priložen pregled izbrane domače literature.

3. MLADOLETNIŠKI NEMIR

(dr. Miloš Kobal, Boris Uderman, Vinko Skalar)

- 1) Poskus opredelitve in domnevna etiologija
- 2) Pojavne oblike mladoletniškega nemira
- 3) Problematika mladoletniškega nemira, ki zahteva družbeno intervencijo
- 4) Družbena pogojenost mladoletniškega nemira v naših razmerah
- 5) Individualna pogojenost mladoletniškega nemira
- 6) Opis in ocena sredstev za obvladovanje mladoletniškega nemira

Uporabljena literatura

Izbrana bibliografija

1. Poskus opredelitve in domnevna etiologija

V naših ožjih in širših jugoslovanskih razmerah nimamo pravih pokazateljev - ne kvantitativnih ne kvalitativnih, ki bi orisali pojave non-konformizma, ekscesivno ekscentričnega vedenja, množičnega revolta ali brezvzročnega poškodovanja stvari ali napada na osebo, ki je samo v psihološki zvezi z napadalci.

Dejstvo je, da takšni pojavi so, da se pojavljajo tako sporadično kot tudi že kontinuirano. Udeleženci takšnega načina vedenja si niso nadeli posebnega imena, pa tudi okolje jih še na poseben način ne poimenuje (v tuji literaturi⁺ govore o "tapkaroših", kar pa je napačna interpretacija nekega poldelinkventnega ravnanja - z določenim "subkulturnim" ozadjem). Bili smo mnenja, da bi vse pojave ekscesivnega vedenja mladih ljudi opredelili v okviru mladoletniškega nemira.

Velik del civiliziranega, v razvojnem in materialnem smislu bogatejšega dela sveta, je zajel nemir mladih ljudi. Če lahko poenostavimo: nemira ni tam, kjer mlade

⁺ primerjaj Chazal J., Deconcertante Jeunesse, Paris, Presses Universitaires de France, 1962, str. 96

Tapkaroši so mladostniki, ki zlasti v Beogradu kupujejo vstopnice za kino- in nogometne prireditve ter jih potem preprodajajo po višji ceni.

ljudi neposredneje ogroža strah za sam obstoj. V deželah s kronično lakoto in pod pezo drugih ujm eksistenčne prirode - so takšni pojavi redki ali sploh neznani.

Vendar se že ob minimalnem izboljšanju pogojev za življenje, kot n.pr. v Nigeriji in v afriških rezervatih v Južni Afriki⁺, pojavljajo agresivne skupine mladoletnikov, ki vsaj deloma spominjajo na slično obnašanje z drugih geografskih širin.

Kolikor lahko povzamemo iz skopih in propagandistično obarvanih poročil iz LR Kitajske, v tej deželi množična indoktrinacija praktično izključuje deviantno vedenje mladih ljudi.

Situacija v LR Kitajski je tako specifična, da njeni mehanizmi obvladovanja mladih komaj lahko kaj doprinejo k reševanju mladoletniškega nemira v drugih delih sveta.

Ugotovitev, da je mladoletniški nemir zajel razvite dežele, ali dežele, katerih razvoj se je že dvignil nad nek najnujnejši eksistenčni nivo, ne razloži etiologije. Kvečjemu daje (relativno) blagostanje okvir, nekakšen obvezen potencial, da mladi sploh manipulirajo s svojim življenjem in reagiranji na načine, ki so za družbo moteči.

Vendar nas zgodovina opozarja, da so se takšne

⁺ The Tsotsi Problem,
Excerpta criminologica, II/1962, št. 6, str. 621-626

manipulacije s situacijo lotili mladi že kdaj prej v zgodovini, spet v pogojih relativne eksistenčne brezskrbnosti (Egipt, Grčija po Peloponeških vojnah, Justinianovo obdobje v Bizancu)⁺ ⁺⁺.

Pri tem je manipulacija z življenjsko situacijo spet tipično omejena na nekatere oblike, kjer je družbena kontrola manj ostra ali sploh tolerantna. Kvaraceus in Miller⁺⁺⁺, ki ju bomo še citirali, opozarjata, da je v ameriških razmerah politični non-konformizem nevaren. Verjetno je tu razlog - kljub določenemu številu mladoletnikov in mladih ljudi, ki se priključujejo radikalnejšim skupinam - da se mladoletniški nemir v ZDA ne kanalizira pomembneje v te oblike. Kitajski vzgled, ki praktično zapira vse non-konformistične možnosti, bi pravtako pojasnjeval praktično odsotnost teh pojavov, zlasti še, ker je pri njih sicer eksistenčni minimum že zagotovljen.

⁺ Grški zgodovinar Tukidides poroča na raznih mestih v svoji zgodovini o moralnem propadu Grčije za časa peloponeških vojn in neposredno po njih, o podivjanosti in vandalizmu mladih ljudi v Atenah. (Primerjaj III. knjigo, pogl. 82/84, II. knjigo, pogl. 53 in VI. knjigo, pogl. 28)

⁺⁺ Zgodovinar Prokopius poroča v VII poglavju svoje *Historiae Arcanae* o podivjanih tolpah mladostnikov za časa vlade cesarja Justiniana. Ti so tudi nosili posebno pričesko imenovano "hunsko", ki je bila menda močno podobna pričeskam sodobnih beatlov.

⁺⁺⁺ Kvaraceus W.C., W.B. Miller, *Delinquent Behavior. Culture and the Individual*, Washington, National Education Association of the United States 1960, str. 82.

Relativno blagostanje in neko, vsaj relativno "svobodno" področje, ki predstavljata polje (K.Lewin) nemirnosti, sta ji v določenem smislu pogoj in zunanji sociološki okvir.

Kljub temu ne pojasnita bistva mladoletniškega nemira. Vprašanje je, ali si pojav sploh lahko zadovoljivo razložimo. Verjetno bo končni odgovor tudi po pregledu različnih mnenj in stališč na koncu le negativen.

Dovolj prepričljivo se nam najprej ponuja hipoteza, da je iskati razloge za nemir v spremenjeni fizični naravi sodobnega mladostnika. Sumarno podano: mladoletnik je akceleriran v telesni rasti; endokrini sistem, zlasti v njegovem okviru specifične spolne žleze, dozore prej - vse to terja akcijo in družbeni status, ki pa ga mladoletnik zaradi veljavnih zavor in tabujev ne more doseči. Tu je še mnenje, da mladostnik v sodobni industrijski družbi težje družbeno dozori (za takšno ugotovitev še ni prepričljivih dokazov), pa nastaja nenaden in težko premostljiv razpon med telesno zrelostjo in socialno nezrelostjo.

Telesna akceleracija je vsekakor dejstvo, ki naj bi koreninilo v spremenjenih prehrabnih možnostih, osvoboditvi od fizičnih naporov v zgodnji mladosti, eventualno v potencirani izpostavljenosti (umetni) svetlobi. Za jugoslovanske razmere je ta pojav slabo proučen in o akceleriranih mladoletnikih, s katerimi se srečujemo, govorimo prej

s kliničnim občutjem kot pa s širše zasnovanimi antropološkimi meritvami.⁺

Pravtako ni, drugič, zavreči hipoteze, da se je močno spremenil sistem vrednot, ki so bodisi različne v novi generaciji ali pa zanjo vrednote starejših pomenijo malo ali nič.

Za slovenske razmere je konflikt v normativnih odnosih različnih generacij - po našem mnenju - uspešno načel Saksida.⁺⁺

⁺ Vida Brodar: Fizični razvoj študentov ljubljanske univerze v času štiriletnega študija, Biološki vestnik, 1961, št. 8

Zvišanje povprečne višine od zadnjega desetletja prejšnjega stoletja do danes kažejo vrednosti serij, ki jih navaja Weissbach (1903) za vojaške obveznike s slovenskega etničnega področja:

za Kranjsko	167,3
za Štajersko	168,6
za Koroško	168,7

Iz ustnih informacij omenjene avtorice pa zvemo, da zadnje meritve opravljene na tri tisoč študentih vključno z letom 1965 kažejo naslednje:

moški	175,5
ženske	163,2

To pomeni, da se je v povprečju zvišala višina za moške za 7,3 cm. Razlika med moškimi in ženskami je v povprečju zdaj 12,3 cm, to pa pomeni, da so dosegle ženske ob prelomu stoletja verjetno povprečje okrog 156 cm.

⁺⁺ Saksida S., Prva polovica leta 1964, Problemi, št. 23, str. 1032:

"..... V vesplošni zaostalosti družbene teorije je tudi na tem mestu praktično prazen prostor. Vem, da bo marsikdo rekel, saj smo svoje moralne vrednote in ideale kovali v NOB, velike povojne graditve, mladi ljudje jih vsak hip vidijo, slišijo o njih vsak dan itd. Sicer točna ugotovitev, a za situacijo, ki o njej razpravljamo, brezpomembna. Mladi ljudje ne morejo uporabiti za svojo "vsakdanjo rabo"

Vendar se zdi napačno, da bi večini mladih, ki so nemirni, odrekli vrednostni sistem, četudi se le-ti večkrat celo na besedah kakršnikoli vrednotam odrekajo.

Zdi pa se pojavom v širšem prostoru sveta skupno, da najdejo veljavne vrednote nemirnih mladoletnikov skupen imenovalec v regresu k arhaično-primitivnim oblikam izražanja.

Analiza posameznih karakteristik vedenja glede na kulturno zgodovinsko vrednost - bi preseгла znanje avtorjev študije. Zato naj le opozorimo na nekatere primerjave.

1. Način oblačenja nekaterih skupin nemirnih mladih ljudi in okraševanje obleke s totemskimi znaki je lastno skoraj vsem primitivnim civilizacijam. Bitništvo v oblačenju je izenačevanje s slabše diferenciranimi, primitivnejšimi plastmi pri večini narodov sveta (n.pr. beraško - potepuški izgled posnema zelo številno enoto v skoraj vsaki kulturi).

Iste pripombe veljajo tudi za okraševanje motornih vozil, ki jih uporabljajo mladi ljudje.

2. Odnos do življenja in smrti obravnavajo v obliki absolutnih kategorij, kar je značilnost nekaterih religij

+ principov in idealov, ki temeljijo na posebnih izkušnjah prejšnje generacije in zato nimajo prave zveze z njihovim vsakdanjim osebnim izkustvom, nastajajočim v popolnoma drugačnih pogojih."

v njihovih osnovnih normiranjih: življenje je tavanje, smrt je absolutno uresničenje. Praznino življenja je mogoče izpolniti le s tveganji in drznostjo (zlasti z uporabljanjem in izrabljanjem motornih vozil), četudi prinaša na čase smrt - ta pa ni strah, marveč uresničenje.

3. Večina agresivnosti je, bodisi del rituala bodisi reševanja določene simbolike, ki jo je mogoče razumeti le v okviru arhaičnih postopkov posrednega uničenja sovražnika ali očiščevanja posameznika in kolektiva.

4. V nekaterih oblikah svojega nemira uveljavljajo mladi ljudje arhaične težnje po izenačenju spolov, vsaj preko množičnega transvestizma (ženska moda, beatlessi).

5. Seksualne norme so približane črednim oblikam promiskuite, uveljavljanje oralnih oblik in angažiranja čutnosti celotnega telesa v erotično seksualnih manipulacijah pa spominjajo na infantilne oblike erotične in hedonistične vzdražljivosti.

Pri tem je potrebno poudariti, mladim v prid, da je regres civiliziranega človeštva k primitivnemu doživljanju splošnejši sociološki fenomen. Kulturne zvrsti vseh vrst (slikarstvo, kiparstvo, glasba) so odličen dokaz za takšno trditev.

Tisti, ki vplivajo na zavest množic zaradi političnih in ideoloških namenov, uporabljajo presenetljive arhaično-primitivne odzivnosti v ljudeh. Ljudje se klanjajo

balzamiranemu truplu pokojnega voditelja, kar v marsičem odseva kult mrtvih na začetku človekove zgodovine⁺ (Egipt), obožujejo še žive voditelje, ali prevzemajo za svoje posamezne propagandistične simbole ("Svobodni svet"). To pa direktno spominja na nekatera že prehojena obdobja v primitivnejšem doživljanju objektivne realnosti.

Zakaj ob nedvomnem napredku človeštva v obvladovanju narave ali vsaj nekaterih družbenih procesov nastaja tako očiten povratek k arhaičnemu in primitivnemu na drugih področjih? To vprašanje ostaja brez potrebnega pojasnila.

Zdi se nam - kot smo misel že razpletali na drugem mestu⁺⁺ - da nekateri premiki v zunanjem kontinuumu šele ustvarjajo določeno možnost za osvoboditev človeštva od primitivnega strahu. Sprostitve pa so prav zaradi tisočletnih neuspehov in strahu - oklevajoče, nepopolne, nagnjene k regresu in sprostitvi prav tistega, kar je globoko v človekovi naravi, a je bilo toliko časa v sponah. Dejanska zornica človeštva k bolj adekvatnemu, bolj humanemu odnosu do realnosti - pa je še neprestano ovirana. Saj kljub pozitivnim spremembam v zunanjem kontinuumu prihaja prav od tam tudi neposredna grožnja za obstoj in razvoj posameznika (totalitarnost političnih sistemov) in človeštva v celoti (atomska vojna).

⁺ Moravia A., Un mese in URSS, Milano, Bompiani 1958, str. 21 - 29

⁺⁺ Kobal M., Mladoletniški nemir, Naši Razgledi št. 22, 1963, str. 434

Tako se zdi, da je sistem arhaično-primitivnih vrednotenj nekaterih mladih ljudi le del splošnejšega regresa v enem delu človekovega funkcioniranja z realnostjo.

Njihova vrednotenja ne pomenijo kakšne trajnejše rešitve ali ideologije - razen za posameznike, ti pa inducirajo širši krog v skladu z njihovo trenutno odzivnostjo. Zato so vsa vrednotenja in z njimi povezane vse zunanje oblike njihovega izražanja tako zelo enodnevnne, podvržene "modnim" nihanjem. Kljub enodnevnosti konkretnih oblik nemira pa ostaja trajnejša njihova arhaična in primitivnejša osnova.

Mladoletniški nemir bi bilo, tretjič, možno razložiti s čustvenim deficitom, ki naj ga občuti otrok v svojem celotnem psihosocialnem razvoju. Nedvomno je čustvena navezanost otroka na starše ali njihove substitute važen in še nerešen problem. Vendar je v svojem absolutiziranju, zlasti kot edini izvor vedenjskih motenj in nemira pri otroku ter mladostniku - problematičen. Pridružujemo se aforizmu Jelašića⁺, ki pri obravnavanju te severno-ameriške izključne razlage za nastanek motenj, upravičeno primerja njihovo čustveno skrb za otroka in mladostnika z ono v Karachiju, ki je minimalna oziroma je praktično ni.

Veljalo bi vsekakor proučiti, ali čustvena naveza-

⁺ Jelašić F., Posjet duševnoj bolnici St. Elisabeths u Washingtonu - Dojmovi o Američkoj psihiatriji. Neuropsihiatrija XI/1963, št. 2, str. 223

nost staršev na otroka resnično upada oziroma ali so doživljali hujši čustveni deficit tisti, ki so nemirnejši in bolj moteni.

Vendar bi na vprašanje, ali čustvena navezanost med starši in otroki resnično upada, lahko odgovorili pritrdilno, če upoštevamo sodobne pogoje življenja v naših razmerah. Predvsem naj omenimo kot značilnost izredno dinamično tempo življenja in boj za standard pri našem človeku, kar ustvarja celo vrsto novih okoliščin, ki jih pred tridesetimi leti nismo registrirali. Mislimo na zaposlenost oziroma prezaposlenost obeh staršev, na prakso, ko starši že zgodaj oddajajo otroke v jasli, vrtce, celodnevno varstvo, k sorodnikom in varuhom; na izredno skrajšan čas, ki ga starši in otroci prežive skupaj in končno na različne družbeno patološke pojave in v zvezi s tem na pogoste neurejene družinske razmere. Vsi ti in še mnogi drugi pogoji v življenju sodobnega človeka nas opozarjajo, na spremembe v odnosih med starši in otroki, ki se nedvomno odražajo v reduciranih čustvenih odnosih.

Iz mnogih domačih in tujih raziskav pri mladoletnih delinkventih kot tudi pri drugače devilirani mladini ugotavljamo, da predstavlja čustvena osiromašenost oz. prikrajšanost v zgodnjih letih pomemben etiološki faktor za pojav delinkvence oz. sploh vedenjske motenosti. S tem pravzaprav že odgovarjamo na drugo vprašanje, namreč, kakšno vlogo ima

hujši čustveni deficit na večjo ali manjšo motenost pri mladini. Pri tem ne moremo mimo obširnih raziskav Pfaundlerja, Goldfarba, Spitzza, Bolwlbya, Anne-Marie Dührssen, Marie Maierhofer in mnogih drugih, ki ugotavljajo, da predstavlja dobra čustvena vez med starši in otroki bistven faktor otrokove kasnejše uravnovešenosti, izoblikovanja občutka varnosti, pogojev za socializacijo in splošno duševno zrelost. Na osnovi teh ugotovitev bi lahko zaključili, da se javljajo čustveno osiromašeni otroci skoro vedno kot bolj ali manj problematični, pri čemer je delinkventnost ena izmed pojavnih oblik.

V preliminarnih razmišljanjih se ogrevamo tudi za hipotezo, da je potreba po čustveni navezanosti staršev na otroka bolj v zavesti sodobnih generacij civiliziranega sveta, le da je izkazovanje te navezanosti prav zaradi začetne stopnje osveščenosti rudimentarno, v nekaterih smereh pa verjetno tudi neadekvatno.

Tako morda postaja višja stopnja osveščenosti o potrebi, da se otroku izkazuje čustvena pozornost, celo posreden razlog za širjenje mladoletniškega nemira.

Predvsem se zdi, da je izkazovanje čustvene pozornosti pretežno usmerjeno v nasilnejšo ekstravertizacijo otroka in mladostnika. Čustveno pozornost izražamo v navezovanju otroka na zunanje, objektivne, materializirane stvari. Bogatimo otrokovo reaktivnost v zunanje pogojenih situaci-

jah. Bogatenju notranjega doživljanja pa je zavestno posvečenega le malo ali nič.

Tu je potrebno poudariti, da se pojem čustvene nege često zamenjuje zlasti pri laiku s premeško, popustljivo vzgojo oz. z nekritično, takozvano "opičjo" navezanostjo staršev do otrok. Take oblike navezanosti so seveda negativne in nimajo ničesar skupnega s tistim kar imamo v mislih. Kot nenadomestljivo je smatrati čustven odnos, ki krepi otrokov občutek varnosti in stalnosti, odnos ki omogoča pozitivno identifikacijo in introjekcijo starševskih zahtev, odnos, ki razvija in bogati notranje doživljanje, ki pospešuje otrokovo zorenje in socializacijo.

Starši pa največkrat ne znajo bogatiti otrokovo notranje doživljanje. Tudi v preteklosti niso znali. Vendar si je ob materialnem pomanjkanju marsikateri otrok sam ustvarjal lastno "notranjo orientacijo", odrasli pa so ga v verbalnem stiku ob fantazijskih elementih le koristno dopolnjevali.

Sodobni ekstravertirani, na zunanje objekte vezani mladostnik je neprestano odvisen od zunanjih dražljajev. Ti pa ne pritekajo vselej in v sistematični obliki, da bi v celoti pokrili vse potrebne dimenzije njegovega osebostnega funkcioniranja. To rojeva dolgočasje in pripravljenost odgovoriti na ekscesivnejše in v arhaično-primitivnem smislu močnejše dražljaje. Zato so vsi izhodi mladih tako kratkotrajni. Zato terjajo novih oblik, ki so zaradi že prehojene

poti v humanizaciji človeštva, za nas včasih grozljive (sadistične oblike agresivnosti, uboj otrok in celo dojenčkov). Največkrat navdušujejo mlade grozljivi dražljaji le v sublimirani obliki (grozljivi filmi s sadistično - ljudožersko vsebino).

Res je tudi, da so starši zaradi številnih opozoril klinikov, mentalnih higienikov in drugih postali uvidevnejši, da so oblike kaznovanja postale manj neposredno zastrašujoče in ponižujoče. Dejali smo že, da mladi manipulirajo s situacijo: takšno zadržanje staršev jim daje širše možnosti za manipuliranje.

Mladi Francozi v neki anketi⁺ ugotavljajo "brezbrižnost" staršev do njihovega vedenja. Mladostniki, ki so imeli za seboj daljšo zgodovino motečega vedenja, so dejali, da "se o tem doma ne govori".

Brezbrižnost je mnogokrat dejanska (kot takšna je bila verjetno v vseh razdobjih prisotna v nekaterih odnosih med starši in otroki). Mnogokrat je le izraz vzgojne tolerance in razumevanja, ki jo mnogi, ki dajejo nasvete, ocenjujejo za pravilno.

Razen tega je generacija, ki neposredno občuti nemir mladostnikov, sama doživljala trpkosti materialnega pomanjkanja in rigidnejše vzgojne kontrole. Svojim otrokom

⁺ Primerjaj Chazal J., Deconcertante Jeunesse, str. 100 in naprej.

iskreno želi olajšati in obogatiti življenje. Često to opravlja avtomatično iz doživetih izkušenj; kjer je sama doživljala deficit, tam ga skuša odpraviti pri svojih otrocih. Takšni odnosi do nastajajoče generacije so spet ugodnejši za njeno manipulacijo. Če k temu prištejemo še vse moralne in ideološke polome sodobnega človeštva, ki je preživel dve vojni in gleda v obraz svojemu morebitnemu uničenju v tretji, najdemo dovolj neposrednih razlogov za moteče pojave mladih ljudi.

Vendar nam vsi ti pomembni vidiki, ki verjetno formirajo mladoletniški nemir, še ne razložijo do konca zadnjih pobud, ki znaten ali vsaj pomemben del generacije usmerjajo v akcijo. - Saj bi ti pojavi mogli ostati zgolj sporadični, zavzemati pa bi mogli tudi druge oblike, od direktnih izražanj do sublimacije.

Kvaraceus in Miller⁺ menita, da nastajajoča generacija želi s svojim vedenjem šokirati starejšo generacijo:

"V Združenih državah vsaka generacija mladih izraža neko aktualno moteče vedenje, s katerim se želi razlikovati od odraslih. Funkcija takšnega motenja je predvsem v tem, da predstavlja sredstvo za upor proti staršem. Motnja je učinkovita takrat, kadar z njo uspejo šokirati in zastrašiti starejšo generacijo.

⁺ Kvaraceus W.C., W.B. Miller, Delinquent Behavior, Culture and the Individual, str. 82

Sodobna mladina srednjega razreda ve, da ne more posebno vznemiriti staršev s pripovedovanjem o "svobodnih" seksualnih dogodivščinah. Freud je preveč dobro poznan in sprejet. Pravtako jih ne more šokirati s političnim radikalizmom. V sedanji situaciji je ta preveč nevaren. Toda odkrila je, da je edina resnično učinkovita pot, da bo zastrašila svoje starše, če bo prevzemala osnove vedenja, ki so karakteristične za nižje plasti prebivalstva. ... To so zanesljive metode, s katerimi povzročijo največjo vznemirjenje svojih staršev."

Tako se nam mladoletniški nemir - vsaj po našem mnenju - prikazuje kot protest, bolj ali manj manifestna agresivnost nastajajoče generacije proti tisti, ki jo je rodila, jo hrani in vzgaja. Obliko revolta najdejo v splošnejšem pojavljanju arhaično-primitivnih zadržanj in reagiranja. Materialno blagostanje in tolerantnejši pogledi na načine socializacije človeka, dovoljujejo mladim, da z arhaično in primitivno obarvanim uporom na glasen in moteč način nastopajo v družbenem prostoru.

2. Pojavne oblike mladoletniškega nemira

Mladoletniški nemir v svetovnih okvirih kaže številne oblike svojega pojavljanja, ki so dodatno niansirane s kulturnimi posebnostmi in običaji posamezne dežele. Tako obsežnega interesa v razglabljanju o fenomenologiji

tega pojava pač nimamo. Svojo pozornost upiramo predvsem na pojavne oblike v ožji in širši domovini. Pri tem pa ni presenetljivo, da ima pri nas mladoletniški nemir številne skupne poteze z enakimi pojavi v širšem merilu.

Zato bi najprej spregovorili o tistih pojavnih oblikah, ki so sicer splošne, a imajo enako veljavo tudi v naših razmerah. Tem osnovnim ugotovitvam pa bomo dodali še nekatere posebnosti, ki se zde bolj tipično vezane na razmere in način življenja naše mladine.

Mladoletniški nemir se vselej javlja v konkretnih oblikah dejavnosti. Vendar lahko ostane nemirna dejavnost omejena na ožji krog, ki se udejestvuje pretežno ali izključno v zaprtih prostorih, brez vznemirjanja javnosti. Izkušnje doma in po svetu sicer kažejo, da so takšne zaprte skupine mladoletnikov in mlajših ljudi res izjemne. Mladoletniški nemir po svojih socioloških, zlasti pa še po psiholoških karakteristikah naravnost terja zunanjo pozornost, ki mu jo izkazujejo ljudje bodisi z odklanjanjem, bodisi s pritrjevanjem in pridruževanjem.

Dejavnost zaprtih skupin, če izraža nemir mladih, se po naših in tujih izkušnjah izčrpava v erotično-seksualni razpuščenosti, prakticiranju individualne ali skupinske promiskuitete, pretiranem uživanju alkoholnih pijač oz. in predvsem v razvitih deželah, v jemanju narkotikov.

Pogoste so skupine, ki so aktivne v zaprtem kro-

gu, hkrati pa prenesejo del svojega nemira v širšo ali vsaj ožjo okolico. V nočnem času motijo počitek ljudi v soseski, razbijajo okna, kričijo, v hujših primerih pa tudi streljajo s strašilnimi napravami na mimoidoče, itd. Včasih se razigrana družba, ki se je sprva zbrala v zaprtih prostorih vsuje na ulico, nadleguje mimoidoče, razbija po avtomobilih, vdira v lokale.

Možno je seveda, da se vsa aktivnost začne na javnem prostoru in se potem zaključi v zaprtih prostorih s promiskuitetno erotično razpuščenostjo.

Zaradi družbene nevarnosti so najpomembnejše te iste skupine, ki se pretežno ali izključno udeležujejo samo na javnih prostorih. Posebnega proučevanja bi bilo vredno, če je ta oblika mladoletniškega nemira res najpogostejša kot domnevamo iz dokumentarnega gradiva organov varnosti doma in po svetu. Možno je, da se nam zdi takšna dejavnost mladih ljudi tako pogostna zato, ker je zaradi svoje vznemirljivosti tudi natančneje dokumentirana. Ta vrsta nemira mladih ljudi je v načelu skupinska. Odrasli, ki opravljajo poklicne dolžnosti v zvezi z nemirom mladih, uporabljajo običajno določene sheme o tem, kako je organizirana človeška dejavnost. Zato razlagajo skupine mladih nemirnežev kot čvrsteje organizirane, kot skupine, ki imajo točno določenega voditelja oz. vodstvo, ki imajo obvezno določeno ime. Pri tem odrasli neredko vnašajo svojo shemo v zbrane informacije, često pa narav-

nost silijo mlade ljudi, da se pridružujejo njihovim shemam in dajejo informacije o svoji domnevni organiziranosti, ki pa je dejansko sploh ni ali vsaj ne v takšnem obsegu kot si to shematično predstavljajo ti organi. Ameriški raziskovalci so to ugotovitev potrdili, ko so se skušali varovati kakršnegakoli nasilnega vpliva na izpovedi mladih ljudi. Yablonsky⁺ je združevanje mladih v skupine nemirnežev posrečeno imenovan "near groups", torej skupine, ki so samo "približne". V skupinah mladih nemirnežev je redkeje kakšna trdnejša notranja vezanost, redko je kakšno dejansko vodstvo, imena, ki jim jih dajejo kot n.pr. tudi pri nas "črne" ali "opasne"⁺⁺ mačke, so bolj produkt poznejših vnašanj preiskovalnih organov kot pa ime, ki v resnici veže člane skupin. Skupine se po nekakšnem čredniškem instinktu zbirajo na cestnih vogalih, v določenih lokalih, na nekaterih prireditvah. Njihove vezi obstojajo v psihološki pripravljenosti, da reagirajo po medsebojnem vzgledu in po zunanjih, čredniških in totemskih oznakah na obleki, v zadnjem času po pričeski in seveda tudi po značilnostih motornega vozila. Podjetnost nemirnejšega posameznika ali manjšega jedra bolj aktivnih nemirnežev lahko potegne za seboj večjo množico. Če se v aktivnost manjših skupin nemirnežev vmešajo odrasli, ki vzbujajo odpor ali pomenijo oviro (mnogokrat so to uslužbeneci varnosti), se število nemirnežev kar epidemično veča.

⁺ Yablonsky, L., The Delinquent Gang as a Near-Group. Social Problems VII/1958, str. 108-117

⁺⁺ originalni naziv

V letu 1956 poročajo n.pr. iz Zahodnega Berlina⁺, da je sprva le nekaj mladostnikov z bobnenjem svojih motorjev vznemirjalo okolico v bližini Afrikanische Strasse (Berlin-Wedding). Ko se je vmešala policija, je število nemirnih v naslednjih dneh naraslo že v nekaj sto, da bi se končno povzpelo na 800-1000 nemirnežev. V Zahodni Nemčiji kot tudi v vseh drugih deželah evropskega zapada in v Japonski, je mladoletniški nemir kot vsesplošno epidemijo raznesel tisk, ki je poročal navadno senzacionalno, o dogodkih v enem mestu. Pa so mladi ljudje v drugem mestu dejali n.pr.: "Če to zmorejo v Hamburgu, znamo isto napraviti tudi v Münchnu." Kar se zapadne Evrope in Japonske tiče, govore poročila o umiritvi epidemičnega vala nemirnosti. Deloma se je nemirnost že sama po sebi izčrpala, deloma pa ima zaslugo tudi pozitivna dejavnost z mladimi, zlasti pa dejstvo, da nemir mladih ne vzbuja več vsesplošne pozornosti.

Že leta 1963 smo ugotovili, "da pljuskaajo valovi nemira tudi k nam. Na tem področju smo zamudniki. Vendar se zdi, da se ne bomo mogli izogniti temu davku za svoj razvoj v civilizaciji."⁺⁺

⁺ Middendorfer W., Nouvelles Formes de Delinquance juvenile: origine, prévention et traitement, New York, Organisation des Nations Unies 1960, str. 40 (Deuxième congrès des Nations Unies pour la prévention du crime ... A/CONF. 17/6)

⁺⁺ Kobal M., Mladoletniški nemir, Naši razgledi, št. 22, 1963, str. 434.

Podatki o registriranih oblikah mladoletniškega nemira
v Sloveniji in ev. Jugoslaviji - huliganstvo

Glede podatkov o dejanskem obsegu pojavov huliganstva pri nas smo v nemajhni zadregi. Kot že rečeno, so se deviantna obnašanja posameznih skupin mladih ljudi začela opazno "uveljavljati" šele pred dobrimi dvema leti in je zato razumljivo, da registracija ne more biti popolna. Če k temu dodamo še dejstvo, da definicija huliganstva še niti danes ni povsem jasna in enotna na celotnem jugoslovanskem ozemlju, tedaj je razumljivo, da se bomo morali zadovoljiti z zelo skromnimi podatki in še ti se nanašajo samo na ozemlje SR Slovenije in Hrvatske.

Po nepopolnih podatkih republiškega sekretariata za notranje zadeve⁺ je bilo v Sloveniji v letu 1965 skupaj 73 izgrediv s huliganskimi znaki, medtem ko je bilo že v prvem četrtletju leta 1966 takšnih izgrediv kar 62. To pomeni, da se je število izgrediv huliganskih skupin v letu 1966 močno povečalo, čeprav je treba upoštevati, da gre del tega povečanja tudi na račun doslednejšega evidentiranja teh pojavov. Zaradi vseh navedenih izgrediv je bilo obravnavanih 524 oseb, med katerimi 233 ali 44 % mladoletnikov in 291 ali 56 % polnoletnih oseb, med katerimi je večina mlajših polnoletnikov. Iz navedenih podatkov je očitno,

⁺ Podatki republiškega sekretariata za notranje zadeve SR Slovenije, str. 9 (informacija).

da gre v navedenih primerih za večje ali manjše združbe mladih ljudi, med katerimi so zelo poredkoma udeležena tudi dekleta. Huliganski izgredi se v veliki večini omejujejo predvsem na mesta, med katerimi vsekakor prednjači Ljubljana, kjer je bilo v navedenem obdobju 81 ali natanko 60 % vseh huliganskih izgredov. Tudi v Mariboru so huliganski izgredi dokaj pogostni, vendar še zdaleč ne dosega jo ljubljanskih in sicer niti po številu, niti po stopnji motenja javnega reda.

Zaradi boljše predstave o oblikah in stopnji nevarnosti huliganskih izgredov in njihove motiviranosti navajamo nekaj izrazitih primerov:

- Skupina šestih mlajših polnoletnikov, ki je popivala v ljubljanskih gostiščih, je v večernih urah brez vsakega povoda začela obmetovati s kamenjem frančiškanski samostan in nato s kamenjem napadla še dva meniha. Po tem podvigu se je gruča napotila na Tromostovje, kjer je vrgla v Ljubljano dve posodi za smeti. Od tu so odšli na Karlovsško cesto in napadli tri dekleta, ki so se razbežala. Ko so se v internatu gostinske šole pogasile luči, so razbili okensko šipo, se splazili v notranjost in nato odšli v spalnice deklet, s katerih so začeli vleči odeje in se po splošnem vpitju razbežali. V skupini je sodeloval en dijak, en vajenec, ostali pa so bili delavci, od katerih dva brez zaposlitve.

- Skupina mladoletnikov in mlajših polnoletnikov je na cesti Vače - Hotič prevrnila barako za pesek, zavalila na cestišče 200 kg težak kamen, podrla obcestno versko znamenje in nato s kamenjem obmetavala hiše ob cesti, pri čemer je bilo razbitih več strešnikov.

- Skupina mladoletnikov v Mariboru je motila pouk v šoli s tem, da je metala kamenje v okna. Po končanem pouku je ista skupina nadlegovala učenke višjih razredov in s tem tako prestrašila starše, da so prihajali po tem dogodku čakati svoje otroke v šolo.

- Druga skupina mladoletnikov je v Mariboru razbila okenska stekla na osnovni šoli "Zvonka Runka", nato pa še posekala nekaj mladih dreves ob Dravi in končno brez vsakega povoda nadlegovala ljudi po cestah.

- Skupina dveh fantov in dveh deklet v starosti od 16 do 20 let je brez vsakega povoda na pokopališču v Litiji razbila več vaz, uničevala cvetje in zelenje na grobovih, prevrnila in razbila nagrobnik ter brcala v grobove. Po končanem "delu" na pokopališču je ista skupina prevrnila še nekaj ograj in poškodovala klop pri cerkvi.

- Značilen, in med vsemi doslej registriranimi izgredi najhujši izgred so uprizorili v maske preoblečeni huligani na pustni torek 1966 leta, ki so pritegnili s seboj še veliko skupino mladoletnikov in mlajših polnoletnikov. Najprej so ovirali cestni promet in onemogočili inter-

venco službujočega miličnika. Nato so se po pozivu vodje, ki je bil preoblečen v meniha, podali pred tajništvo za notranje zadeve v Ljubljani in tam izzivali in sramotili uslužbence TNZ. Ker niso dosegli svojega namena - povzročiti incident, so se podali h kavarni "Evropa", kjer so razgrajali, razbijali pohištvo in razbijali steklenino, nato pa so prevračali in tolkli po parkiranih avtomobilih, prevračali smetnjake ter izzvali splošen nered. Razgrajanje je bilo preprečeno šele z uporabo fizične sile večjega števila miličnikov, ki je večje število pridržala, drugi pa so se razbežali. 39 razgrajачev je bilo nato kaznovanih z denarnimi in zapornimi kaznimi.

Takšne in podobne primere bi seveda še lahko naštevali, toda za osvetlitev huliganskega vedenja skupin mladostnikov zadoščajo navedeni.

Podobno kot v Sloveniji, vendar že tri leta prej⁺, se pojavljajo organizirane skupine mladostnih izgrednikov tudi v SR Hrvatski. Razlika je le v tem, da so v svojem delovanju še veliko bolj agresivne, da povzročajo veliko večjo škodo. Glede števila organiziranih huliganskih skupin so podatki tudi zelo pomanjkljivi, saj obsegajo le 63 takšnih skupin z 500 člani, niso pa zbrani še podatki za kraje

⁺ Glej raziskavo Ureda za kriminološka i kriminalistička ispitivanja SRH "Antisocijalističke pojave i maloljetnička delinkvencija sa stanovišta javnog reda i mira, Zagreb 1960, str. 62 do 72.

Rijeka, Split, Pula, Varaždin in Makarska, kjer so po mnenju piscev huliganski pojavi, če izvzamemo Zagreb, najpogostejši.

Sestava organiziranih skupin je zelo različna. Največ je nezaposlenih mladincev in mladincev brez poklicev, vajencev in občasnih kriminalcev, pa tudi srednješolci in študentje niso redkost. Sodelovanje študentov in dijakov je zlasti močno v Zagrebu, Dubrovniku, Križevcih, Makarski, Krapini, Koprivnici in Novi Gradiški. V vsaki skupini je po eden ali več vodij, ki so bili navadno že sodno obravnavani, ali pa so že bili kaznovani za prekrške oziroma s šolskimi disciplinskimi kaznimi. Sodelovanje deklet v teh skupinah je le izjemno, le v Zagrebu je njihov delež pomembnejši, vendar je treba pripomniti, da so to večinoma prostitutke in pol-prostitutke.

Zaradi ilustracije o obsegu materialne škode, ki so jo v letu 1960 povzročile skupine huliganov samo na območju mesta Splita naj navedemo, da so poškodovali 150, a v morje vrgli 56 smetnjakov, razbili številne žarnice javne razsvetljave, razbili ali hudo poškodovali številne rešetke in pokrove na kanalizacijskih napravah in plinskih instalacijah, tako da je povzročena škoda nad pet in pol milijona dinarjev. Glede nevarnosti posameznih izgrediv pa sta značilni dve "akciji" huliganov in sicer v Drnišu, kjer so trije mladinci vrgli dinamit na tamošnji samostan in poškodovali zunanje zidove ter v bližini tovarne ferolegur v

Šibeniku, kjer je skupina mladoletnikov dvakrat zažgala bližnji gozd in samo zaradi hitrega posredovanja gasilcev ni prišlo do hudih posledic.

Iz teh ugotovitev se tudi ta, na zunaj moteča oblika mladoletniškega nemira definira takole:

"Na splošno se sodi, da gre pri tem za izgrede, ki niso zunanje motivirani, da so takšni izgredi skupinski in da so z njimi prizadeti občani, ki niso storilcev z ničemer izzvali oz. da gre za nemotivirane poškodovanje oz. uničenje tujega premoženja."⁺

Dokument, po katerem navajamo pravkar navedeno definicijo, označuje takšno vedenje kot huliganstvo. V dokumentu RSUP SR Hrvatske⁺⁺ pa se "siledjije" izenačujejo s huligani. Ker se je pojem huliganstva pričel že širše uporabljati, zlasti v tisku, bo verjetno obstal za označitev tistih oblik zunanjega, skupinskega delovanja nemirnih mladih ljudi, v čigar osnovi tiči kakršnakoli oblika navzven usmerjene nasilnosti.

⁺ Kršitve javnega reda in miru in nekatere druge oblike ogrožanja varnosti občanov (Informacije republiškega sekretariata za notranje zadeve SR Slovenije, 1965).

⁺⁺ Stanje javnog reda i mira i sigurnosti gradjana (Raziskava Ureda za kriminološka i kriminalistička ispitivanja SR Hrvatske, 1965).

Huliganska nasilnost ima po obstoječih dokumentih tri poglavitne oblike:

- junačenje in izzivanje občanov
- neposredne fizične napade na občane
- vandalizem, kar pomeni nemotivirano poškodovanje oz. uničevanje javnih naprav, družbenega in zasebnega premoženja.

Zelo pogosto skupine huliganov prakticirajo vse tri oblike zunanjih manifestacij nasilja.

Skupine nemirnih mladih ljudi, ki nastopajo v javnosti, pa se lahko obnašajo tudi manj nasilno oz. sploh nenasilno, če nam njihov eventualni hrup ni povod za reagiranje. Tu mislimo na skupine mladih nemirnežev v ekstatičnem zviranju pri modernih plesih, v divjih vožnjah na mopedi in motornih vozilih, podnevi in ponoči, po mestnih ulicah, v postavanju v gručah pred prehodi za pešce ali vhodih v stavbe. Nekatere skupine nemirnih mladoletnikov se obnašajo lahko docela pasivno, posedajo in polegajo po pločnikih, ne da bi kako drugače vznemirjali mimoidoče. Zlasti med beatniki prevladujejo pasivne oblike nemira, često zvezane z glasbenimi produkcijami na gitaro, risanjem risb po pločnikih in istočasnim zbiranjem milodarov. Takšnih oblik pa v naših okoliščinah še nismo registrirali v masovnejšem pojavljanju.

V zapadnih državah se del mladoletniškega nemira

zanesljivo kanalizira tudi v različne oblike političnega protesta, zlasti v gibanjih proti atomski oborožitvi. Pri nas praktično nismo registrirali takšnih pojavnih oblik.

Nazadnje lahko v fenomenologiji mladoletniškega nemira opisujemo tudi skupine s kulturniškimi, umetniškimi tendencami, ki izražajo s svojimi deli pripadnost različnim nekonformističnim umetniškim strujam v sodobnem svetu. Izjemoma naj bi se del nemira obračal celo proti integriteti njegovih udeležencev. Tudi pri nas se govori o bolj ali manj povezanih skupinah "samomorilcev", ki menda iščejo smisel življenja v njegovem uničenju. V tem pogledu nimamo dovolj zanesljivih podatkov in tudi proučevanje udeležencev takšnih skupin je zelo težavno, ker se izmikajo poskusom, da bi se jim približali. Vendar skupine "samomorilcev" niso presenečenje v celotnem kontinuumu mladoletniškega nemira: saj predstavljajo zrcalno sliko tistih, ki so agresivni navzven.

Organi družbene kontrole, zlasti pa organi varnosti, se ob pojavih mladoletniškega nemira najprej vprašajo, če je bil z njihovim ravnanjem kršen kak veljaven predpis oziroma zakon. Del motečega vedenja je zanesljivo potrebno obravnavati v okviru predpisov o javnem redu in miru. Glede na podrobnejšo fenomenologijo mladoletniškega nemira je moteč le nek del.

Kar se tiče zveze nemira s kriminaliteto, so si

vsi proučevalci mladoletniškega nemira enotni v stališču, da ga ne gre izenačevati s kriminaliteto mladih ljudi, čeprav se oba kroga v določenem obsegu prekrivata. Naše izkušnje nam povedo, da je večina nemirnih skupin mladostnikov vendarle vključevala neko število pravih delinkventov. Po naših izkušnjah je večina teh delinkventov pripadala skupini mlajših polnoletnih oseb. Ti so imeli v skupinah navadno vodečo vlogo. Stremeli so, da so v delinkventne podvige pritegovali najsposobnejše mladostnike. Opirali so se na širši krog motečih mladih ljudi, ki so se izživljali izključno le v oblikah nemira. Zveza med delinkventno in motečo aktivnostjo različnih skupin je bila večkrat značilno elastična. V nekaterih primerih so mladostniki hkrati s kaznivimi dejanji razvijali tudi takšno aktivnost, ki jo označujemo kot huligansko.

Za slovenske in jugoslovanske razmere imamo premalo zanesljivih podatkov, vendar se ponuja hipoteza, da je mladoletniški nemir pri nas ostal tesno naslonjen na delinkventno dejavnost posameznikov in skupin. To velja vsaj za tisti del, ki je s huliganskim vedenjem vznemirjal javnost. V tem pogledu se zdi, da pri nas skoraj ni čistega huliganskega vedenja, ki bi ostalo izključno v tem okviru. Vselej odkrivamo zveze z delinkventnim ravnanjem. Čisti mladoletniški nemir je bolj vezan na zaprte skupine in na tiste oblike, ki izražajo posebno ideologijo ali proti sebi usmerjeno agresivnost.

3. Problematika mladoletniškega nemira, ki zahteva družbeno intervencijo

Mnenja smo, da mladoletniški nemir, ki ga pravzaprav moramo nujno razširiti tudi na nemir mlajših polnoletnih, terja družbeno spremljanje pojava v njegovi celoti, pri posameznih manifestacijah pa tudi ustrezno intervencijo.

Nekateri podatki, zlasti pa občutja posameznikov in celih skupin občanov, ki le pomenijo določeno plast v javnem mnenju, govore za to, da mladoletniški nemir, zlasti v svoji huliganski obliki, pri nas narašča. Zato se tudi množe pozivi za obsežnejšo in močnejšo represijo. Vloge represije pri obravnavanju mladoletniškega nemira nikakor ni zanikati. Potrebno pa ji je dati ustrezno mesto in obseg. O tem, kakšna je represija in zlasti kako učinkovita je v naših razmerah, vemo zelo malo. Po našem mnenju bi bilo potrebno represijo proučevati na naslednji relaciji: intervencija uslužbenca varnosti, njena oblika in obseg - predpisi, ki so v veljavi in za katere trde, da so mnogokrat protislovni in nelogični - izvajanje represivnega ukrepa v določeni ustanovi - posledice represivnega ukrepa za vedenja mladostnika - recidivizem kaznovanih mladostnikov.

V naši študiji se zavzemamo za oblikovanje takšne represije, ki bi bila učinkovita in v skladu s humanimi ten-

dencami v naši družbi. Mnenja smo, da bi moralo upravno kaznovanje zajeti hujše kršilce javnega reda in miru (tu mislimo še posebej na recidiviste). Tem bi morali izreka-
ti z zakonom določeni maksimum upravne kazni. V študiji o
organizaciji lokalnih zaporov⁺ pa smo prav zato, da bi po-
jav bolje spoznali in obvladovali, predlagali nameščanje
mladostnikov v sedanje občinske zapore v Celju. Tu naj bi
se oblikoval center za kaznovane mladostnike, ki bi razpo-
lagal z določenim številom strokovnega osebja. Tako bi za-
jeli najresnejše pojave mladoletniškega nemira, registrira-
li njegovo zvezo z delinkvenco, po odpustu iz zapora pa
predlagali ustreznim organom in njihovim službam v izvaja-
nje primerne ukrepe.

Takšen, organiziran boj proti motečim oblikam ne-
mira, zlasti pa zaradi njegove tesnejše naslonitve na mla-
doletniško delinkvenco, zahtevamo tudi zato, ker nam primer-
jalne študije⁺⁺ kažejo, da je naš problem vsekakor resnej-
ši kot smo domnevali ali si dovoljevali o njem misliti.

Dejali smo, da so vse oblike mladoletniškega ne-
mira vredne pozornosti. Represijo omejujemo na huliganstvo.
Če bi res zbirali huligane v predlaganem centru, bi se brž

⁺ Organizacija lokalnih zaporov in režim prestajanja kazni.
Ljubljana, Inštitut za kriminologijo, 1965 (neobjavljene
raziskave).

⁺⁺ Kobal M., Delinkventni mladoletniki iz območja dveh raz-
ličnih kultur. Revija za krim. in kriminol. XVI/1965, št.
4, str. 101-134.

pokazalo, da nekateri med njimi potrebujejo poleg represivnih tudi vzgojne, psihološke in celo psihiatrične ukrepe. Še bolj so takšni ukrepi primerni za tiste oblike mladoletniškega nemira, ki niso moteče za javnost. V okviru psihiatrične službe se v svetu uveljavljajo posebne tzv. adolescentne enote psihiatričnih dispanzerjev in bolnic, ki so namenjene prav takšnim mladoletnikom in mladostnikom, saj je psihiatričnih motenj v ožjem smislu med adolescenti sorazmerno malo. V naši družbi smo do neke stopnje poskrbeli za otroke do pubertete. Pozornost posvečamo motnjam odraslih. Do adolescentov pa smo zaenkrat površni in mačehovski, saj se jih kar otepamo. Pedopsihiater pa tudi psihiater, ki se bavi z odraslimi, socialni delavec in sodnik, se neradi poglobljajo v njihove probleme. Za obvladovanje mladoletniškega nemira je torej nujno ustanavljanje specializiranih adolescentnih enot, zaenkrat vsaj pri psihiatričnih dispanzerjih in ambulantah.

4. Družbena pogojenost mladoletniškega nemira v naših razmerah

Mladoletniški nemir v naših razmerah je glede na izpovedovana načela graditve socializma in družbene ideale nekakšno presenečenje. Vendar je to presenečenje manjše, ker se z mladoletniškim nemirom ubadajo tudi Sovjetska Zveza, Poljska in celo Kitajska s svojo totalno indoktrinacijo beleži nekaj oblik mladostnega nonkonformizma. O nekaterih

virih mladoletniškega nemira v zapadnih državah pa smo že uvodoma spregovorili.

Ker razen analize, ki jo je podal Saksida, praktično ni na razpolago preverjenih podatkov in hipotez o gibanjih med mladimi ljudmi, bodo v naslednjem podane ugotovitve bržkone le izhodišče za bolj poglobljeni študij problema.

Najprej se nam zdi upravičeno ugotoviti, da so v preteklih letih v marsičem zbledeli naši veliki cilji in da je bilo usmerjanje mladih nenačrtno in svoji celoti tudi marsikaj neuspešno. Podobno velja, da so mladi ljudje kaj lahko že nasičeni s stalno ponavljajočimi se frazami o ciljnih in idealih (to bo verjetno veljalo zlasti za SZ in njihove pojave huliganstva), čisto pa so priča hujšemu razhajanju besed z dejanji. Saksida verjetno upravičeno poudarja, da je marsikdaj vrednostni sistem idealov, ki je tako učinkovito mobiliziral prejšnjo generacijo, večkrat brez vrednosti za generacijo sedaj mladih ljudi. Tem pa nismo bili sposobni niti nismo znali pomagati pri ustvarjanju njim ustrezajočega vrednostnega sistema idealov.

V našem mladoletniškem nemiru, ki ima svoje značilne korenine v družbenem dogajanju zadnjih desetih, petnajstih let pri nas, pa preseneča (vsaj navidezno) neka njegova karakteristika: namreč, skoraj popolna odvisnost od fenomenoloških rešitev, ki so jih za svojo nemirno dejavnost

mladi našli v zapadnih državah. Mladoletniški nemir je seveda pri nas originalen v toliko, v kolikor ga porajajo konkretne družbene razmere, v izbiri zunanjih oblik in sredstev pa je naravnost otročje neoriginalen. Vse te pojavne oblike izvirajo iz posameznih dežel Zapada, k nam pa prihajajo preko filmov, literarne plaže, časopisnih notic in v zadnjem času preko turizma, v Sloveniji pa še zlasti zaradi prilivanja nemirnih mladostnikov iz sosednjega Trsta. Ali je ta neoriginalnost v izbiri zunanjih oblik nemirnosti družbeno nevarna ali vsaj močneje problematična, ne vemo. Verjetno pušča določene posledice v zavesti mladih ljudi in jih deformira v njihovem odnosu do domovine in socializma. Vendar se nam zdi neoriginalnost v iskanju zunanjih izraznih oblik bolj splošen pojav, saj je imitacij raznih tujih nazivov in običajev v najrazličnejših družbenih dejavnostih pri nas zelo veliko.

Dejali smo že, da je moteči del mladostnega nemira vezan tudi na pogostejše pojavljanje mladostniške delinkvence. Zato veljajo tudi zanj nekatere ugotovitve, ki smo jih izrekli prav v zvezi z delinkvenco. Za naše razmere se zdi pomemben premik k družinam z manjšim številom otrok (v že omenjeni študiji⁺ prevladujejo družine z enim ali dvema otrokoma). Majhno število otrok pomeni za starše navadno manjše breme tako pri njihovih prizadevanjih, da bi s celo-

⁺ Kobal M., Delinkventni mladoletniki iz dveh različnih kultur, str. 106-107

dnevno zaposlitvijo dvignili svoj osebni standard, kakor tudi, da so deloma iz občutja krivde, pretirano pozorni za materialne dobrine svojih otrok. Često jim dopuščajo večjo lagodnost kot bi bilo potrebno in jih celo sami navajajo k njej. Mladostnikom ostaja mnogo časa, ki ga po že opisanih mehanizmih in zaradi izrazite usmerjenosti v realni materialni svet, dopolnjujejo s hlastanjem za novimi, ne navadnimi dražljaji. Pri tem se pokaže zlasti kritična meja med motečim obnašanjem in delinkventnostjo, ki jo v naših razmerah mladostniki zelo hitro prekoračijo.

Našemu mladostniku pa je na razpolago vedno več družbeno neugodnih dražljajev. Verjetno bi sociološka študija celo pokazala, da je takšnih neugodnih dražljajev že kar več kot tistih, ki naj ga stimulirajo v družbeno bolj sprejemljive dejavnosti. Praktično ni nobenih omejitev v poplavi literarnih in filmskih izdelkov z družbeno neugodno tematiko, naravnost forsiramo prireditve z glasbo in plesi, ki skušajo imitirati najnovejše in najmodernejše na Zapadu. Izgovori, v kolikor sploh še obstojajo, so v komercialnih in rentabilnostnih potrebah zabaviščne in založniške industrije.

Mnenja smo, da pravkar opisano dejstvo samo po sebi ne pomeni odločilnega vzvoda za mladoletniški nemir pri nas, čeprav mu večkrat daje smer in zunanjo vsebino. Res je tudi, da se del mladoletniškega nemira verjetno sublimira prav ob množičnih sredstvih negativne literature, filmov

glasbe in plesov. Verjetno je res, da je sodobni mladostnik bolj vznemirjen zaradi hormonov, ki preplavljajo njegov organizem kot pa zaradi vsekovrstne plaže. Toda najpomembnejše se nam zdi očitno nesorazmerje med sredstvi za negativno stimulacijo na eni in onimi za pozitivno na drugi strani.

Končno nismo uspeli razrešiti povsem razumljiv biološki pojav, ki tiči v zdravju in dobri prehranjenosti naših mladostnikov. Nakopičene energije že po biološki nujnosti zahtevajo sprostitve.

Sociološki premislek nam pove, da generacija, ki je v zadnjih desetletjih naselila mesta, prihaja z dežele. Tam pa še nakopičena energija mladih ljudi ves dan enakomerno porazdeli v različnih opravilih. V mestih takšne možnosti manjkajo. Starši, ki še nosijo v sebi podeželsko mentaliteto preprosto niso sposobni najti adekvatnih nadomestil za svoje otroke, ki sedaj žive v mestnih razmerah. Res pa je, da je nadomestila tudi zelo težko najti. Šport, mladinski klubi, kulturno življenje, že sami po sebi ne rešujejo vsega in ne vsrkavajo vse odvišne energije mladih ljudi. Razen tega je prav nemirne mladostnike zelo težko pridobiti za to vrsto dejavnosti. Deloma je razlog tudi v mentaliteti staršev, ki so jim takšne oblike mestnega življenja še tuje, pa puščajo v prostem času svojih otrok kar praznino.

5. Individualna pogojenost mladoletniškega nemira

Individualnih razlogov za vključitev v mladolet-

niški nemir je mnogo in jih ni mogoče sistematizirati. Gibljejo se od osveščenege revolta zoper dane družbene razmere, do upora avtoriteti staršev ali pa so pogojeni z željo zdolgočasenege mladostnika, da bi se z vključevanjem v nemir vsaj začasno rešil svoje praznine. Možni so seveda bolj komplicirani, včasih celo psihiatrično osnovani razlogi. Nekateri resneje moteni mladostniki lahko postanejo jedro, okoli katerega se nabere tudi večja skupina manj problematičnih ali osebno sploh neproblematičnih, ki jih pritegne radovednost in človeku lastna vznemirljivost ob vsakem novem pojavu.

6. Opis in ocena sredstev za obvladovanje mladoletniškega nemira

Nobenega presenečenja ni v dejstvu, da po vsem svetu naraščajo poskusi, kako bi z represijo zadušili ali vsaj ublažili mladoletniški nemir. Pri tem se dežele, ki so s tem pojavom kakorkoli prizadete, razlikujejo le v intenzivnosti in obsegu represivnih ukrepov, ki jih uporabljajo. Najnovejše oblike boja proti huliganom, ki jih v SZ⁺ nepovedujejo novoustanovljene organizacijske enote in predpisi, so verjetno le skrajnost v prizadevanjih, da bi predvsem s silo obvladovali pojav. Pri tem tudi v SZ sodije, si-

⁺ Vrhovni sovjet SSSR je v avgustu 1966 izglasoval zakon o okrepitvi borbe proti huliganom in alkoholizmu; V oktobru 1966 so ustanovili zvezno ministrstvo za varovanje javnega reda, ki naj tudi zoper huligane uveljavi enotno politiko na vsem ozemlju SZ.

cer v manjšem obsegu, da je potrebno represivna prizadevanja podpreti, še z raznimi vzgojnimi in psihološkimi prijemi. Želja za takšnimi prijemi narašča v raznih evropskih deželah in v ZDA.

Najprej posvetimo določeno pozornost represivnim ukrepom, ker tudi pri nas razpravljamo o njih na prvem mestu kot o sredstvu za obvladovanje pojavov. Vselej smo bili mnenja, da ima represija pomembno in važno mesto v kontroli človeškega vedenja. Pri tem pa nas ni nikoli zapeljala misel, da bi represija pomenila ključno sredstvo in izključno obliko za obvladovanje katerekoli oblike človeškega ravnanja, ki ga v družbenem smislu ocenjujemo kot napačnega. Represija do neke meje ustreza bio-psihično-socialni strukturi sodobnega človeka, vendar lahko temeljito poruši odnose v njegovi strukturi in družbi na sploh, če z njenim pretiravanjem izzovemo nezaželjene učinke.

Kolikor nam je znano, nihče ni zares obdelal strokovno vlogo in nevarnosti represije v človeški družbi. Nikakor ne mislimo tega storiti v naši študiji. Vendar je presenetljivo, kako vztrajno se pojavljajo zahteve po povečani represiji pri vsakem pojavu, ki je količkaj bolj zapleten in so druga družbena sredstva zanj še slabo razvita. Pri tem zagovorniki represije opozarjajo na njeno navidezno učinkovitost, kadar so z njo zaostriili pritiske na posameznika ali določene skupine ljudi. Tej "učinkovitosti" seveda lahko pritrdimo, saj so nam poznani efekti brezdušne represije iz nem-

ških koncentracijskih taborišč in mnogih še v novejšem času veljavnih načinov izvrševanja kazni. Človeški organizem se je pod takšnimi pritiski res navidezno umiril, saj je pričel v biološki obrambi samo še vegetirati. Cilj represije v sodobni družbi, ki se naziva humanizirana, pa zanesljivo ni vegetiranje človeka. V primeru mladoletniškega nemira smo omenjali njegovo "polje", na katerem mladoletniki lažje manipulirajo s situacijo. Represija bi utegnila zožiti to polje aktivnosti. Vendar bi absolutno zoženje polja, na katerem se pojavlja mladoletniški nemir, verjetno zapustilo za družbo enako nevarne posledice v naraščanju duševnih bolezni, nevroz, samomorov, hujše kriminalitete in drugih negativnih pojavov. Poskus SZ, da s povečano represijo zatre vsaj dva socialno-patološka pojava, namreč huli-ganstvo in manifestni alkoholizem, bi bil zanimiv prav v opazovanju, v kakšno smer bo krenilo deviantno vedenje mladih ljudi, če mu zajezimo pot v določeno smer. Ker pa v SZ verjetno ne bo neposrednih možnosti za takšno opazovanje, bomo šele čez čas iz posrednih podatkov prejeli odgovor na to vprašanje.

Podobno domnevamo, da se tudi za dejavnostjo "rdeče garde" na Kitajskem skriva sprostitev zadržanega in oviranega nemira mladih ljudi. Vendar imamo za oceno te domneve na razpolago premalo zanesljivih podatkov.

Opozorili smo na nevarnosti, ki jih skriva v sebi pretirana in neupravičena represija. Očitno se tega vsaj do

neke stopnje zavedajo vsi tisti, ki uveljavljajo, v katerikoli družbi, kontrolo nad človekovim vedenjem. Zato uveljavljajo bolj ali manj organizirano, v večjem ali manjšem obsegu in z različno intenzivnostjo ukrepe, ki bi jih lahko ocenili kot sublimacijske, kot kanalizatorske. S temi ukrepi poskušajo zlasti motečo aktivnost mladoletniškega nemira spremeniti v oblike, ki mladostnike sicer zadovoljujejo, vendar ne vznemirjajo družbe.

Večina kanalizatorskih ukrepov je mladim ljudem namenjena v celoti. Gre za formiranje ali podpiranje mladinskih klubov, mladinskih športnih organizacij; mladi ljudje dobijo na razpolago primerna zemljišča, kjer si lahko uredijo dirkališča za svoja motorna vozila.

Delovne akcije pri nas lahko z določenim poudarkom uvrstimo med takšne sublimacijske dejavnosti mladih ljudi.

Podoben pozitiven vpliv ima tudi organizacija sodobnih plesov v okviru društev, mladinskih organizacij ali na posebnih mestih, kjer je vedenje mladih mogoče obvladati s takšnim nadzorom, ki ga mladi ljudje sprejemajo. Zlasti se zdi uspešno, če nadzor nad redom in mirom na takšnih prireditvah prevzamejo mladi sami, zlasti še njihovi dejanski voditelji, oz. tisti mladostniki, ki uživajo v množici mladih ugled.

Takšna dejavnost, ki naj zajame mladino in jo organizirano usmeri v sprejemljivejše oblike vedenja, je nedvomno koristna v preventivnem smislu. Njena slaba stran pa je v

dejstvu, da le redko kdaj zajame tiste mladostnike, ki so izraziteje moteči, zlasti pa ne tiste, ki so na meji delinkventne dejavnosti oziroma so to mejo že prestopili.

Zato organizirajo po svetu dejavnosti, ki poskušajo zajeti prav takšno mladino. Na prvem mestu poskušajo nekateri pedagoški in psihološki delavci ustvariti neposreden, prisrčen stik z motečo mladino, doseči v njihovih skupinah vodstvo in jih usmeriti v drugačno dejavnost. Podobno poskušajo organi varnosti s svojimi uslužbenci ali sodelavci pronikniti v vodstvo mladostniških družb, deloma iz policijskih razlogov, deloma pa tudi zato, da takšne družbe razbijejo ali oslabijo vpliv voditeljev z delinkventnimi tendencami.

Posebne javne institucije ali pa organizacije s privatno pobudo odpirajo za moteče mladostnike posebne klube ali iščejo kakšne druge oblike organiziranega življenja zanje, kot skupne izlete, potovanja v tujino, taborenja, itd. Takšnim segregacionističnim tendencam se postavljajo nekateri mladinski teoretiki po robu, češ da ni smiselno ločevati motečih mladostnikov od ostale mladine in da jih je bolje vključevati v že obstoječe organizme mladih ljudi.

V naših razmerah je bilo že precej poizkusov, da se tudi lotimo sublimacijskih in kanalizatorskih ukrepov za to vrsto mladine. Bilo je tudi nekaj posvetovanj, ki so jih organizirala vodstva mladinskih organizacij in društva prijateljev mladine. Prevladuje pa vtis, da je bilo vse to, kar

je bilo sicer storjenega, precej kampanjsko in sporadično, povezano s trenutno odkritimi ekscesi mladih, kot n.pr. ob odkritju združbe "črnih mačk". V tej študiji, ki je izrazito uvodna, nismo mogli zbrati vseh informacij o oblikah kanalizatorskega vplivanja na mlade ljudi in o posvetovanjih v tej zvezi ter izvajanju sklepov teh posvetovanj. Pravtako nimamo ustrezne socialno-psihološke študije o pomenu delovnih akcij mladih ljudi in o razvijanju prav te oblike, ki se zdi tako koristna in v sublimacijskem pogledu ena najuspešnejših. (glej pripombo o fizičnem delu, ki smo ga načeli v zvezi s "podeželsko" mentaliteto priseljencev v mesto, str. 255).

V nadaljnjem raziskovanju bi bilo potrebno kritično premotriti dosedanja prizadevanja v okviru kanalizatorskih ukrepov. Šele tako bi lahko sodili o njihovi uspešnosti ali neuspešnosti, predlagali pa bi ustrezen program dejavnosti na tem področju.

Končno smo dolžni izraziti prepričanje, da mladostniškega nemira ne bo mogoče zajezi niti obvladati brez določene preusmeritve v sistemu vrednot, ki so veljavne v naši družbi. Mladim ljudem je potrebno odpreti pot k takšnim vrednotam, ki jih bodo čustveno in aktivnostno angažirale. Seveda to ni mogoče doseči brez racionalne družbene akcije in temeljitejšega spoznavanja tako družbenih kot individualnih dinamizmov. Večkrat smo že izrazili bojazen, da pomeni vztrajanje izključno le na vrednotah, ki so mobilizirale

prejšnjo generacijo (pri tem pa premnogokrat nastaja razhajanje celo med temi vrednotami in dejanji) demobilizacijo nastopajoče generacije. Po našem občutku prav vztrajno ponavljanje formul, ki ne pritegujejo mlade, povzroča določeno stopnjo regresa njihove družbene zavesti, mladoletniški nemir pa je ena od zunanjih manifestacij regresa.

V tem pogledu nimamo nobenih poenostavljenih predlogov, še manj kakšnih uporabnih receptov. Mnenja smo, da so se zunanje oblike družbenega življenja le toliko spremenile, da ne moremo uporabiti tiste rešitve za mlade ljudi kot jih iščejo ali celo najdejo v kakšnem drugem družbenem sistemu. Na zapadu so rešitve usmerjene v okvir individualizma posameznika ali manjših skupin. V SZ ali celo na Kitajskem se zde pozivi k absolutni družbeni disciplini za najsplošnejše ideale graditve socializma sicer uspešni, vendar je vprašljivo, če je mogoče na takšen način pridobiti mlade ljudi v bolj diferenciranih družbenih razmerah kot so že naše. Potrebno bo tedaj poiskati svojo lastno pot. Rešitve niso na dlani, niti niso lahke. Verjetno bo potrebno v njih združiti dejansko, a že socialistično individualnost mladega človeka z njegovo čustveno pripravljenostjo, da se bori tudi za širše cilje družbenega življenja. Angažiranje za takšne cilje mu je potrebno tudi zares omogočiti, njegovo čustveno pripravljenost pa vsaj delema mobilizirati s pozitivno družbeno indoktrinacijo. Priznavamo pa, da je mogoče na zastavljena vprašanja odgovoriti le s poglobljenim sociološ-

kim in psihološkim proučevanjem dane situacije. Vendar z njim ne bi smeli predolgo oklevati.

Uporabljeno gredivo

1. Aichorn A., Verwahrloste Jugend, Leipzig, Int. Psychoanalytischer Verlag, 1925
2. Bowlby J. in sodelavci, I. Maternal Care and Mental Health, II. Deprivation of Maternal Care, New York, Schocken Books, 1966
3. Chazal J., Etudes de Criminologie Juvénile, Paris, Presses Universitaires de France, 1952
4. Cohen A.K., Delinquent Boys: The Culture of the Gang, New York, The Free Press of Glencoe 1955
5. Clinard M.B., Sociology of Deviant Behavior, New York, Holt, Rinehart and Winston, 1965
6. Glueck Sh., E. Glueck, Unraveling Juvenile Delinquency, Cambridge, Harvard University Press, 1950
7. Ferguson T., The young delinquent in his social setting, London, Oxford University Press, 1952
8. Kvaraceus W.C. Miller, Delinquent Behavior: Culture and the Individual, Washington, National Education Ass. 1959
9. Middendorf W., Soziologie des Verbrechens, Düsseldorf, Eugen Dietrich Verlag, 1959
10. Middendorf W., Nouvelles Formes de Délinquance Juvénile: Origine, Prevention et Traitement, New York, N.U./A/CONF.17/6/1960.
11. Pearson Talcott, The Social Structure of the Family, pogl. v Ruth Nandá Anshen Ed., The Family: Its Function and Destiny, New York, Harper and Row, 1959
12. Schwitzgebel R., Streetcorner Research, An Experimental Approach to the Juvenile Delinquent, Cambridge, Harvard University Press, 1964.

Izbrana bibliografija

- Aćimović Ljubomir: Vaspitna zapuštenost i pojave kriminala kod mladoletnika. - Narodna milicija, VII, 1954, 3, 43-48.
- Aleksić Živojin L.: Ankete o omladinskoj delinkvenciji i filmu. - Pravni život, XI, 1962, 4, 33-42.
- Film i delinkvencija mladih. - Gledišta (Beograd), 1960, 4, 70-81.
- Bergant Milica: Družina kao faktor vaspitne zapuštenosti. - Naši razgledi, XI, 1962, 24, 470-471.
- Bergant Milica in Vinko Skalar: Moj otrok na krivi poti. Cankarjeva založba. Ljubljana 1965. 70+(II) str. 8°. (Mala knjižnica za starše, 4)
- Bregant Leopold: Psihološki aspekti vaspitne zapuštenosti. - Specijalna škola, XII, 1963, 6, 550-554.
- Sociološko-psihološko istraživanje besprizornih maloletnika. - Socijalna politika, IV, 1954, 7/8, 51-62.
- "Vzgojna zanemarjenost" in njeni psihološki aspekti. Summary. - Revija za kriminalistiko in kriminologijo, XIV, 1963, 1/2, 15-21.
Referat na zveznem seminarju o problemu družine kot faktorja vaspitne zanemarjenosti 6.-10.XI. 1962 na Bledu.
- Bročić Manojlo: Društveni uzroci vaspitne zapuštenosti i prestupništva kod mladine. - Gledišta, III, 1962, 2, 41-56; 3, 29-47.
- Čuk Slobodan: Problematika odgojne zapuštenosti i delinkvencije djece i maloljetnika u Rijeci. Summary. - Preventivna medicina, VII, 1964, 1, 91-105.
- Dobl Vladimir: Neka pitanja seksualnog vaspitanja i delikata kod učenika naših škola. - Naša škola, XV, 1964, 5/6, 235-242; 7/8, 347-352.
- Ferfolja Ermin: Upravno kazenska odgovornost mladoletnikov in postopek proti njim zaradi storjenega prekrška. - Vestnik Inštituta za javno upravo pri pravni fakulteti, II, 1962, 2, 28-32.
- Golob Matija: Longitudinalna študija o bivših mladoletnih delinkventih. Summary. - Revija za kriminalistiko in kriminologijo, XI, 1960, 3, 161-205.
- Mladoletni povratniki iz kriminalnih družin. - Kriminalistična služba, VIII, 1957, 2, 167-192.

- Mlajši rod storilcev postaja polnoleten. - Kriminalistična služba, VI, 1955, 8/12, 277-299.
- Povratništvo med kriminalno mladino. - Kriminalistična služba, III, 1952, 11/12, 534-547.
V Sloveniji 1951-1952.

Hadži Vladimir K.: Izbegavanje šole kao prvi predznak kriminaliteta. - Glasnik Advokatske komore za APV, V, 1956, 6, 17-20.

Hrastić Marijan: Društvena aktivnost SUP-a u suzbijanju maloljetničke delinkvencije. - Priručnik za stručno obrazovanje službenika unutrašnjih poslova, VII, 1959, 2,
- Uloga državnih i društvenih organa u suzbijanju omladinske delikvencije. Odlomak. - Socijalni rad, I, 1960, 1, 19-60.

Ivanuš Milan; Vinko Skalar i Ada Klanjšek: Družčina mladoletnih delinkventov z Jesenic. Summary. - Revija za kriminalistiko in kriminologijo, X, 1959, 2, 39-54.

Jašović Žarko: Film i maloletni prestupnici. Rezjume. Résumé. - Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo, III, 1965, 2, 175-194.
- Pojam, obim i dinamika prestupništva omladine. - Pravni život, XIV, 1965, 6, 53-64.
- Prestupništvo maloletnika i vaspitanje. - 13. maj, XVII, 1964, 2, 61-71.

Jovanović Ljubiša: Film i strip kao kriminogeni uzroci. - Pregled (Sarajevo), XVI, 1964, knj. I, 4, 349-363.

Jovanović Voja: Zabeleška o filmu i maloletnim delinkventima. - Naša deca, VI, 1956, 11, 30-32.
- Zabeleška o filmu i delinkventima. - Film i omladina, 1957, 93-101.

Klanjšek Ada: Vplivi okolja na mladoletnika. - Strokovni list, IX, 1960, 2, 66-76.

Kobal Miloš: Delinkventni mladoletniki z območja dveh različnih kultur. (Primerjava med Londonom in večjimi slovenskimi mesti.) Summary. - Revija za kriminalistiko in kriminologijo, XVI, 1965, 4, 101-134.
- Mladoletniški nemir. - Naši razgledi, XII, 1963, 22, 434-435

Kriminalna prevencija in osnovnošolski otroci. - Revija za kriminalistiko in kriminologijo, XVI, 1965, 1, 1-14.
Celotno besedilo objavljeno tudi v angleščini.

- Lazarević Ljubiša: Mladji punoletnici - nova kategorija u našem krivičnom pravu. - Anali Pravnog fakulteta u Beogradu, IX, 1961, 4, 553-558.
- Primena vaspitnih mera prema mladjim punoletnicima u praksi naših sudova. - Rezjume, Résumé. - Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo, II, 1964, 4, 571-589.
Referat na IV. posvetovanju Jugoslovanskega združenja za kazensko pravo in kriminologijo, 26.-27.VI.1964 v Sarajevu.
 - Zavodsko postopanje sa mladim osudjenicima. - Narodna milicija, XVI, 1963, 6/7, 10-32.
- Lazarević Raša: Energični in hitri ukrepi proti huliganom. - Naši razgledi, XII, 1963, 22, 437.
- Makra Andrija: Kriminalitet i film. - Priručnik za stručno obrazovanje službenika unutrašnjih poslova, VI, 1958, 1, 20-28.
- Maloletnici u našem pravu. Materijal II. Kongresa pravnika Jugoslavije. - Arhiv za pravne i društvene nauke, XLV, 1958, knj. XIV, 2/4, 616-642.
Diskusija k referatom na kongresu 18.-21.V.1958 v Zagrebu.
- Marković Tomislav: Dileme i kontraverzije oko maloljetničke delinkvencije. - Vjesnik, XXVI, 1965, 6500-6504 (24.-28.III.)
- Maloljetnička delinkvencija. (: Skripta. :) Visoka defektološka škola. Zagreb 1965. (VI)+255+V str. 4°. Ciklostirano, (Monografije iz socijalne patologije).
 - Organi unutrašnjih poslova i suzbijanje maloljetničke delinkvencije. - Narodna milicija, X, 1957, 4, 208-218.
- Materijali sa seminara za nastavno i vaspitno osoblje ustanova za vaspitno zapuštenu decu održano u Čortanovcima od 12-18.XII. 1964. godine. Zavod za socijalna pitanja SRS. Beograd 1964. 4°. Ciklostirano.
- Meandžija Petar: Istorijat i perspektive u rešavanju problema vaspitne zapuštenosti kod nas. - Narodna milicija, VIII, 1955, 6, 65-72.
- O uzrocima vaspitne zapuštenosti. - Specijalna škola, II, 1953, 2, 125-133; 3, 201-207; III, 1954, 2, 115-119.
- Milčinski Lev: Psihiatrični aspekt "vzgoje zanemarjenosti". Summary, - Revija za kriminalistiko in kriminologijo, XIV, 1963, 1/2, 11-14.
Referat na zveznem seminarju o problemu družine kot faktorja vzgojne zanemarjenosti 6.-10.XI.1962 na Bledu

Milutinović Milan: Prevenција omladinske delinkvencije. Komparativno analitička studija kriminalne politike. - Priručnik za stručno obrazovanje službenika unutrašnjih poslova, XIII, 1965, 4, 321-343.

Pavčić Marijan: Sodobni povzročitelji družbene iztirjenosti mladine v vele mestu. - Sodobna pedagogika, VIII, 1957, 8/10, 266-268.

Pediček Franc: Problemi blejskega seminarja o vzgojni zapuščenosti. - Sodobna pedagogika, XIV, 1963, 7/8, 198-212; 9/10, 261-273.

- Vzgojna zanemarjenost. (Pedagoški vidiki) Summary. - Revija za kriminalistiko in kriminologijo, XIV, 1963, 1/2, 22-27.

Referat na zveznem seminarju o problemu družine kot faktorja vzgojne zanemarjenosti 6.-10.XI.1962 na Bledu.

Petrović Milan: Društvo i maloletni prestupnik. - Student, XXVIII, 1964, 5 (25.II.).

Petrović Oto: Razlike v interesni usmerjenosti med delinkventno in nedelinkventno mladino. Summary. - Prispevek k psihologiji, I, 1960, 143-157.

Prestupništvo maloletnika u industrijskim gradovima. Rezjume, Résumé. - Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo, III, 1965, 4, 510-533.
V Jugoslaviji.

Rodica Ljubomira: Neke sociološke karakteristike maloljetnih prestupnika. (Uporedjivanje skupina 1955-1962 godine) - Priručnik za stručno obrazovanje službenika unutrašnjih poslova, XI, 1963, 3, 254-263.

- Rezultati ankete, provedene medju otpuštenim pitomicima iz OPD-a Slavonska Požega. - Priručnik za stručno obrazovanje službenika unutrašnjih poslova, VIII, 1960, 4, 353-358.

Rojc Emil: Na dnevnom redu: huliganstvo. - Otrok in družina, XV, 1965, 8, 242-243.

Rupel Dimitrij: Na temo o huliganstvu. - Mladina, XXIII, 1965, 24 (19.VI.).

Saksida Stane: O motivacijskih mehanizmih in frustracijskih stereotipih. - Kriminalistična služba, VIII, 1957, 2, 103-114.

Referat na seminarju o mladoletni delinkventnosti v Sloveniji 3.-4.VI.1957 v Radečah.

Samardžija Ninko: Prepubertet i pubertet u odnosu na maloletničku delinkvenciju. - Specijalna škola, XI, 1962, 3, 284-297.

Sapundžić-Matić Mirjana: Kriminalno ponašanje i pojave si-
ledžijstva kot maloletnika. - Bilten zavoda za javnu upra-
vu APV, III, 1963, 5, 304-307.

Savjetovanje o suzbijanju maloljetničkog kriminaliteta.
(: Materijali. 12-17.lipnja 1961. - Zagreb. :) Državni se-
kretarijat za pravosudnu upravu NR Hrvatske. Zagreb 1961.
(II)+III+170 str. 40. Ciklostirano.

Seminar za kadrove koji se bave problemima vaspitne zapu-
štenosti i maloletničke delinkvencije. (: Referati I. :)
Republički pravosudni organi. Vrnjačka Banja 1.do 11. apri-
la 1965. (IV)+(234) str. 40. Ciklostirano.

Seminar za kadrove koji se bave problemima vaspitne zapušte-
nosti i maloletničke delinkvencije. (: Referati II. :)
Republički pravosudni organi. Vrnjačka Banja 1. do 11. apri-
la 1965. (VI)+(260) str. 40. Ciklostirano.

Singer Mladen: Ispitivanje ličnosti okrivljenog s osvrtom na
mladje punoljetne osobe. - Naša zakonitost, XV, 1961, 3/4,
106-112.

- Saradnja sa organima socijalne zaštite u krivičnom postupku
protiv maloletnika. - Naša zakonitost, XIII, 1959, 11/12,
503-508.

Skaberne Bronislav: Aspekti vzgojne zanemarjenosti. (Pravni
in sociološki aspekt.) Summary. - Revija za kriminalistiko
in kriminologijo, XIV, 1963, 1/2, 1-10.

Referat na zveznem seminarju o problemu družine kot
faktorja vzgojne zanemarjenosti 6.-10.XI.1962 na Bledu.

- Združbe mladoletnih storilcev kaznivih dejanj. - Bilten
republiškega sekretariata za pravosodno upravo, 1964, 2,
27-36.

Skala Anton: Frustracija-hostilnost-agresivnost. - Povratak
u život, VIII, 1960, 5/6, 39-48. = Specijalna škola, IX,
1960, 3, 161-170.

Skalar Vinko: Nekateri psihološki vidiki pri razumevanju
mladoletnih prestopnikov. - Bilten republiškega sekreta-
riata za pravosodno upravo, 1964, 2, 9-14.

- Vpliv družinskega okolja na oblikovanje frustracijskih
stereotipov, motivacijskih mehanizmov in obrambnih meha-
nizmov pri skupini delinkventne mladine in odsev teh vi-
dikov v TAT. - Kriminalistična služba, VIII, 1957, 2,
141-159. = Prispevki k psihologiji, I, 1960, 169-182.

- Vzgojni zavodi v LR Sloveniji in vzgojni poboljševalni dom v Radečah. Summary. - Revija za kriminalistiko in kriminologijo, XII, 1961, 4, 207-223.

Socialne službe v Sloveniji. 3: Socialno delo v mladinskem sodstvu. (Uredil dr. Bronislav Skaberne.) Društvo socialnih delavcev Slovenije. Ljubljana 1961. 197+(I) str. 8°. (Publikacije, 3).

Socialne službe v Sloveniji. 4: Socialno delo v šoli. (Uredil dr. Bronislav Skaberne.) Zavod za napredek šolstva LRS. Društvo socialnih delavcev Slovenije. Ljubljana 1962. 122 str. 8°. (Publikacije, 4).

Socialne služba i njezino djelovanje na provedbi mjera za maloljetnike prema noveliranom krivičnom zakonodavstvu. (: Materijal sa seminara za referente starateljstva održanog od 21-27.IV.1960. godine u Zagrebu. :) Priredili: R. Bulatović i A. Matutinović. Društvo socijalnih radnika NR Hrvatske. Zagreb 1960. VII+100 str. 4°. Ciklostirano.

Sokolovski Živko, Marija Veselinović i Anka Jakšić: O nekim društveno negativnim pojavama na području Opštine Zvezdara-Beograd. - Bilten Društva socijalnih radnika SRS, 1963, 7/8, 20-38.

Šebek Levin: Kakve filmove voli nedelikventna i delikventna omladina. - Film i omladina, 1957, 102-117.

Šenjuga Sonja: Uključivanje u život otpuštenih pitomaca odgojnih zavoda. - Specijalna škola, V, 1956, 2, 113-117.

Špadijer-Džinić Jelena: Masovni neredi nova forma prestupništva maloletnika. - Socijalna politika, XI, 1961, 12, 1167-1170.

Vaspitna zapuštenost i neuspjeh u školi. Savezni zavod za proučavanje školskih i prosvetnih pitanja, grupa za psihološka pitanja. Beograd 1961. (IV)+53 str. 4°. Ciklostirano.

Todorović Aleksandar: Omladina i kriminalitet. Problemi istraživanja kriminaliteta omladine. - Naša stvarnost, XVII, 1963, 6, 730-738.

- Značaj empirijskih istraživanja u kriminologiji za suzbijanje kriminaliteta sa posebnim osvrtom na maloletničku delinkvenciju. - 13. maj, XVIII, 1965, 10, 823-835.

Vodopivec Katja: Huliganstvo in huliganska vedenje. - Mladina, XXIII, 1965, 23 (12.VI.).

- Preprečevanje mladinske kriminalitete. - Naši razgledi, XII, 1963, 22, 434-435.

- Programi lokalnih skupnosti za prevencijo mladinske delinkvence in raziskave o uspešnosti teh programov. Summary. - Regija za kriminalistiko in kriminologijo, XIV, 1963, 1/2, 34-41.

Vzgojni zavodi za mladino z motnjami vedenja in osebnosti.
Uredil Marijan Pavčič. Zavod za napredek šolstva SRS. Ljubljana 1965. (I)+75 str. 4°. Ciklostirano.
V Sloveniji.

Zbornik materijala sa I. saveznog seminara sekcije vaspitača neprilagodjene omladine Udruženja defektologa Jugoslavije. (: Struga, od 1. do 12. avgusta 1961 god. :) Savezni zavod za proučavanje školskih i prosvetnih pitanja i Udruženje defektologa Jugoslavije. Beograd 1962. (IV)+100+(I) str. 4°. Ciklostirano.

Zbornik materijala sa saveznog seminara o vaspitno zapaštenoj deci i maloletnim prestupnicima. 21.-30. mart 1955. godine. Kosmos. Beograd 1955. 275+(IV) str. 8°.

Zbornik materijala sa seminara sekcije za vaspitano zapaštenu decu i omladinu, održanog u Kotoru 1962. godine. Centralni odbor Udruženja defektologa Jugoslavije. Beograd 1963. (VI)+186 str. Ciklostirano.

Zlatarić Bogdan: Suvremeni problemi maloljetničkog kriminaliteta u svijetu i kod nas. - Priručnik za stručno obrazovanje službenika unutrašnjih poslova, IX, 1961, 6, 626-634.

Zvonarević Mladen: Kriminalitet maloljetnika u suvremenom društvu. - Naše teme, I, 1957, 6, 705-620.

Življenjske razmere delinkventne mladine. Uredil dr. Bronislav Skaberne. Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani. Univerzitetna založba. Ljubljana 1960. (III)+196 str. 8°. (Publikacije, 4)

00000504473

- Programi lokalnih skupnosti za preprečevanje mladinskih delin-
kvence in reaktivne o reaktivnosti teh programov. Summary.
Revija za kriminologijo in kriminološko pedagogiko, XIV, 1983, št. 1, str. 1-11.

Uvodni zvezki za mladino o mladinski vedenja in vzgoji.
Uvodni zvezki. Zvezki za reaktivne delince. Ljubljana, 1983. (I) + 75 str. 4. Obsevanje.
V zbirki št. 4.

Spornik mladinskih delinencev. I. zvezek. Seminarne delnice o vzpostavitvi
pedagoškega oddelka v območju občine. Ljubljana, 1983. (I) + 120 str. 4. Obsevanje.
Zvezki št. 1. (I) + 120 str. 4. Obsevanje.
Uvodni zvezki za mladino o mladinski vedenja in vzgoji. Ljubljana, 1983. (I) + 75 str. 4. Obsevanje.

Spornik mladinskih delinencev. II. zvezek. Seminarne delnice o vzpostavitvi
pedagoškega oddelka v območju občine. Ljubljana, 1983. (II) + 120 str. 4. Obsevanje.

Spornik mladinskih delinencev. III. zvezek. Seminarne delnice o vzpostavitvi
pedagoškega oddelka v območju občine. Ljubljana, 1983. (III) + 120 str. 4. Obsevanje.

Spornik mladinskih delinencev. IV. zvezek. Seminarne delnice o vzpostavitvi
pedagoškega oddelka v območju občine. Ljubljana, 1983. (IV) + 120 str. 4. Obsevanje.

Spornik mladinskih delinencev. V. zvezek. Seminarne delnice o vzpostavitvi
pedagoškega oddelka v območju občine. Ljubljana, 1983. (V) + 120 str. 4. Obsevanje.

Spornik mladinskih delinencev. VI. zvezek. Seminarne delnice o vzpostavitvi
pedagoškega oddelka v območju občine. Ljubljana, 1983. (VI) + 120 str. 4. Obsevanje.